

United Nations
Association
Poland

FORUM
MŁODYCH
DYPLOMATÓW

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA I STRATEGIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

PERSPEKTYWA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ I

MECHANIZMY OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA
I ROLA ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH

REDAKCJA NAUKOWA

ANNA KALISZ

ARCHAEOGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA
I STRATEGIE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA -
PERSPEKTYWA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ I:
MECHANIZMY OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA
I ROLA ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH

REDAKCJA NAUKOWA
DR HAB. ANNA KALISZ

United Nations
Association
Poland

FORUM
MŁODYCH
DYPLOMATÓW

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA
I STRATEGIE OCHRONY
PRAW CZŁOWIEKA
PERSPEKTYWA MIĘDZYNARODOWA

CZĘŚĆ I
MECHANIZMY OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA
I ROLA ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH

REDAKCJA NAUKOWA
ANNA KALISZ

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA NAUKOWA
DR HAB. ANNA KALISZ

RECENZJA NAUKOWA
PROF. DR HAB. MACIEJ PERKOWSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI
KAROL ŁUKOMIAK

Sfinansowano ze środków pochodzących z darowizny przekazanej na cele statutowe
Stowarzyszenia Narodów Zjednoczonych w Polsce

**United Nations
Association
Poland**

**FORUM
MŁODYCH
DYPLOMATÓW**

© copyright by authors & ArchaeGraph

ISBN: 978-83-67959-97-1

Wersja elektroniczna dostępna na stronie internetowej wydawcy:
www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

WARSZAWA-ŁÓDŹ 2024

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE.....	9
HANDEL LUDŹMI JAKO WSPÓŁCZESNA FORMA NIEWOLNICTWA..... DOBZYCKA HANNA	13
HANDEL LUDŹMI A PRAWA CZŁOWIEKA: GLOBALNE STRATEGIE WALKI..... GŁODO JOANNA	27
OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W KONFLIKTACH ZBROJNYCH: MIĘDZYNARODOWE MECHANIZMY STRATEGICZNE..... LEWICKA NIKOŁA	45
WPŁYW MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI FINANSOWYCH NA PRAWA SOCJALNE I EKONOMICZNE..... ŁUKASZCZYK EMILIA	67
WPŁYW CYFRYZACJI NA PRAWA DZIECKA: NOWE HORYZONTY OCHRONY W EPOCE INTERNETU..... MARKOWICZ PAULINA	83
NOWE TECHNOLOGIE A OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA: WYZWANIA I MOŻLIWOŚCI..... PIWOWARCZYK KAROLINA	101
PRAWO DO SAMOSTANOWIENIA NARODÓW W ŚWIETLE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO..... PROKOPOWICZ KATARZYNA	115
PRAWO DO WOLNOŚCI PRZEMIESZCZANIA SIĘ W KONTEKŚCIE KONFLIKTÓW ZBROJNYCH: ROLA KORYTARZY HUMANITARNYCH..... PRZYGODA MICHAŁ	131
ROLA ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH W OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA..... STADNICKA MAŁGORZATA	149
ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA ZBRODNIĘ WOJENNE – ASPEKTY PRAWNE..... TYNDEL TOMASZ	161

SŁOWO OD REDAKTORA

Niniejsza książka to publikacja zbiorowa, która stanowi pokłosie prac projektowych prowadzonych przez *United Nations Association Poland* w ramach Zespołu koordynatorskiego „Programu ds. praw człowieka”. Do projektu zaproszono również osoby ze Stowarzyszenia Forum Młodych Dyplomatów. Jej redakcji dokonałam z tym większą przyjemnością, że – *primo* – znakomita większość Autorów to ludzie bardzo młodzi, dla których jest to pierwsza publikacja naukowa, co należy uznać za wyraz akademickiego ideału pokoleniowej ciągłości w uprawianiu nauki; *secundo* – inicjatorem i *spiritus movens* publikacji jest mój doktorant, Michał Przygoda.

Tytuł słusznie sugeruje szerokie *spectrum* przedmiotowe, co znajduje odbicie w bogactwie treści opublikowanych prac. Wspólnym mianownikiem są prawa człowieka i ich ochrona, niemniej poszczególne rozdziały są istotnie zróżnicowane. Zarówno treść książki, jak i jej systematyka wydają się przy tym potwierdzać tezę, że zagadnienia praw człowieka coraz bardziej przenikają różne gałęzie i instytucje. Również dyplomacja, stosunki międzynarodowe i prawa człowieka wzajemnie się przenikają, a nadanie publikacji geopolitycznego tła sprzyja przedstawieniu praw człowieka w ujęciu interdyscyplinarnym.

Prawa człowieka cechuje dynamika przejawiająca się we wkraczaniu przez nie na obszary, na których ich wcześniej nie stwierdzano – postępują bowiem za rozwojem stosunków społecznych, rozwojem techniki czy technologii. A jako, że wymagają ochrony, to za ich rozwojem postępuje rozwój instytucji, procedur i całych mechanizmów ochrony prawnej, często wysoce wyspecjalizowanych, zarówno w wymiarze prawa międzynarodowego, jak i w wymiarze prawa wewnętrznego.

Warto także zaznaczyć, że ważkość poruszanej tematyki wynika nie tylko z intensywnego rozwoju międzynarodowej ochrony praw człowieka, ale i z jednoczesnego nasilenia się w ostatnich latach działań z nią sprzecznych, co sprawia, że praca jest bardzo aktualna.

dr hab. Anna Kalisz

OD AUTORÓW

Praca nad niniejszą monografią była inspirującym wyzwaniem, które pozwoliło na głębokie zrozumienie złożoności współczesnych problemów związanych z ochroną praw człowieka. Dążenie do zgłębienia mechanizmów ochrony oraz roli organizacji międzynarodowych w kontekście dynamicznie zmieniającego się świata było motywacją, która towarzyszyła nam przez cały proces badawczy. Wyrażamy nadzieję, że nasze analizy i wnioski przyczynią się do lepszego rozumienia tych kluczowych kwestii i będą stanowiły cenny wkład w dalsze dyskusje i działania na rzecz ochrony praw człowieka na całym świecie.

WPROWADZENIE

Współczesne wyzwania stojące przed ochroną praw człowieka zyskują na znaczeniu w dobie globalizacji, cyfryzacji oraz narastających konfliktów zbrojnych. Globalizacja przyspiesza przepływ informacji, ludzi, kapitału i idei, co z jednej strony stwarza nowe możliwości, a z drugiej – rodzi nowe zagrożenia dla praw człowieka. Zmiany społeczne i gospodarcze, wywołane przez globalizację, wymagają od społeczności międzynarodowej ciągłego dostosowywania się do dynamicznie zmieniających się realiów. Cyfryzacja, choć przynosi ogromne korzyści, wprowadza również nowe wyzwania związane z ochroną prywatności, bezpieczeństwa danych i dostępem do informacji. Konflikty zbrojne, zarówno tradycyjne, jak i nowoczesne, takie jak wojny hybrydowe, stanowią jedno z największych wyzwań dla ochrony praw człowieka, wymagając skutecznych strategii i mechanizmów interwencji.

W niniejszej części monografii, zatytułowanej „Mechanizmy ochrony praw człowieka i rola organizacji międzynarodowych”, dokonana zostanie analiza wybranych aspektów, które kształtują współczesny krajobraz ochrony praw człowieka.

Rozdział I monografii, autorstwa Hanny Dobrzyckiej, zatytułowany „Handel ludźmi jako współczesna forma niewolnictwa”, dotyczy zjawiska handlu ludźmi z perspektywy fundamentalnych wartości współczesnego społeczeństwa XXI wieku. W tej części monografii wskazano, że ofiarami ww. przestępstwa najczęściej padają kobiety i dzieci. W ocenie Autorki również mężczyźni i młodzi chłopcy są zmuszani do różnych form pracy przymusowej, żebractwa, prostytucji, pornografii oraz oddawania narządów. Szczególnie narażeni na to przestępstwo są jednak migranci i uchodźcy z obszarów dotkniętych konfliktami zbrojnymi i klęskami żywiołowymi. W rozdziale wykazano, że walka z handlem ludźmi jest trudna i nierówna oraz dokonano omówienia zakresu działalności instytucji

powołanych w Polsce do zwalczania handlu ludźmi (tj. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Urząd do Spraw Cudzoziemców, Policja, Straż Graniczna, Ogólnopolska Sieć Organizacji Pozarządowych Przeciwko Handlowi Ludźmi oraz Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu *La Strada*).

Rozdział II monografii, autorstwa Joanny Głodo, zatytułowany „Handel ludźmi a prawa człowieka: globalne strategie walki”, będący swoistym rozwinięciem rozdziału I, zawiera szczegółowe omówienie definicji i pojęć związanych z handlem ludźmi, pozwalając na głębsze zrozumienie tego zjawiska zarówno w kontekście prawnym, jak i społecznym. Rozdział przywołuje najnowsze statystyki europejskie i krajowe, ukazujące skalę i dynamikę handlu ludźmi, dostarczając cennych informacji o liczbie ofiar, najczęstszych formach eksploatacji oraz trendach w różnych regionach. Opisuje również organy i instytucje zajmujące się zwalczaniem handlu ludźmi, podkreślając ich role, zadania i metody działania. Ponadto, rozdział wyjaśnia ustawowe pojęcia związane z handlem ludźmi, umożliwiając czytelnikom lepsze zrozumienie ram prawnych, na których opierają się działania przeciwdziałające temu procederowi, w tym definicji prawnych, procedur ścigania oraz ochrony ofiar.

Kolejnym zagadnieniem, jakie zostanie podjęte w niniejszej monografii, jest ocena skuteczności międzynarodowych mechanizmów strategicznych w kontekście ochrony praw człowieka podczas konfliktów zbrojnych. Rozdział III, autorstwa Nikoli Lewickiej, pt. „Ochrona praw człowieka w konfliktach zbrojnych: międzynarodowe mechanizmy strategiczne” omawia problematykę konfliktów zbrojnych, niezależnie od ich charakteru. W tej części monografii wskazano, że konflikty zbrojne stanowią jedno z największych wyzwań dla międzynarodowej społeczności, która stara się zapewnić ochronę podstawowych wolności i praw jednostek. W tym kontekście zaprezentowane zostały różnorodne strategie i interwencje, które mogą przyczynić się do minimalizacji naruszeń praw człowieka.

Rozdział IV autorstwa Emilii Łukaszczyk nosi tytuł „Wpływ międzynarodowych organizacji finansowych na prawa socjalne i ekonomiczne”. W tej części monografii wykazano, że wzrost gospodarczy i stabilność ekonomiczna są ściśle powiązane z przestrzeganiem praw człowieka. Jednakże polityki i warunki narzucone przez instytucje takie jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy czy Bank Światowy często budzą kontrowersje i rodzą pytania o ich zgodność z międzynarodowymi standardami praw człowieka.

Rozdział V monografii, autorstwa Pauliny Markowicz, zatytułowany „Wpływ cyfryzacji na prawa dziecka: nowe horyzonty ochrony w epoce Internetu” porusza problematykę wpływu cyfryzacji na prawa dziecka i nakreśla nowe

kierunki ochrony tych praw w dobie Internetu. Autorka przedstawia zmiany w pojmowaniu dziecka jako podmiotu praw oraz prezentuje rozwój ochrony praw dzieci, uwzględniając działalność instytucji i organizacji pozarządowych. Analiza ta przeprowadzona została w kontekście rosnącego współcześnie postępu technologicznego. W rozdziale omówiono zapisy kluczowych dokumentów dotyczących praw dziecka i zweryfikowano stopień ich rzeczywistej ochrony. Dokonano również oceny możliwości i zagrożeń związanych z cyfryzacją, ze szczególnym uwzględnieniem problemów, takich jak handel dziećmi i pornografia dziecięca w cyberprzestrzeni.

Rozdział VI monografii, autorstwa Karoliny Piwowarczyk, zatytułowany „Nowe technologie a ochrona praw człowieka: wyzwania i możliwości”, analizuje wpływ nowoczesnych technologii, takich jak Sztuczna Inteligencja, Big Data i Internet Rzeczy, na prawa człowieka. Skupia się na trzech generacjach praw człowieka, zaznaczając też rozwój czwartej, omawiając zarówno potencjalne korzyści, takie jak poprawa dostępu do edukacji i rozwój opieki zdrowotnej, jak i zagrożenia, w tym kwestie związane z prywatnością, wolnością słowa, sprawiedliwością procesów sądowych oraz prawem własności.

Rozdział VII monografii dotyczy prawa do samostanowienia narodów w świetle prawa międzynarodowego. Autorką rozdziału jest Katarzyna Prokopowicz, a tytuł rozdziału to „Prawo do samostanowienia narodów w świetle prawa międzynarodowego”. W niniejszym rozdziale zaprezentowano prawo do samostanowienia narodów z różnych perspektyw: historycznej, źródłowej, podmiotowej, przedmiotowej, prawnej oraz z punktu widzenia jego realizacji i istniejącej praktyki. Celem opracowania jest ukazanie teoretycznych aspektów prawa do samostanowienia na tle praktyki, jaka wykształciła się w kwestii jego realizacji. Autorka przyjęła hipotezę, że praktyka międzynarodowa w tej dziedzinie jest niekonsekwentna i często decydują o niej względy polityczno-gospodarcze i siła militarna, a nie prawo.

Rozdział VIII poświęcony został tematyce narastających migracji i przemieszczania się ludności. Rozdział ten nosi tytuł „Prawo do wolności przemieszczania się w kontekście konfliktów zbrojnych – rola korytarzy humanitarnych” oraz został opracowany przez Michała Przygodę. W dobie narastających migracji i przemieszczania się ludności, prawo do wolności przemieszczania się oraz rola korytarzy humanitarnych stają się kluczowymi elementami składającymi się na ochronę praw człowieka. Konflikty zbrojne i związane z nimi prześladowania zmuszają ludność cywilną do opuszczenia swoich domów oraz poszukiwania schronienia w innym miejscu – często poza granicami własnego kraju.

Organizacje międzynarodowe stoją przed wyzwaniem zapewnienia ludności cywilnej bezpiecznej drogi ucieczki, co wielokrotnie ograniczone jest przez warunki panujące na ziemiach objętych konfliktem.

Dziewiąty rozdział monografii autorstwa Małgorzaty Stadnickiej pt. „Rola organizacji międzynarodowych w ochronie praw człowieka” obejmuje analizę roli wybranych organizacji, takich jak w szczególności ONZ lub Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża w ochronie praw człowieka. W rozdziale wskazano, że organizacje międzynarodowe odgrywają fundamentalną rolę w monitorowaniu, raportowaniu oraz interweniowaniu w sytuacjach kryzysowych. Ich działalność jest nieodzowna w kontekście kształtowania globalnych standardów ochrony praw człowieka oraz wzmocnienia mechanizmów odpowiedzialności.

Rozdział X monografii, autorstwa Tomasza Tyndela, zatytułowany „Odpowiedzialność za zbrodnie wojenne – aspekty prawne”, zajmuje się analizą prawnych aspektów odpowiedzialności za zbrodnie wojenne. W tej części monografii skupiono się na definicji zbrodni wojennych, ramach prawnych oraz roli Międzynarodowego Trybunału Karnego w egzekwowaniu prawa na poziomie międzynarodowym. Rozdział analizuje również znaczenie odpowiedzialności za zbrodnie wojenne dla utrzymania porządku prawnego i promowania ochrony praw człowieka na świecie, podkreślając konieczność zapobiegania najcięższym naruszeniom praw człowieka i zapewnienia sprawiedliwości dla ofiar konfliktów zbrojnych.

Monografia ma na celu nie tylko przedstawienie obecnych wyzwań, ale również zidentyfikowanie skutecznych strategii i mechanizmów, które mogą wspierać ochronę praw człowieka na całym świecie. W obliczu dynamicznych zmian, zarówno na arenie międzynarodowej, jak i technologicznej, konieczne jest ciągłe dostosowywanie i innowacyjność w podejściu do ochrony praw człowieka. Poprzez analizę aktualnych trendów i studiów przypadków, dążenie do przedstawienia kompleksowego obrazu współczesnych wyzwań i strategii ochrony praw człowieka jest nieodzownym elementem tej monografii.

HANDEL LUDŹMI JAKO WSPÓŁCZESNA FORMA NIEWOLNICTWA

Streszczenie: *Handel ludźmi jest formą współczesnego niewolnictwa i narusza fundamentalne wartości współczesnego społeczeństwa XXI wieku, a także stanowi pogwałcenie elementarnych praw człowieka, do których należą godność i wolność. Ofiarą przestępstwa najczęściej padają kobiety i dzieci, jednak również wobec mężczyzn i chłopców stosowane są różnorodne formy przemocy, aby zmusić ich do wykonywania określonych czynności, z których korzyści czerpią handlarze ludźmi. Współczesne niewolnictwo przybiera formę pracy przymusowej, zmuszania do żebractwa, prostytucji, pornografii, oddawania narządów. Na działania jednostek i grup przestępczych dopuszczających się tego przestępstwa szczególnie narażeni są migranci i uchodźcy z obszarów dotkniętych konfliktami zbrojnymi i klęskami żywiołowymi. Walka z tym przestępstwem jest bardzo trudna i nierówna. Do zwalczania handlu ludźmi i niewolnictwa w Polsce uprawnione są instytucje: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Urząd do Spraw Cudzoziemców, Policja i Straż Graniczna, Ogólnopolska Sieć Organizacji Pozarządowych Przeciwno Handlowi Ludźmi, Fundacja Przeciwno Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada.*

Słowa kluczowe: *handel ludźmi, niewolnictwo, praca przymusowa, małżeństwo przymusowe, przemoc, przemoc seksualna, przemyt, migracja.*

¹ Uczelnia Łazarskiego.

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Fakt, że zjawisko handlu ludźmi istniało już od czasów starożytnych jest powszechnie znany. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że nie ma we współczesnym świecie, przez który dla potrzeb niniejszego artykułu rozumie się krąg kulturowy tzw. Zachodu, takiej osoby, która podczas nauki na wszystkich jej etapach nie zetknęłaby się z tematem niewolnictwa – od starożytności, aż po wiek dwudziesty i dziś. Niezmiennie problem ten budzi bardzo negatywne konotacje, wywołując intensywne emocje, od dezaprobaty, po strach i przerażenie, bowiem w handlu ludźmi przejawiają się najgorsze i najbardziej mroczne aspekty ludzkiej natury, jak również te najsłabsze.

Handel ludźmi ma miejsce, gdy jeden człowiek traktuje inną istotę ludzką jak przedmiot, który można kupić, sprzedać lub wypożyczyć komuś innemu. Zapomina wówczas o człowieczeństwie osoby, wobec której dopuszcza się tego czynu, jednocześnie rezygnując również z własnego człowieczeństwa. Człowiek, który staje się przedmiotem handlu, zostaje w wyniku swojej słabości, która wynikać może z okoliczności zewnętrznych, bądź z jego słabości psychicznej spowodowane np. strachem, bądź słabością fizyczną, jaka cechuje np. osoby małoletnie, sprowadzony do roli rzeczy, całkowicie zniewolony i odarty z własnej sprawczości i godności.²

Handel ludźmi jest nazywany współczesną formą niewolnictwa, stanowi jedną z najcięższych zbrodni, która w wielu krajach jest zagrożona najsurowszymi karami pozbawienia wolności. Jest szczególnie piętnowana, ponieważ stanowi naruszenie elementarnych zasad leżących u podstaw konstrukcji współczesnego społeczeństwa. Handel ludźmi stanowi rażące naruszenie praw człowieka. Jest problemem o charakterze zarówno aksjologicznym, jak i tetycznym. Sprzedanie jednego człowieka przez drugiego stanowi pogwałcenie podstawowych praw istoty ludzkiej, nierozzerwalnie związanych z jej godnością, zatem zasługuje na największe potępienie i musi spotkać się z negatywną oceną i reakcją prawną państwa, na terenie którego ma miejsce, jak i społeczności międzynarodowej.

We współczesnym świecie mogłoby się wydawać, że handel ludźmi to problem czasów już dawno minionych. Już w XIX wieku kolejne kraje zakazywały handlu niewolnikami, piętnując proceder jako całkowicie nielegalny i niemoralny, aż w 1926 roku konwencja Ligi Narodów zakazała niewolnictwa w ramach regulacji międzynarodowych i zobowiązywała państwa do „usunięcia niewolnictwa

² Z. Lasocik, *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 17.

pod wszystkimi jego postaciami”. Pomimo wprowadzenia zakazów problem niewolnictwa nie zniknął, a w dzisiaj, w XXI wieku, nadal istnieją regiony na świecie, w których handel ludźmi i niewolnictwo to zjawiska codzienne, na które spuszcza się zasłonę milczenia. Współczesne niewolnictwo wiąże się nierozzerwalnie właśnie z występowaniem przestępczości wiążącej się z handlem ludźmi.

PRZESTĘPSTWO HANDLU LUDŹMI

Handel ludźmi stanowi przestępstwo polegające na czerpaniu korzyści z działań, które wiążą się z wyzyskiwaniem innych osób, naruszeniem ich prawa do decydowania o sobie i faktycznym pozbawieniem możliwości uwolnienia się z takiej sytuacji. Proceder ten ścigany jest na mocy konwencji międzynarodowych, m.in. wspomnianej powyżej konwencji z 1926 r. w sprawie niewolnictwa, niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu jego popełnienia i od obywatelstwa sprawcy czynu.

Niewolnictwo to niezgodny z obowiązującym prawem stosunek zależności, w którym jednostka stanowi własność innego człowieka lub instytucji, którą może być np. świątynia lub państwo. W XX w. zlikwidowanie niewolnictwa stało się przedmiotem regulacji międzynarodowych. W 1926 r. z inicjatywy Ligi Narodów utworzono konwencję zobowiązującą państwa do zwalczania procederu handlu niewolnikami i do zniesienia niewolnictwa na ich obszarze. Po II wojnie światowej zakaz obu procederów pojawił się w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r., w konwencji ONZ z 1956 r., w Międzynarodowych paktach praw człowieka z 1966 r, a także w innych dokumentach i aktach prawnych. Pomimo podjęcia powyższych działań i zdelegalizowania niewolnictwa zjawisko to wciąż istnieje na świecie, a zwłaszcza ma ono miejsce w Afryce.

Handel ludźmi może przybierać różne formy:

- handel dziećmi w celu zatrudnienia ich jako służby domowej lub taniej siły roboczej na plantacjach czy w kopalniach, nielegalne adopcje, głównie zagraniczne, zmuszanie dzieci do popełniania drobnych przestępstw lub do żebrania,
- handel kobietami i zmuszanie ich do prostytucji poprzez nakłanianie do wyjazdu za granicę do pracy na innym stanowisku niż rzeczywiste,
- handel narządami, czyli sprzedaż organów do przeszczepu. W tym ostatnim przypadku organy pobierane są za niewielką opłatą od żywych dawców w krajach ubogich, jednak proceder ten zachodzi

również w stosunku do dzieci, które są porywane w celu pobrania od nich narządów.

- handel tanią siłą roboczą, kiedy to osoby pracujące pod przymusem otrzymują o wiele niższe wynagrodzenie niż dopuszcza prawo danego państwa, a pobyt i praca takich osób na terenie tego państwa są często nielegalne.

Handel ludźmi ma zróżnicowane przyczyny, które można co do zasady podzielić na dwie grupy:

- czynniki przyciągające (ang. *pull factors*): wysokie zapotrzebowanie na tanie usługi seksualne, rosnący popyt na niewykwalifikowaną siłę roboczą, zapotrzebowanie na dawców organów.
- czynniki wypychające (ang. *push factors*): ubóstwo, bezrobocie, braki w wykształceniu, dyskryminacja ze względu na płeć w krajach, z którego pochodzą ofiary.

Oprócz wyżej wymienionych form niewolnictwa wyróżnia się także niewolnictwo domowe oraz wyłudzenie świadczeń socjalnych. Niewolnictwo domowe jest procederem niezwykle okrutnym i bardzo trudnym do wykrycia. Zajmują się nim rodziny, które w zaciszu domowym znęcają się nad pomocą domową. W Polsce również można zetknąć się z przypadkami takiego niewolnictwa. Potwierdzają to badania Fundacji *La Strada* – jej członkowie natknęli się na osoby z Afryki, kobiety z Polski i Europy Wschodniej, które były bite, głodzone, a nawet wykorzystywane seksualnie. Wyłudzenie świadczeń polega natomiast na przymuszaniu do pobierania pomocy socjalnej – głównie za granicą.

Próbując przeanalizować zjawisko handlu ludźmi, jego przyczyny i aspekty z nim związane, można wyciągnąć określone wnioski w oparciu o sytuację w Europie Środkowej i Wschodniej. Problem handlu ludźmi istnieje na całym świecie. Biorąc pod uwagę fakt, że w kontekście handlu ludźmi wyróżnia się kraje, z których pochodzą ofiary, kraje tranzytowe oraz miejsca docelowe, do których ofiary mają trafić, sytuacja Polski jest szczególna. Polska bowiem, jako kraj w Europie Środkowej, który po upadku komunizmu doświadczył głębokiego przeobrażenia i poważnych zmian politycznych, gospodarczych i społecznych, jakie wiązały się z przejściem od systemu autorytarnego do demokracji, była również krajem, w którym przejście z centralnego zarządzania gospodarką do wolnego rynku i prywatyzacji spowodowało szereg niekorzystnych zjawisk dla polskiego społeczeństwa. We wczesnych latach 90-tych XX wieku, czyli w pierwszej fazie transformacji systemowej, miało miejsce znaczące zubożenie ludności wywołane

okrojeniem świadczeń socjalnych i ogromnym bezrobociem, a w społeczeństwie pojawiły się różnice zamożności na niespotykaną wcześniej skalę. W sytuacji niepewności ekonomicznej pojawiło się i nasiliło się wiele zjawisk patologicznych, w tym również handel ludźmi. Na przykładzie Polski sprzed trzech dekad można wyciągnąć wniosek, że we współczesnym świecie okoliczności sprzyjające handlowi ludźmi są następujące:

- ubóstwo i bezrobocie w kraju pochodzenia,
- brak możliwości lub duże trudności w podjęciu legalnej pracy za granicą,
- nieskuteczne prawo i luki prawne skutkujące brakiem ochrony interesów ofiar przestępstwa,
- możliwość czerpania wysokich zysków i małe prawdopodobieństwo wykrycia przestępstwa³.

Po upadku Muru Berlińskiego w krajach ówczesnej Unii Europejskiej policje odnotowywały znaczący wzrost liczby sprzedawanych kobiet pochodzących początkowo z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, w tym z Polski, a w późniejszym okresie głównie z Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Oficjalne liczby nie są znane, ze względu na fakt, że przestępstwo handlu ludźmi jest w dużej mierze niewykrywane.

Obecnie, w wyniku zmian gospodarczych i wzrostu poziomu życia w Polsce, coraz mniej obywaterek i obywateli kraju szuka nielegalnego zatrudnienia za granicą, zatem coraz mniej z nich pada ofiarą przestępców zajmujących się handlem ludźmi. Polska jest jednak krajem tranzytowym dla przemytników, którzy organizują przerzut osób zmuszanych do niewolniczej pracy z Azji do Europy Zachodniej. W dużym stopniu przyczynia się do tego swoboda przepływu osób w Strefie Schengen, do której Polska należy, a z którą wiąże się brak kontroli na granicach wewnętrznych w Unii Europejskiej. W tym kontekście rola Polski jest szczególnie również z tego powodu, że polskie granice są jednocześnie granicami zewnętrznymi Unii Europejskiej. Będąc państwem, poprzez które można dostać się na obszar Wspólnoty, Polska od kilku lat, a z największą intensywnością od roku 2021, doświadcza z wielokrotnionych prób przedostania się na teren kraju nielegalnych migrantów.

Migracja to kolejne zjawisko, które sprzyja działalności przestępców dopuszczających się handlu ludźmi. Skuteczna kontrola przepływu osób, które chcą dostać się na teren Unii Europejskiej, jak również przemieszczających się

³ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi*, [w:] *Handel ludźmi...*, dz. cyt., s. 331.

na terenie Unii, stanowi ogromne wyzwanie dla władz i służb poszczególnych państw członkowskich, jak również dla organów Unii Europejskiej. Wiele osób przybywa do Unii Europejskiej w poszukiwaniu lepszych warunków do życia, korzystając świadomie z usług grup lub osób oferujących pomoc w szybszym, ale nielegalnym, czyli nieformalnym sposobie przedostania się na teren Wspólnoty. Zdarza się również, że osoby pochodzące spoza Unii Europejskiej nieświadomie stają się ofiarą przemytników. W obu przypadkach stanowi to dla nich ogromne zagrożenie, ponieważ migranci wydają się być całkowicie bezbronni: często nie potrafią przełamać bariery językowej i kulturowej, nie mają wiedzy na temat przysługujących im praw, nie mają zaufania do władz i systemu prawnego kraju, w którym padają ofiarą przestępstw, ponieważ kontakt z organami ścigania budzi w nich strach przed potencjalnym przymusowym powrotem od kraju pochodzenia, czyli do warunków, przed którymi osoby takie uciekły.

Z powyższych powodów, nawet mając fizyczną możliwość uzyskania pomocy w kraju, w którym osoby takie są zmuszane do pracy niewolniczej, często boją się one o taką pomoc wystąpić, gdyż nie chcą doświadczyć przymusowego powrotu, upokorzenia i odrzucenia przez własną rodzinę i środowisko, a także zemsty ze strony grup przestępczych czy jednostek organizujących nielegalny przemyt migrantów i zmuszających ich do niewolniczej pracy.

Niewolnictwo współcześnie przejawia się w braku możliwości decydowania jednostki o sobie, braku wolności do zmiany własnego położenia, jak również w przymuszaniu jednej osoby przez drugą do wykonywania określonych czynności. Powyższe przesłanki zawsze są spełnione, gdy ma miejsce handel ludźmi.

Według ONZ, przestępstwo polegające na handlu ludźmi wymaga zaistnienia trzech kluczowych elementów: określonych czynności, środków i celu. Aby poddać kontroli swoją ofiarę, sprawcy dopuszczają się przemocy fizycznej i seksualnej, stosują szantaż, manipulację emocjonalną, zabierają ofiarom dokumenty identyfikacyjne. Wykorzystywanie ofiar ma miejsce w ich krajach pochodzenia, podczas migracji lub w kraju, do którego przybyły.

Na handel ludźmi składają się zatem następujące czynności i elementy:

1. CZYNNOŚCI (to, co handlarze ludźmi muszą zrobić, aby zrealizować proceder):
 - werbowanie,
 - transport osób,
 - przekazywanie osób,
 - ukrywanie osób,
 - przekazanie osób odbiorcom.

2. ŚRODKI (stosowanie co najmniej jednej z poniższych metod):
 - zagrożenie użyciem siły,
 - przymus,
 - oszustwo,
 - wprowadzenie w błąd,
 - wykorzystanie słabości lub bezbronności drugiej osoby oraz nadużycie władzy,
 - oferowanie lub czerpanie korzyści materialnych,
 - porwanie.
3. CEL: wykorzystanie drugiej osoby w sposób niezgodny z prawem.

Handel ludźmi przybiera wiele form: jest to wykorzystywanie i zmuszanie do świadczenia usług seksualnych, do pracy w charakterze pomocy domowej lub zmuszanie do małżeństwa.

Ofiary handlu ludźmi są zmuszane do pracy w fabrykach, na budowach lub w rolnictwie bez wynagrodzenia lub za wynagrodzenie nieadekwatne do ich pracy, są do nich kierowane groźby użycia przemocy, a warunki, w których przebywają są często niehumanitarne. Zdarza się, że ofiary handlu ludźmi są w drodze przymusu lub oszustwa nakłaniane do pobierania od nich narzędzi. Dzieci zmuszane są do uczestnictwa w konfliktach zbrojnych lub do dołączania do organizacji militarnych lub terrorystycznych, a także do popełniania przestępstw, z których korzyści czerpią handlarze ludźmi. W ramach działalności przestępczej często dzieci zmuszane są do żebractwa, z którego zyski czerpią dorośli. Wszystkie powyższe czynności o charakterze przestępczym są formą współczesnego niewolnictwa, którego ofiarą padają zarówno dzieci, jak osoby dorosłe: kobiety i mężczyźni.

Problem handlu ludźmi jest przedmiotem globalnych analiz i na całym świecie podejmowane są działania w celu jego wyeliminowania. Sytuację aktualną na dany rok przedstawia raport zatytułowany *Global Slavery Index*⁴, który dotyczy współczesnego niewolnictwa na świecie i jest opracowywany i publikowany przez fundację *Walk Free*. Według danych za rok 2023 aż 50 milionów ludzi padło ofiarą współczesnego niewolnictwa. 28 milionów to ofiary niewolniczej pracy, natomiast 22 miliony są ofiarami wymuszonych małżeństw. Według autorów raportu, aż 12 milionów ofiar to dzieci – zmuszane do pracy, świadczenia usług seksualnych, żebractwa na rzecz dorosłych. W każdym z powyższych przypadków łamane są prawa człowieka. Jednocześnie należy pamiętać, że nie są to

⁴ Global Slavery Index, <https://www.walkfree.org/global-slavery-index/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

dane precyzyjne, ponieważ takie są niemożliwe do ustalenia ze względu na fakt, że handel ludźmi i zmuszanie do pracy niewolniczej stanowi proceder przestępczy, który jest realizowany w ukryciu, a jego wykrywalność jest niezmiernie trudna.

Najbardziej bezbronni i najsłabsi fizycznie, czyli kobiety, dzieci i migranci, najczęściej stają się ofiarami przestępców. Jak wspomniano powyżej, ponad 12 milionów współczesnych niewolników to dzieci, natomiast 54 procent spośród wszystkich osób dotkniętych tym dramatem to kobiety i dziewczęta. Prawdopodobieństwo stania się ofiarą pracy przymusowej jest trzykrotnie większe w przypadku migrantów niż osób, które nie migrują z miejsca zamieszkania do innego miejsca.

Współczesne niewolnictwo występuje we wszystkich krajach, bez względu na ich poziom zamożności. Ponad połowa, bo 52% wszystkich przypadków pracy przymusowej i jedna czwarta przypadków wszystkich małżeństw przymusowych ma miejsce w krajach o średniowysokich lub krajach o wysokich dochodach.

Globalne dane szacunkowe za rok 2023 wykazały, że sytuacja uległa pogorszeniu w stosunku do poprzedniego pomiaru. Od roku 2016 liczba mężczyzn, kobiet i dzieci zmuszanych do wykonywania pracy wbrew własnej woli lub zmuszanych do zawarcia małżeństwa wzrosła o 10 milionów. Sytuacja pogorszyła się w następstwie konfliktów zbrojnych, pogłębiającej się degradacji środowiska naturalnego, ponad dekady niekorzystnych zmian w globalnej sytuacji demograficznej, globalnego uwstecznienia się w kwestii praw kobiet, jak również w wyniku ekonomicznych i społecznych konsekwencji pandemii COVID-19. Nakładające się na siebie czynniki doprowadziły do poważnych problemów na rynku pracy i edukacji, do wzrostu poziomu głębokiego ubóstwa i przymusowej, niebezpiecznej migracji, łącznie zwiększając znacząco ryzyko wystąpienia wszelkich form współczesnego niewolnictwa, zwłaszcza dotyczących tych, którzy są najbardziej bezbronni.

Badanie *Global Slavery Index* jest próbą zmierzenia skali występowania współczesnych form niewolnictwa w 160 krajach świata. Wyniki za rok 2023 wskazują na następujących 10 państwach, w których odnotowano najwięcej przypadków współczesnych form niewolnictwa:

1. Korea Północna
2. Erytrea
3. Mauretania
4. Arabia Saudyjska
5. Turcja

6. Tadżykistan
7. Zjednoczone Emiraty Arabskie
8. Rosja
9. Afganistan
10. Kuwejt.

We wszystkich wymienionych powyżej 10 krajach, w których współczesne formy niewolnictwa występują najczęściej, zaobserwować można pewne powtarzające się uwarunkowania polityczne, społeczne i ekonomiczne, w tym ograniczenia swobód obywatelskich i praw człowieka. Wiele spośród tych krajów położonych jest w niestabilnych regionach, w których mają miejsce konflikty, destabilizacja polityczna i/lub władza reżimów autorytarnych. Z wielu takich krajów pochodzą rzesze ludzi narażonych na różnego rodzaju niebezpieczeństwo, gdy stają się uchodźcami lub decydują się na migrację zarobkową. Migranci zarobkowi stanowią większość siły roboczej w Arabii Saudyjskiej, w Zjednoczonych Emiratach Arabskich i Kuwejcie, gdzie znajdują się pod całkowitą pracodawców w wyniku działania systemu *kafala* (opartego na posiadaniu sponsora w kraju, do którego dany pracownik przybywa w celu podjęcia pracy) i posiadają, co najwyżej, bardzo okrojone prawa pracownicze.

Coraz wyraźniej widać związek pomiędzy występowaniem konfliktu a współczesnych form niewolnictwa, przy czym przedłużający się konflikt jest już od dawna postrzegany jako czynnik znacząco zwiększający ryzyko pojawienia się tego procederu. Brak funkcjonowania zasady państwa prawa, utrata sieci opieki społecznej i załamanie systemu na wielką skalę – wszystko to są zjawiska, jakie mają miejsce podczas konfliktów zbrojnych i politycznych, a które w stopniu znaczącym przyczyniają się do wystąpienia procederu w postaci pracy przymusowej i przymusowych małżeństw. Przedłużające się konflikty mają miejsce w krajach takich jak Korea Północna, Erytrea i Afganistan. W Turcji przebywają miliony uchodźców z Syrii, chociaż kraj ten był zaangażowany w konflikt na terenie Syrii. Uczestniczyła w nim również Rosja, która rozpoczęła inwazję na Ukrainę w roku 2022 po tym, jak anektowała Krym w 2014. Brak rzetelnych danych ukazujących sytuację w krajach doświadczonych konfliktem zbrojnym oznacza, że dane szacunkowe dotyczące takich krajów i ich całych regionów nie przedstawiają rzeczywistej skali występowania współczesnych form niewolnictwa.

Korea Północna, Erytrea, Mauretania i Afganistan znalazły się pośród dziesięciu krajów o najwyższej częstotliwości występowania współczesnych form niewolnictwa w roku 2018 według indeksu *Global Slavery Index* i wciąż znajdują się

pośród 10 krajów o najwyższej częstotliwości występowania tego procederu w roku 2023. W Korei Północnej i Erytrei na szeroką skalę stosowana jest praca przymusowa na rzecz państwa. Choć na mocy postanowień konwencji międzynarodowych władze państwowe mają prawo do zmuszania obywateli do pracy, to może to mieć miejsce wyłącznie w ściśle sprecyzowanych okolicznościach, np. w ramach służby wojskowej lub świadczenia pracy lub usług przez obywateli w sytuacjach kryzysowych, takich jak klęska głodu czy klęski żywiołowe. Państwo wykracza poza powyższe wyznaczone ramy, gdy zmusza swoich obywateli do pracy w ramach kary za wyrażanie poglądów politycznych lub działalność polityczną, bądź gdy są oni zmuszani do pracy przymusowej w celu osiągnięcia wzrostu gospodarczego albo praca przymusowa jest formą stosowania dyskryminacji rasowej, społecznej lub religijnej.

Według ustaleń twórców raportu, w Korei Północnej jedna na 10 osób jest obecnie ofiarą niewolnictwa, z czego większość jest zmuszana do pracy na rzecz państwa. Są to bardzo ostrożnie wyrażone dane, biorąc pod uwagę, że mowa o kraju, którego władze według Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka na szeroką skalę stosują względem własnych obywateli przemoc w postaci tortur, bezprawnego więzienia i pracy przymusowej. Zgłaszane są również przypadki, gdy obywatelki Korei Północnej są skłaniane podstępem lub zmuszane do opuszczania kraju i sprzedawane jako żony w Chinach. Kobiety, którym uda się wyswobodzić z takiej sytuacji i powrócić do Korei Północnej częściej zamiast wsparcia jako ofiary handlu ludźmi otrzymują karę wymierzoną przez władze totalitarne.

Warto zauważyć, że handlarze ludźmi i ich ofiary często pochodzą z tego samego miejsca, mówią tym samym językiem lub przynależą do tej samej grupy etnicznej. Dzięki tym podobieństwom handlarzom łatwiej jest wzbudzić zaufanie, a co za tym idzie – łatwiej jest popełnić przestępstwo. Handlarze rzadko wyjeżdżają za granicę w celu wyszukania ofiar, ale podróżują do krajów docelowych, aby tam wykorzystywać ofiary. Handlarze w krajach pochodzenia są zazwyczaj obywatelami tych krajów, natomiast handlarze w miejscu przeznaczenia są obywatelami tych krajów lub mają takie samo obywatelstwo jak ofiary, którymi handlują. Należy pamiętać, że bycie tej samej płci może również zwiększyć zaufanie potencjalnej ofiary. Dane ze spraw sądowych wskazują, że większość wykrytych ofiar handlu ludźmi to kobiety lub nieletnie dziewczynki. Choć handlarze ludźmi to głównie mężczyźni, kobiety stanowią stosunkowo duży odsetek skazanych w porównaniu z większością innych przestępstw. Ten udział jest jeszcze wyższy wśród handlarzy skazanych w kraju rodzinnym ofiar. Sprawy sądowe i inne dane

jakościowe wskazują, że kobiety są często zatrudniane do rekrutacji innych kobiet. Również więzi rodzinne mogą być wykorzystywane do handlu ludźmi.⁵

Istnieje szereg organizacji i instytucji walczących z handlem ludźmi. Osoby poszkodowane zbrodnią handlu ludźmi po pomoc mogą zgłaszać się do różnych instytucji i fundacji.

W Polsce ochroną poszkodowanych zajmują się:

1. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – koordynuje politykę państwową wobec handlu ludźmi, obsługuje prace międzyresortowego Zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, jak również Grupy Roboczej i grup eksperckich, monitoruje prace związane z realizacją krajowych planów działań przeciwko handlowi ludźmi, prowadzi współpracę międzynarodową w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi;
2. Urząd do Spraw Cudzoziemców: wstępnie identyfikuje potencjalne ofiary handlu ludźmi wśród cudzoziemców, nadaje status uchodźcy osobie mogącej być ofiarą;
3. Policja i Straż Graniczna – Wydział Walki z Handlem Ludźmi: zajmuje się zwalczaniem łamania prawa w tym zakresie, interweniuje i zwalcza przestępczość związaną z tym procederem, funkcjonariusze Straży Granicznej jako pierwsi mają styczność z ofiarami i przestępstwem handlu ludźmi, dzięki ich czujności przestępstwo to jest najczęściej wykrywane;
4. Ogólnopolska Sieć Organizacji Pozarządowych Przeciwko Handlowi Ludźmi: sieć skupia 28 organizacji, jej celem jest stworzenie wysoko-specjalistycznej organizacji przeciwdziałającej handlowi ludźmi w celu poprawy jakości i efektywności ich pracy, profesjonalizacji działań oraz wzmocnienia potencjału, tak by w efekcie mogła być partnerem instytucji publicznych i organów ścigania we wspólnych działaniach;
5. Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada: celem fundacji jest działanie w obronie godności człowieka, zwalczanie handlu ludźmi, niewolnictwa i pracy przymusowej oraz przeciwdziałanie prostytucji, a także przestępstwom przeciwko wolności i zdrowiu jednostki.

Jak wielokrotnie stwierdzono powyżej, handel ludźmi jest formą współczesnego niewolnictwa i narusza fundamentalne wartości współczesnego społeczeństwa

⁵ MSWiA, *Handel ludźmi w Polsce. Kompendium wiedzy*, Warszawa 2016.

XXI wieku, a także stanowi pogwałcenie elementarnych praw człowieka, do których należą godność i wolność. Walka z tym przestępstwem jest bardzo trudna i nierówna, nie może jednak umknąć uwadze, że zarówno regulacje prawne, jak i sieć instytucjonalna na poziomie zarówno krajowym, jak i międzynarodowym są rozbudowane jak nigdy wcześniej, co daje nadzieję na postępy w owej walce.

BIBLIOGRAFIA

MSWiA, *Handel ludźmi w Polsce. Kompendium wiedzy*, Omikron, Warszawa 2016.

Global Slavery Index, <https://www.walkfree.org/global-slavery-index/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

<https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/crime.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

Lasocik Z., *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.

Latos G., *Raport: 50 milionów ludzi jest ofiarami współczesnego niewolnictwa*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8723041,raport-wspolczesne-niewolnictwo-globalny-indeks-niewolnictwa-fundacja-walk-free.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r]

HUMAN TRAFFICKING AS A MODERN FORM OF SLAVERY

Abstract: *Human trafficking is a form of modern-day slavery that violates the fundamental values of 21st-century society, as well as essential human rights, including dignity and freedom. Women and children are most often the victims of this crime, but men and boys also experience various forms of violence to coerce them into performing certain activities from which traffickers profit. Modern slavery manifests as forced labor, coerced begging, prostitution, pornography, and organ harvesting. Migrants and refugees from areas affected by armed conflicts and natural disasters are particularly vulnerable to the actions of individuals and criminal groups involved in this crime. Combatting this crime is extremely challenging and unequal. In Poland, the institutions authorized to combat human trafficking and slavery include the Ministry of the Interior and Administration, the Office for Foreigners, the Police and Border Guard, the National Network of Non-Governmental Organizations Against Human Trafficking, and the La Strada Foundation Against Human Trafficking and Slavery.*

Key words: *human trafficking, slavery, forced labour, forced marriage, violence, abuse, sexual abuse, smuggling, migration.*

HANDEL LUDŹMI A PRAWA CZŁOWIEKA: GLOBALNE STRATEGIE WALKI

Streszczenie: *Artykuł stanowi szczegółowe omówienie definicji i pojęć związanych z handlem ludźmi, co pozwala na głębsze zrozumienie tego zjawiska zarówno w kontekście prawnym, jak i społecznym. Przywołuje najnowsze statystyki europejskie oraz krajowe, które ukazują skalę i dynamikę procederu handlu ludźmi, dostarczając cennych informacji na temat liczby ofiar, najczęstszych form eksploatacji oraz trendów w poszczególnych regionach. Ponadto, artykuł wyszczególnia i szczegółowo charakteryzuje organy oraz instytucje zajmujące się zwalczaniem handlu ludźmi, takie jak policja, prokuratura, organizacje pozarządowe oraz międzynarodowe agencje, opisując ich role, zadania i metody działania. W artykule znajdują się również wyjaśnienia ustawowych pojęć związanych z handlem ludźmi, co umożliwia czytelnikom lepsze zrozumienie ram prawnych, na których opierają się działania przeciwdziałające temu procederowi, w tym definicji prawnych, procedur ścigania oraz ochrony ofiar.*

Słowa kluczowe: *handel ludźmi, niewolnictwo, zwalczanie, zapobieganie handlowi ludźmi.*

¹ Akademia Nauk Stosowanych im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach.

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Handel ludźmi jest tak stary jak cywilizacja. Kiedyś całkowicie legalny, a nawet pożądaný w danych społecznościach, dziś stanowi jedno z największych zagrożeń naszych czasów. Intensywność procederu jest różna dla różnych części świata i jest wypadkową licznych uwarunkowań. Czynniki, które mają wpływ na zjawisko to między innymi uwarunkowania ekonomiczne, zamożność kraju, także korupcja policji i władz. Można mówić w tym kontekście również o swoistym tolerowaniu przez władze naruszeń praw człowieka oraz wykorzystywania kobiet i dzieci. Na proceder handlu ludźmi oddziałuje jednak przede wszystkim niska efektywność stosowanych narzędzi zwalczania, czy istnienie organizacji przestępczych, które trudnią się wyłącznie tego typu działalnością. Prawdziwe, realne rozmiary tego zjawiska trudno jest jednoznacznie oszacować, ponieważ jedną z barier w tym kontekście bywa brak współpracy ofiar z organami ścigania czy tradycje kulturowe, które sprzyjają procederowi.

HANDEL LUDŹMI – USTALENIA DEFINICYJNE, STATYSTYKA

Wymiana istot ludzkich na pieniądze, towary lub też usługi jest znana ludzkości – niestety – od zarania dziejów. Już najdawniejsze społeczeństwa, szczególnie ich możni przedstawiciele, postrzegały człowieka jako towar mogący służyć wymianie. Samo zaś pojęcie „handlu” ludźmi powstało w czasach nowożytnych.

Handel ludźmi to przestępstwo². Wraz z postępującą globalizacją stało się ono narastającym zagrożeniem dla najważniejszych praw i wolności człowieka, z uwagi na fakt, że ingeruje bezpośrednio w cudze życie, ludzką nietykalność cielesną. Ponadto ofierze handlu ludźmi odbiera się prawo do decydowania o sobie samym. W obecnych czasach, co wyjątkowo niebezpieczne, uznaje się za niepodważalny fakt, że ta forma „wymiany” zyskała skalę oraz charakter ponadpaństwowý, który dotyczy większości krajów na świecie³. Przy czym niektóre kraje są odbiorcami tej wymiany, zaś na terytorium innych krajów „pozyskuje się” ludzi. Jak wskazuje J. Jurewicz, handel ludźmi to wypadkowa pewnych zjawisk, a mianowicie stanowi on „wynik długotrwałych procesów globalizacji, integracji regionalnej i ponadnarodowej oraz otwarcia granic pomiędzy krajami Europy Zachodniej

² J. Berg, *Przestępstwo handlu ludźmi – charakterystyka zjawiska*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, nr 1, s. 111.

³ M. Sobczyk, K. Przybysławska, *Zjawisko handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Kraków 2013, s. 6.

i tzw. bloku wschodniego”⁴. Zazwyczaj handel ludźmi jako zjawisko jest rozpatrywany jako współczesny przejaw niewolnictwa, przede wszystkim wykorzystywania cudzej pracy i traktowania ludzi jako własności, nad którą ma się w pełni nieograniczoną władzę i możliwość decydowania⁵. Tym niemniej współczesne utożsamianie handlu człowiekiem wyłączni ze zjawiskiem uczynienia go czymś niewolnikiem „nie wyraża całej treści tego zjawiska” jak podkreśla R. Antonów⁶.

Niewolnictwo i jego ofiary są najczęściej kojarzone z czasami starożytnymi. Wtedy zjawisko to stanowiło w pewien sposób naturalną klasyfikację społeczeństwa czyli podział ludzi na wolnych i niewolników, panów – właścicieli i ludzi zniewolonych⁷. W czasach późniejszych ukształtowało się tak zwane „czarne niewolnictwo” szczególnie na terenach Afryki, obu Ameryk. Zaś niechlubnym przełomem w dziejach niewolnictwa o nie spotykanym dotąd zasięgu był system plantacyjny⁸. W obecnych czasach wszelkie formy wyzysku ludzi związane również z transferem wbrew ich woli mają inny wymiar i charakter, ale jednocześnie przed społecznością międzynarodową stoi zadanie zwalczania tego procederu⁹.

Handel ludźmi, często również powiązany z nielegalnym handlem bronią, stał się obecnie drugą pod względem wielkości przestępczą działalnością na świecie, przynosząc dochody od 30 do 40 miliardów dolarów rocznie¹⁰. Handel ludźmi czyli obrót własnością osoby to najgorszy z możliwych procederów, jest niezwykle niebezpieczny, ponieważ narusza podstawowe prawa i wolności człowieka, jak również znosi charakter osobowości prawnej danej jednostki, która zostaje poddana nieograniczonej i nieustającej władzy osoby dokonującej tego obrotu¹¹.

Doświadczenie wymiaru sprawiedliwości, instytucji zajmujących się zwalczaniem i zapobieganiem handlowi ludźmi oraz statystyki międzynarodowe pozwoliły na dokonanie swoistej klasyfikacji form handlu ludźmi, z jaką mamy do czynienia we współczesnej rzeczywistości. Wskazano je na rys. nr 1.

⁴ J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 163.

⁵ I. Biezuńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, s. 29.

⁶ R. Antonów, *Handel ludźmi. Kierunki, metody i rodzaje zniewolenia ofiar*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2014, vol. LXI, s. 7.

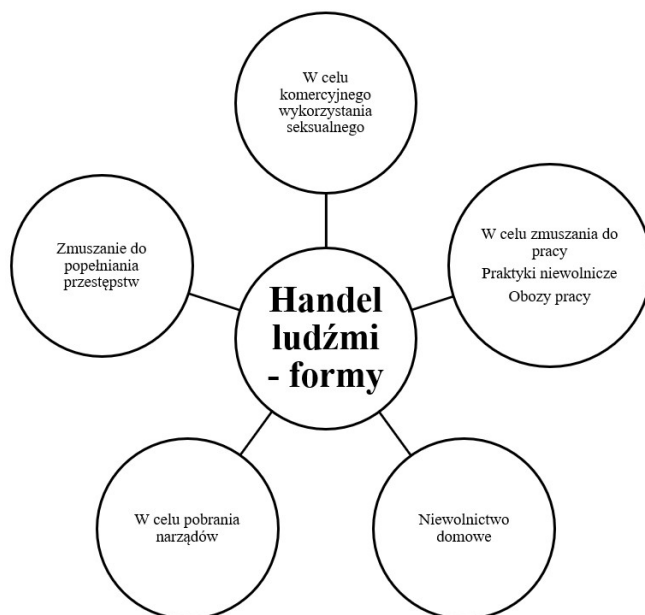
⁷ B. Nowak, *Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami*, [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2006, s. 33.

⁸ K. Karsznicki, *Bariery w ściganiu handlu ludźmi*, [w:] *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu*, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2011, s. 111.

⁹ F. Dobrowolski, *Zwalczanie handlu ludźmi i przemytu migrantów w Europie Południowo-Wschodniej*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2022, nr 2(34), s. 52.

¹⁰ W. Stankiewicz, *Proceder handlu ludźmi jako forma współczesnego niewolnictwa*, „Athenaeum” 2013, nr 39, s. 137.

¹¹ J. Przeniczna, *Handel ludźmi. Prawo i praktyka, zapobieganie i ściganie* [w:] *Taktyka i technika kryminalistyczna wczoraj, dziś, jutro. Materiały z konferencji*, M. Zelk (red.), Poznań-Rzeszów 2009, s. 131.

Rysunek 1. Formy handlu ludźmi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: materiałów Fundacji La Strada, www.strada.org.pl/definicja/, data odczytu: 12.04.2024r.

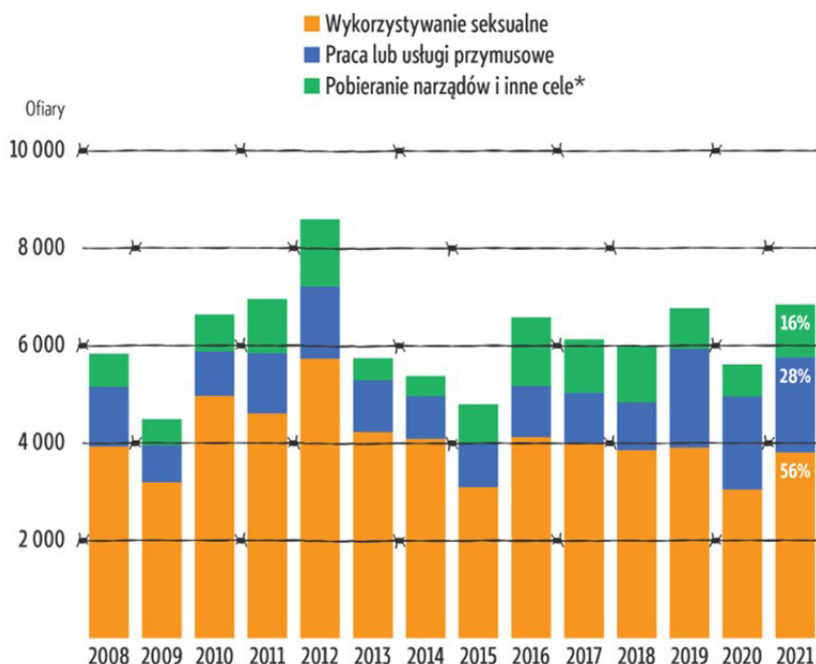
Niezależnie od formy handel ludźmi sprawia niewyobrażalne cierpienie ofiarom. Odbierana jest im wolność, godność, są przymuszani do niekiedy najpodlejszych czynów. W kontekście handlu ludźmi mówi się w znamienitej większości razy o sprzedaży ludzi do pracy niewolniczej, handlu dziećmi, sprzedaży ludzi dla narządów oraz handlu kobietami, oznaczającym wywóz kobiet z ich rodzinnych państw oraz późniejszą sprzedaż (bez ich zgody) do agencji towarzyskich lub domów publicznych¹². Handel kobietami dla wyzysku seksualnego uważany jest za jedno z najbardziej niepokojących zjawisk. W literaturze przedmiotu oraz w dokumentach międzynarodowych często podkreśla się, że walka z procederem powinna być traktowana z punktu widzenia psychologicznego, gdyż ofiarami są kobiety podstępnie werbowane przez zorganizowane grupy przestępcze¹³.

Według Organizacji Narodów Zjednoczonych, do kluczowych uwarunkowań handlu ludźmi należą nierówności w obrębie państw, również pomiędzy nimi, także coraz bardziej restrykcyjna polityka imigracyjna oraz rosnący

¹² A. Piasecka, *Fundacja Przeciwko Handlowi Kobietami La Strada*, [w:] *Handel ludźmi – współczesne niewolnictwo*, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2006, s. 19.

popyt na tanią siłę roboczą. Na samą już możliwość stania się ofiarą znaczący wpływ ma przemoc, ubóstwo, dyskryminacja, niepokoje i napięcia społeczne czy skrajnie – wojna¹³.

Jak wskazują statystyki europejskie wykorzystywanie seksualne jest głównym celem handlarzy ludźmi. Ten cel dominuje nad innymi. Niewątpliwie od wielu lat w całej UE handlowi ludźmi poświęca się wiele miejsca w środkach masowego przekazu, wszelkich dyskursach politycznych, również w obszarze pomocy społecznej i ogółu społeczeństwa. Tym niemniej zorganizowane i szczegółowe gromadzenie informacji na poziomie każdego państwa o zasięgu czy też pewnych tendencjach, zjawiskach towarzyszących oraz bezpośrednio związanych z procederem handlu ludźmi jest nadal znikome, zaś w niektórych krajach po prostu nie istnieje¹⁴. Rys. nr 2 obrazuje rozmiar zjawiska handlu ludźmi według Eurostatu.

Rysunek 2. Zarejestrowane ofiary handlu ludźmi w UE w latach 2008-2021

Źródło: Walka UE z handlem ludźmi, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230921STO05705/walka-ue-z-handlem-ludzmi>, data odczytu: 12.04.2024r.

¹³ Walka UE z handlem ludźmi, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230921STO05705/walka-ue-z-handlem-ludzmi> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹⁴ International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), *Gromadzenie danych o handlu ludźmi i zarządzanie informacją w Unii Europejskiej – Podręcznik. Sytuacja w Republice Czeskiej, Polsce, Portugalii i Republice Słowackiej*, Wiedeń 2009, s. 15.

Jeśli chodzi o Polskę, to jak zauważa Z. Lasocik to nasz kraj jest jednym z nielicznych obszarów w całej Europie, a być może także i na świecie, który jest jednocześnie krajem pochodzenia ofiar, czyli takim, w którym ofiara ma stałe miejsce pobytu, i w którym z reguły została zwerbowana; jest tak że krajem docelowym, czyli takim, do którego zmierza ofiara albo do którego już dotarła, wreszcie jest krajem tranzytowym, tzn. takim, przez który ofiara tylko przejeżdża, przy czym czasem może tam przebywać dłużej niż wynikałoby to tylko z potrzeb logistycznych¹⁵.

Definicja przestępstwa handlu ludźmi w polski Kodeksie karnym¹⁶ obejmuje trzy obszary związane z tym czynem, a mianowicie: sposób zachowania się sprawcy, cel działania oraz użyte metody i środki¹⁷. Wobec powyższego na pojęcie handlu ludźmi składają się poszczególne zachowania, działania¹⁸. Poszczególne z nich to konkretne działania:

1. werbowanie – to nakłanianie kogoś do przystąpienia do czegoś, wzięcia w coś udziału;
2. transport – to przewożenie kogoś na pewną odległość, z zastosowaniem dowolnych środków lokomocji;
3. dostarczanie – to sprawianie, by ktoś znalazł się w danym miejscu;
4. przekazywanie – to dawanie innej osobie czegoś do dalszego dysponowania;
5. przechowywanie – to trzymanie, przetrzymywanie kogoś w jakimś miejscu;
6. przyjmowanie – to branie kogoś do siebie, zatrudnianie, dawanie schronienia, udostępnianie komuś pomieszczenia¹⁹.

Wydawać by się mogło, iż krajowe statystyki nie są zatrważające. Według danych Komendy Głównej Policji w 2022 roku 31 osób zostało pokrzywdzonych z powodu przestępstw noszących znamiona handlu ludźmi²⁰.

¹⁵ Z. Lasocik, *O handlu ludźmi w Polsce czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXXIV, s. 485.

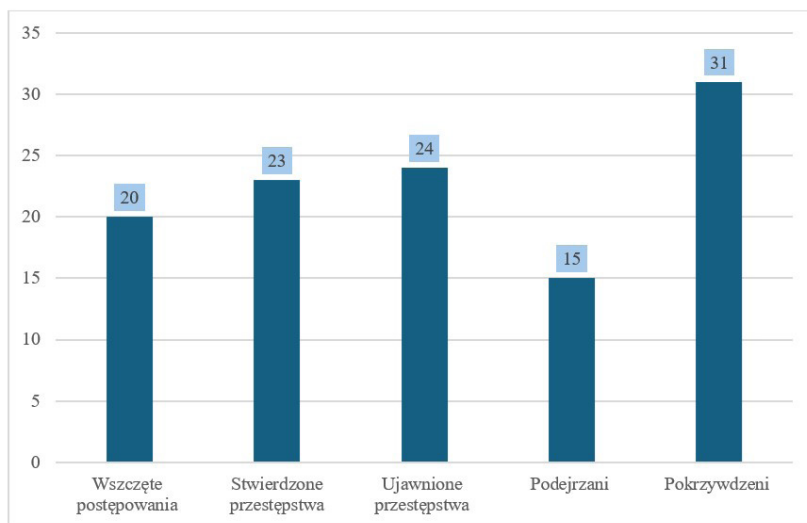
¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.).

¹⁷ Z. Lasocik, *O handlu ludźmi w Polsce...*, dz. cyt., s. 485.

¹⁸ A. Gimpel, S. Martyka, *Handel ludźmi w Polsce – zwalczania i zapobieganie*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2014, nr 1, s. 29.

¹⁹ J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 750.

²⁰ K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 27-28.

Rysunek 3. Handel ludźmi – przestępstwo z art. 189a § 1-2 k.k. w 2022 r. w Polsce
 Źródło: Raport Handel Ludźmi, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Spraw Międzynarodowych i Migracji, Warszawa 2023, s. 20.

Policja jako organ ścigania podaje do wiadomości publicznej, iż podejmuje wszelkie starania, aby wykrywać i ścigać sprawców przestępstw. Według danych gromadzonych przez tę służbę w roku 2022 podejmowane działania skutkowały: wszczęciem 20 postępowań dotyczących handlu ludźmi, stwierdzeniem 23 przestępstw, ujawnieniem 24 przestępstw. Natomiast zarzuty postawiono 15 osobom pod kątem popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Zidentyfikowano 31 pokrzywdzonych²¹. Także w roku 2022 zidentyfikowano 31 domniemych ofiar handlu ludźmi, 19 kobiet oraz 11 mężczyzn. Wśród ofiar większość stanowili obywatele Polski (11 osób) oraz 20 obcokrajowców (9 obywateli Ukrainy, 3 obywateli Wietnamu, 2 obywateli Białorusi, 2 - Kolumbii oraz po 1 obywatelu Rumunii, Słowacji, Czech i Łotwy). 13 osób zostało wykorzystanych w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, 12 osób stanowiły osoby wykorzystane do prostytucji lub pornografii natomiast 6 osoba w innych formach wykorzystania w tym żebractwie²².

²¹ Raport Handel Ludźmi..., dz. cyt., s. 19.

²² Tamże, s. 20.

ZWALCZANIE I ZAPOBIEGANIE –
INSTYTUCJE MIĘDZYNARODOWE

Kooperacja na płaszczyźnie międzynarodowej związana ze zwalczaniem handlu ludźmi rozpoczęła się dość późno, bo dopiero na początku XX wieku. Wskazuje się na pierwszy znaczący akt w obszarze tej materii, a mianowicie jest to Porozumienie międzynarodowe w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami z 18 maja 1904 r.²³. Drugi dokument z 4 maja 1910 r. to Konwencja o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami²⁴.

Powołane w pierwszej połowie XX wieku organizacje międzynarodowe mające charakter rządowy w pierwszych fazach aktywności w niewielkim zakresie nie tylko podejmowały, ale i skupiały się w przedmiocie swej działalności na problematyce handlu ludźmi. Aktywność pierwszej organizacji o charakterze politycznym – Ligi Narodów – była w tym zakresie incydentalna i dotyczyła płaszczyzny normotwórczej²⁵. Następnym podejmowanych działań przez tę organizację było wynegocjowanie w 1921 r. Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi. Na dzień dzisiejszy organizacje międzynarodowe ówczesnie działające, i te uniwersalne, ogólnosiwiatowe, ale i regionalne skupiają swoją aktywność nie jedynie na kreowaniu prawnych norm (wiążących i niewiążących), zakazujących handlu ludźmi, jak również mających na celu zapobieganie i zwalczanie procederu, także zajmują się tworzeniem narzędzi implementacyjnych i mechanizmów monitorujących wdrażanie i przestrzeganie tych norm.

Jeśli chodzi o walkę z procederem handlu ludźmi, to kraje należące do społeczności międzynarodowej zobowiązują się do tego typu działań poprzez ratyfikowanie i wdrażanie do wewnętrznych porządków prawnych traktatów międzynarodowych, których celem jest zwalczanie i przeciwdziałanie handlowi ludźmi, a także regulują odpowiedzialność karną sprawców tego przestępstwa i ochronę ofiar. Podobnie jak w Unii Europejskiej, państwa członkowskie zobowiązują się stosować te regulacje w ramach obowiązującego prawa²⁶. W całym złożonym procesie zwalczania i zapobiegania przestępstwom handlu ludźmi, krajowe władze odgrywają w tej materii rolę nadrzędną właśnie za sprawą wprowadzenia nowych

²³ Porozumienie międzynarodowe w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami z 18 maja 1904 r., <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1922-87-783,16777301.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

²⁴ Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz. U. z 1952 r. Nr 41, poz. 278).

²⁵ A. Florczak, *Handel ludźmi* [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, A. Florczak, A. Lisowska (red.), Wrocław 2014, s. 285.

²⁶ W. Stankiewicz, *Proceder handlu ludźmi...*, dz. cyt., s. 152.

regulacji prawnych, które bezpośrednio służą walce z praktykami tego typu, również przeciwdziałaniu im oraz pomocy i ochronie ofiar. Ze skali przestępstw wynika, że indywidualne zajęcie się tym problemem jest niewystarczające. Konieczne stało się rozwiązanie globalne²⁷.

Unia Europejska od połowy lat dziewięćdziesiątych bardzo pręźnie angażuje się w sposób bezpośredni w kreowanie wszechstronnego systemu, którego „elementami” są kraje pochodzenia ofiar, kraje tak zwane przerzutowe oraz państwa docelowe, a którego celem byłoby zwalczanie handlu ludźmi i zapobieganie temu procederowi²⁸. Filarami powyższego systemu są: zapobieganie handlowi ludźmi, ochrona i wsparcie dla ofiar oraz skuteczne ściganie handlarzy. Również za sprawą wprowadzonych w życie zapisów uległa poprawie nie tylko sama koordynacja działań różnych instytucji publicznych, ale i zwiększyła się współpraca pomiędzy dedykowanymi agencjami publicznymi oraz różnymi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego²⁹. W ramach Wspólnoty także są stale przyjmowane akty prawne oraz dokumenty polityczne, w których określono, jakie rozwiązania (zarówno ustawodawcze, jak i praktyczne) powinny bezwzględnie wdrażać członkowie-kraje tak, by zagwarantować znacznie szerszą skuteczność przeciwdziałania i zwalczania wymienionych powyżej patologicznych na skalę światową zjawisk. Pełne poparcie jest także wyrażane dla programów na szczeblu krajowym i unijnym, których celem jest wsparcie dla działań w zwalczaniu handlu ludźmi i zapobieganiu mu przy współpracy jednostek publicznych i organizacji cywilnych. W trakcie tworzenia programów, które zostały zakończone w 2006 r., Komisja Europejska, Generalna Dyrekcja Wymiaru Prawa i Spraw Wewnętrznych zaproponowała³⁰:

- program *Daphne*, z którego współfinansowane są projekty transkrajowe, które zajmują się w głównej mierze zarządzaniem operacyjnym, administracyjnym i finansowym, tym niemniej cel jest następujący: zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrony ofiar i grup ryzyka. Organizacje pozarządowe, władze lokalne i samorządy oraz inne podmioty działające w którymkolwiek z państw

²⁷ M. Gębska M., *Handel ludźmi w Europie jako wyzwanie dla bezpieczeństwa państw i organizacji międzynarodowych w latach 2012-2020*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2022, nr 1, s. 32.

²⁸ Decyzja Ramowa Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. U. UE. L. z 2002 r. Nr 203, str. 1); Plan UE dotyczący najlepszych praktyk, standardów i procedur zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu (Dz. U. UE(C) 311, 9.12.2005 r.).

²⁹ F. Jasiński, K. Karsznicki, *Walka z handlem ludźmi z perspektywy Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 8 (690), s. 85-86.

³⁰ C. Rijken, *Trafficking in persons. Prosecution from a European Perspective*, Hague 2003, s. 122-124.

członkowskich Unii mają możliwość w ramach tego programu otrzymywać dotacje operacyjne, jak również środki na konkretne projekty realizujące cel programu³¹.

Z kolei najnowsza odsłona programu – *Daphne III* charakteryzuje się takimi celami jak: wspieranie działań mających na celu zwalczanie handlu ludźmi. Przeznaczono środki 116,85 mln EUR na realizację tej fazy (okres od dnia 1 stycznia 2007 r. do dnia 31 grudnia 2013 r.);

- program AGIS, który skupia się na wsparciu dla kooperacji policyjnej i sądowej w sprawach karnych oraz wspieraniem osób, które pracują w tych właśnie obszarach, a w szczególności przy wypracowywaniu odpowiedniej polityki europejskiej. Narzędzie, instytucję dodatkową w zwalczaniu zjawiska handlu ludźmi stanowi niewątpliwie Europol. Europejski Urząd Policji jest agencją Unii Europejskiej do spraw współpracy policyjnej. Europol został powołany na mocy postanowień Traktatu o Unii Europejskiej (traktat z Maastricht) z dnia 7 lutego w 1992 r. Zadaniem Europol-u są: ochrona porządku prawnego oraz zwiększenie efektywności działania i usprawnienie współpracy między właściwymi władzami państw członkowskich w zapobieganiu i zwalczaniu poważnych zorganizowanych form przestępczości międzynarodowej, między innymi handlu ludźmi³².

Również istotnym środkiem, który bezpośrednio wpływa na ogół czynności w walce z przestępstwem handlu ludźmi jest przyjęta 19 lipca 2002 roku deklaracja brukselska (*Brussels Declaration on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings*)³³. W dokumencie powyższym znajduje się między innymi lista standardów i dobrych praktyk zalecanych krajom członkowskim, służących poprawie skuteczności walki z procederem handlu ludźmi, które zostały podzielone na najważniejsze specjalistyczne cztery działy:

1. mechanizmy współpracy i współdziałania (wymiana informacji oraz uruchomienie europejskiej bazy danych o osobach zaginionych i zorientowanie istniejących instrumentów Unii Europejskiej na działania przeciwko handlu ludźmi);
2. przeciwdziałanie handlowi ludźmi (zwrócenie uwagi na przyczyny

³¹ W. Stankiewicz, *Proceder handlu ludźmi...*, dz. cyt., s. 153.

³² F. Jasiński, K. Karsznicki, *Walka z handlem ludźmi...*, dz. cyt., s. 87.

³³ A. Głogowska-Balcerzak, *Standardy zwalczania handlu ludźmi w prawie międzynarodowym*, Łódź 2019, s. 145.

- pojawienia się handlu ludźmi, prowadzenie badań w tej dziedzinie, szkolenie osób mających styczność z ofiarami i handlarzami oraz potencjalnymi ofiarami, podnoszenie świadomości społecznej, zapewnienie skuteczniejszego funkcjonowania administracji państwowej, podkreślenie szczególnie wrażliwej sytuacji dzieci);
3. ochrona i pomoc ofiarom (natychmiastowe wspieranie ofiar, właściwe traktowanie ofiar w charakterze świadków w postępowaniu przeciwko handlarzom i ich reintegracja ze środowiskiem, z którego pochodzą);
 4. współpraca policyjna i sądowa (promowanie specjalizacji i wymiana informacji, zorientowanie metod śledczych na szczególną sytuację ofiar)³⁴.

Podsumowując powyżej prezentowane treści niosący ze sobą coraz tragiczniejsze sytuacje i coraz poważniejsze zagrożenie dla społeczności międzynarodowej handel ludźmi został naprawdę poważnie potraktowany przez całą Unię Europejską oraz kraje członkowskie. Członkowie Wspólnoty zostali mocno zobligowani do podjęcia konkretnych działań, które bezpośrednio mają pomóc uczynić jeszcze skuteczniejszymi narzędzia przeciwdziałania handlowi ludźmi na poziomie zarówno politycznym, jak i prawnym, organizacyjnym i koncepcyjnym. Zdecydowanie prawidłowo kształtuje się dynamika powyższych czynności, tym niemniej elementem nieodzownym wszelkiego na tym tle sukcesu jest zwrócenie uwagi polityków europejskich na powagę zagrożeń płynących z zaniechania tych działań przeciwko handlowi ludźmi³⁵.

W Polsce organizacja zwalczania handlu ludźmi opiera się w głównej mierze na działaniach Policji oraz Straży Granicznej. W Komendzie Głównej Policji funkcjonuje Wydział do Walki z Handlem Ludźmi, w ramach którego działa 11 funkcjonariuszy oraz 16 zespołów regionalnych – w każdym z nich od 3 do 8 policjantów prowadzi dochodzenia dotyczące handlu ludźmi, pornografii dziecięcej i seksualnego wykorzystywania dzieci. W Centralnym Biurze Śledczym Policji i w każdym z 17 zarządów regionalnych działa koordynator do walki z handlem ludźmi. W Straży Granicznej działa wyspecjalizowany zespół centralny oraz 9 regionalnych koordynatorów ds. zwalczania handlu ludźmi. W jedenastu oddziałach prokuratury krajowej, 11 prokuraturach regionalnych

³⁴ F. Jasiński, *Praktyczne znaczenie przepisów Unii Europejskiej dotyczących walki z handlem ludźmi*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie...*, dz. cyt., s. 127-128.

³⁵ K. Gad, *Nielegalna imigracja a handel ludźmi*, [w:] *Nielegalna imigracja w aspekcie kryminalistycznym, kryminologicznym i bezpieczeństwa państwa*, P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), Warszawa 2018, s. 77.

i 33 prokuraturach okręgowych działa ekspert ds. handlu ludźmi, który wspiera prokuratorów lokalnych i może przejmować odpowiedzialność za bardziej złożone sprawy³⁶.

Z uwagi na fakt, iż przestępstwa handlu ludźmi mają charakter międzynarodowy, nie tylko w kontekście samych ofiar, również działających na tym polu zorganizowanych grup przestępczych, podejmowane są działania wykraczające poza granice Polski³⁷. Na tym polu polska Policja współpracuje z polskimi i zagranicznymi oficerami łącznikowymi, a także międzynarodowymi instytucjami policyjno-prokuratorskimi jak m.in. Interpol, Europol, czy *Eurojust*. Ponadto policja bierze udział w europejskiej platformie przeciwko zagrożeniom przestępczością +*EMPACT*+, w ramach której ustalane są główne cele i zadania w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w obszarze Europy³⁸.

Formy wyzysku zmieniają się i ewoluują. Zdobytcze cywilizacyjne wpływają na ten proceder w sposób znaczny. Handel ludźmi w coraz większym stopniu przenosi się do Internetu³⁹. Niedawna rosyjska inwazja na Ukrainę, powodując masowe przesiedlenia kobiet i dzieci, stworzyła nowe możliwości dla organizacji przestępczych. W tym kontekście, 19 grudnia 2022 r. Komisja Europejska zaproponowała zaostrenie przepisów UE dotyczących zwalczania handlu ludźmi:

- Uznanie przymusowego małżeństwa i nielegalnej adopcji za przestępstwa.
- Dodanie przestępstw związanych z handlem ludźmi popełnionych za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych lub ułatwianych przez nie, w tym Internetu i mediów społecznościowych⁴⁰.
- Obowiązkowe sankcje za przestępstwa związane z handlem ludźmi, w tym wykluczenie sprawców ze świadczeń publicznych lub czasowe lub stałe zamknięcie placówek, w których doszło do przestępstwa handlu ludźmi. Formalne krajowe mechanizmy kierowania, dla poprawy wczesnego rozpoznania i udzielania ofiarom pomocy i wsparcia.
- Uznanie świadomego korzystania z usług świadczonych przez ofiary handlu ludźmi za przestępstwo. Coroczne gromadzenie danych na temat handlu ludźmi w całej UE⁴¹.

³⁶ Raport na temat zwalczania handlu ludźmi 2023 Polska, https://pl.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/23/tip_2023_pl.pdf, [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁷ I. Dawid-Olczyk, *Ofiara handlu ludźmi przed sądem*, „Niebieska Linia” 2006, nr 2, s. 6.

³⁸ Walka UE z handlem ludźmi..., dz. cyt., s. 5.

³⁹ B. Figaj, *Handel ludźmi jest trzecim najbardziej dochodowym przestępstwem na świecie*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2022, s. 44.

⁴⁰ J. Zientkowski, K. Sawicki, *Współczesne formy wykorzystania osób jako ofiary handlu ludźmi*, „Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny KPK” 2015, nr 1(22), s. 62.

⁴¹ Walka UE z handlem ludźmi..., dz. cyt., s. 5.

Biorąc pod uwagę rozważania teoretyczne, ale i dane liczbowe dotyczące handlu ludźmi można wyprowadzić pewne ogólne konkluzje:

1. ewolucja i swoisty rozwój handlu ludźmi jest przede wszystkim powiązany ze znacznymi trudnościami, jakie mają miejsce przy jego zwalczaniu. Efektywne zwalczanie oraz przeciwdziałanie temu procederowi musi bezwzględnie zaczynać się od zmiany dotychczasowego społecznego wyobrażenia o zjawisku, jego sprawcach oraz ofiarach;
2. w kontekście zwalczania i zapobiegania rozwojowi handlu ludźmi jest absolutnie konieczna ścisła i bezpośrednia wymiana informacji oraz współpraca krajów, rządów i instytucji międzynarodowych, a nawet ogólnosiwiatowych. W głównej mierze jednak to na instytucjach krajowych powinien spoczywać obowiązek skutecznego przeciwdziałania temu zjawisku, jak również obowiązek ochrony i opieki nad ofiarą;
3. jakakolwiek walka i przeciwdziałanie temu procederowi udaje się z przede wszystkim wówczas, gdy podejście do niej jest wspólne, zintegrowane jak również wielodyscyplinarne; odbywać się musi na szczeblu nie tylko państw jako indywidualnych obszarów ale i na szczeblu ogólnosiwiatowym. Tym niemniej działania są tym trudniejsze, im większe mają miejsce różnice w obszarze ochrony praw człowieka w różniących się między sobą społeczeństwach świata;
4. każdy jeden kraj winien wdrażać i wzmocniać politykę w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi – przede wszystkim wszelkie środki i narzędzia służące osłabieniu popytu, który wpływa na którekolwiek z form wykorzystywania – może się to odbywać poprzez badania naukowe, informacje, podnoszenie świadomości, edukację i kampanie społeczne, które propagowałyby kompleksową definicję handlu ludźmi i zwalczałyby zjawisko;
5. należy pamiętać, że handel ludźmi jest trudny do ujawnienia ze względu na specyfikę działania osób trudniących się tym procederem oraz zasadami, jakimi kierują się sprawcy; dlatego również należy w szczególności zgłębiać nowe modus operandi sprawców oraz wykorzystywane przez nich coraz to nowe kanały przerzutowe; prawdopodobnie wraz z upływem lat zajdzie konieczność wzmocnionych kontroli na granicach;
6. ofiarom, pokrzywdzonym (przede wszystkim najmłodszym: dzieciom i młodzieży) należy zagwarantować jak najlepszy i szybki dostęp do wszelkich środków ochrony prawnej, winno się również oszczędzić tym

- osobom cierpien związanych z udziałem w postępowaniach karnych; unikać w szczególności należy dalszego kontaktu ofiar ze sprawcami;
7. kary i dolegliwości dla stwierdzonych i skazanych przestępców handlu ludźmi powinny być skuteczne, efektywne. Okoliczności obciążające powinny także uwzględniać potrzebę ochrony wrażliwych ofiar, w szczególności wszystkich pokrzywdzonych dzieci i dorosłych, bezbronnych ze względu na sytuację osobistą lub fizyczne i psychologiczne konsekwencje przestępstwa;
 8. Osoby będące przedmiotem handlu ludźmi przechodzą traumę i są naznaczone przez przejścia. Na władzach lokalnych i regionalnych powinien spoczywać obowiązek pomocy w rehabilitacji i w rozpoczęciu nowego życia.

PODSUMOWANIE

Handel ludźmi był, jest i prawdopodobnie będzie towarzyszył ludzkości, niezależnie od tego, jakie podjęte zostaną kroki celem zapobiegania mu. Nadal stanowi coraz większe zagrożenie. Wskazuje się tutaj otwarcie granic europejskich oraz rozwój seks-biznesu jako kluczowe uwarunkowania nasilenia tego niebezpiecznego procederu, niestety również w obszarze Polski. Skutecznym sposobem walki (na co wskazała wieloletnia praktyka organów ścigania) z tym zjawiskiem są wspólne działania instytucji oraz formacji zapewniających bezpieczeństwo. Uzupełnieniem jest oczywiście kooperacja międzynarodowa i wspólna wymiana informacji. Walka z handlem ludźmi we wszystkich jego przejawach jest nakazem i obowiązkiem etycznym, moralnym i politycznym, w wypełnieniu którego wszyscy działający na tym polu nie powinni szczędzić wysiłków.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Antonów R., Handel ludźmi. Kierunki, metody i rodzaje zniewolenia ofiar, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2014, vol. LXI.
- Berg J., Przemysł handlu ludźmi – charakterystyka zjawiska, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, nr 1.
- Biezuńska-Małowist I., Małowist M., Niewolnictwo, Czytelnik, Warszawa 1987.

Dawid-Olczyk I., Ofiara handlu ludźmi przed sądem, „Niebieska Linia” 2006, nr 2.

Dobrowolski F., Zwalczenie handlu ludźmi i przemytu migrantów w Europie Południowo-Wschodniej, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2022, nr 2(34).

Figaj B., Handel ludźmi jest trzecim najbardziej dochodowym przestępstwem na świecie, „Dziennik Gazeta Prawna” 2022.

Florczak A., Handel ludźmi [w:] A. Florczak, A. Lisowska (red.), Organizacje międzynarodowe w działaniu, Wrocław 2014.

Gad K., Nielegalna imigracja a handel ludźmi, [w:] Nielegalna imigracja w aspekcie kryminalistycznym, kryminologicznym i bezpieczeństwa państwa, P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), Warszawa 2018.

Gębska M., Handel ludźmi w Europie jako wyzwanie dla bezpieczeństwa państw i organizacji międzynarodowych w latach 2012-2020, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2022, nr 1.

Giezek J. (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2012.

Gimpel A., Martyka S., Handel ludźmi w Polsce – zwalczania i zapobieganie, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2014, nr 1.

Głogowska-Balcerzak A., Standardy zwalczania handlu ludźmi w prawie międzynarodowym, Łódź 2019.

Gromadzenie danych o handlu ludźmi i zarządzanie informacją w Unii Europejskiej – Podręcznik. Sytuacja w Republice Czeskiej, Polsce, Portugalii i Republice Słowackiej, Wiedeń 2009.

Jasiński F., Karsznicki K., Walka z handlem ludźmi z perspektywy Unii Europejskiej, „Państwo i Prawo” 2003, z. 8 (690).

Jurewicz J., Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.

Karsznicki K., Bariery w ściganiu handlu ludźmi [w:] Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu, Z. Lasocik (red.), Warszawa 2011.

Karsznicki K., Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi, Warszawa 2010.

Lasocik Z. (red.), Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.

Lasocik Z., *O handlu ludźmi w Polsce czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXXIV.

Nowak B., *Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.

Piasecka A., *Fundacja Przeciwno Handlowi Kobietami La Strada*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Handel ludźmi – współczesne niewolnictwo*, Olsztyn 2006.

Przeniczna J., *Handel ludźmi. Prawo i praktyka, zapobieganie i ściganie*, [w:] *Taktyka i technika kryminalistyczna wczoraj, dziś, jutro. Materiały z konferencji*, M. Zelk (red.), Poznań-Rzeszów 2009.

Raport Handel Ludźmi, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Spraw Międzynarodowych i Migracji, Warszawa 2023.

Rijken C., *Trafficking in persons. Prosecution from a European Perspective*, Hague 2003.

Sobczyk M., Przybyławska K., *Zjawisko handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, Kraków 2013.

Stankiewicz W., *Proceder handlu ludźmi jako forma współczesnego niewolnictwa*, „Athenaeum” 2013, nr 39.

Zientkowski J., Sawicki K., *Współczesne formy wykorzystania osób jako ofiary handlu ludźmi*, „Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny KPK” 2015, nr 1(22).

Akty prawne:

Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki (Dz. U. z 1952 r. Nr 41, poz. 278).

Decyzja Ramowa Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. U. UE. L. z 2002 r. Nr 203, str. 1)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm.).

Netografia:

Fundacja La Strada, www.strada.org.pl/definicja/.

Raport na temat zwalczania handlu ludźmi 2023 Polska, https://pl.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/23/tip_2023_pl.pdf.

Walka UE z handlem ludźmi, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230921STO05705/walka-ue-z-handlem-ludzmi>.

HUMAN TRAFFICKING AND HUMAN RIGHTS: GLOBAL STRATEGIES TO COMBAT

***Abstract:** The article provides a detailed discussion of the definitions and concepts related to human trafficking, allowing for a deeper understanding of this phenomenon both in legal and social contexts. It cites the latest European and national statistics, which reveal the scale and dynamics of human trafficking, providing valuable information on the number of victims, the most common forms of exploitation, and trends in various regions. Additionally, the article details and characterizes the authorities and institutions involved in combating human trafficking, such as the police, prosecution, non-governmental organizations, and international agencies, describing their roles, tasks, and methods of operation. The article also includes explanations of statutory terms related to human trafficking, enabling readers to better understand the legal frameworks underpinning anti-trafficking efforts, including legal definitions, prosecution procedures, and victim protection measures.*

***Key words:** human trafficking, slavery, combating, prevention of human trafficking.*

OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W KONFLIKTACH ZBROJNYCH: MIĘDZYNARODOWE MECHANIZMY STRATEGICZNE

Streszczenie: prawa człowieka są uniwersalne i dotyczą wszystkich ludzi bez względu na wszelkie różnice między nami, co zostało podkreślone między innymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Pomimo istnienia ram prawnych, takich jak Konwencje Geneńskie i Międzynarodowy Trybunał Karny, które mają na celu ochronę ludności cywilnej w strefach konfliktów, niedawne wydarzenia na Ukrainie i w Gazie uwiadcniają ciągle problemy w egzekwowaniu prawa oraz ochronie najbardziej bezbronnych. Instytucje, takie jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża oraz Międzynarodowa Komisja Śledcza, odgrywają kluczowe role w tej ochronie. Wyzwania związane ze skuteczną ochroną cywilów podczas konfliktów zbrojnych nadal istnieją, co wymaga wzmocnienia mechanizmów egzekwowania i odpowiedzialności.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, międzynarodowe prawo humanitarne, konflikty zbrojne, ochrona ludności cywilnej, mechanizmy odpowiedzialności.

¹ ORCID: 0009-0007-8629-292X, Uniwersytet Śląski w Katowicach.

WPROWADZENIE

Prawa człowieka są uniwersalne, oznacza to, że dotyczą one wszystkich ludzi i zawsze, niezależnie od pochodzenia, narodowości, płci, religii lub jakiegokolwiek innego atrybutu². Zostało to podkreślone między innymi w takich aktach prawnych jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka³, która jak sama nazwa wskazuje - deklaruje jedynie to, co mamy, czego podstawą jest przyrodzona nam godność⁴. Ten znamieny dokument powstał jako reakcja na wydarzenia II wojny światowej w 1949 roku i miał ograniczyć przyszłe cierpienia⁵. Niedługo później wiele innych międzynarodowych konfliktów zbrojnych takich jak te w Iraku, Afganistanie, miały sprawdzić mechanizmy strategiczne kształtowane przez najznamienitsze umysły.

Najświeższe konflikty, do których należy wojna w Ukrainie lub sytuacja w strefie Gazy pokazują nam, że ani prawa człowieka, ani prawo humanitarne, które powinno, podobnie jak prawa człowieka chronić cywilów w trakcie konfliktu, nie spełniają w pełni swojego zadania, co na nowo rodzi pytania dotyczące bezpieczeństwa ludności cywilnej w tak niespokojnym czasie.

W artykule przedstawione zostaną mechanizmy ochrony praw człowieka w konfliktach zbrojnych, relacja praw człowieka z prawem humanitarnym oraz konkluzje dotyczące skuteczności przedstawionych metod.

MIĘDZYNARODOWE PRAWO HUMANITARNE

Międzynarodowe prawo humanitarne, mimo, że sama nazwa pojawiła się dopiero w latach 70. ubiegłego wieku⁶, bazuje na zakorzenionych i promowanych już od XIX wieku ideach humanitaryzmu i ograniczania cierpienia podczas konfliktów zbrojnych⁷. Stanowi ono zbiór zasad, które ze względów humanitarnych

² V. Pylypenko, F. Volodymyr, P.B. Pylypshyn, N.M. Radanovych, *Features of legal regulation of human rights in armed conflicts*, „Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine” 2021, s. 43-51.

³ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r., tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 12.06.2024r.].

⁴ T. Jurczyk, *Geneza rozwoju praw człowieka*, „Homines Hominibus” 2009, nr 5, s. 29-44.

⁵ Z. Kędzia, *70 lat Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka – pomnik czy żywy dokument?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, nr 2, s. 5-23.

⁶ A. Alexander, *A short history of international humanitarian law*, „European Journal of International Law” 2015, nr 6, s. 109-138.

⁷ M.C. Bassiouni, *The Normative Framework of International Humanitarian Law: Overlaps, Gaps and Ambiguities*, „8 Transnational Law and Contemporary Problems (Transnat'l L & Contemp Probs)” 1998, nr 4, s. 199-200; Ch. Greenwood, *Historical Development and Legal Basis*, „The Handbook of International Humanitarian Law” 2008, nr 6, s. 1-10.

mają na celu ograniczenie skutków konfliktu zbrojnego⁸. Powszechnie nazywane jest „prawem wojny”⁹, gdyż skupia się na faktach i sposobach osiągnięcia celów wojskowych przy jednoczesnym nakładaniu ograniczeń na środki i metody walki. Będąc częścią *ius in bello*, czyli prawa dotyczącego użycia siły, należy odróżnić je od *ius ad bellum*, odsuwając na bok rozważania dotyczące (nie)legalności powstania konfliktu, co reguluje Karta Narodów Zjednoczonych¹⁰. Międzynarodowe prawo humanitarne należy stosować jednakowo przez wszystkie strony każdego konfliktu zbrojnego, niezależnie od tego, czy przyczynę konfliktu zbrojnego można uzasadnić¹¹.

Ta gałąź prawa międzynarodowego koncentruje się przede wszystkim na ochronie ludności cywilnej, jeńców wojennych, personelu medycznego i innych osób niestrategicznych w czasie konfliktów zbrojnych.

KONWENCJE GENEWSKIE I PROTOKOŁY DODATKOWE

Do podstawowego mechanizmu ochrony ludności na gruncie prawa humanitarnego należą Konwencje Genewskie z 1949 roku¹² oraz Protokół dodatkowy I z 1977 roku¹³, które zobowiązują strony konfliktu (a nie tylko państwa-strony konwencji ze względu na status prawa zwyczajowego wielu regulacji¹⁴) do podjęcia koniecznych działań w celu uszanowania tych traktatów. W związku z tym strony zobowiązane są, aby władze oraz wojska stosowały się do reguł Konwencji. Z perspektywy praktycznej oznacza to, że strony konfliktu zbrojnego muszą wydawać rozkazy i instrukcje, aby zapewnić przestrzeganie tych zasad, a także nadzorować ich wdrażanie (zob. art. 80 protokołów dodatkowych do Konwencji Genewskich). Dowódcy wojskowi ponoszą w tym względzie szczególną

⁸ M. Nils, E. Kuster, *International Humanitarian Law. A comprehensive introduction*, „International Committee of the Red Cross” 2019, nr 3, s. 55.

⁹ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 66.

¹⁰ A. Kleczkowska, *Karta Narodów Zjednoczonych jako światowa konstytucja - uwagi z perspektywy zakazu użycia siły*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 207.3, s. 7-25; P. Grzebyk, *Ramy prawne użycia siły*, „Bezpieczeństwo Międzynarodowe” 2010, nr 6, s. 120-142.

¹¹ Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka, *International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict*, Genewa 2011, s. 14.

¹² Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 z późn. zm.).

¹³ Protokoły Dodatkowe dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175 z późn. zm.).

¹⁴ Artykuł 2 wspólny dla Konwencji Genewskich z 1949 r.

odpowiedzialność¹⁵. W ostatecznym rozrachunku jednak każdy żołnierz zaangażowany w konflikt powinien przestrzegać reguł prawa humanitarnego¹⁶.

Wspólny dla Konwencji artykuł 3 reguluje także sytuacje, w których struktury państwowe całkowicie przestały istnieć¹⁷. Na jego mocy zasady dotyczące konfliktów nie-międzynarodowych, tak jak w przypadku konfliktów międzynarodowych, mają zastosowanie do wszystkich osób, biorących bezpośredni udział w działaniach wojennych, zobowiązując je do określonego postępowania.

Państwa na mocy artykułu 80 Protokołu Dodatkowego I zobowiązane są wprowadzić tzw. „środki wykonawcze”, czyli przede wszystkim przepisy krajowe zapewniające stosowanie tychże traktatów¹⁸. Krajowe przepisy wykonawcze są niezbędne w przypadku postanowień traktatów, które nie są samowystarczalne i dlatego wymagają aktu ustawodawczego, aby zaczęły obowiązywać¹⁹.

Dodatkowo istnieje mechanizm egzekucyjny, który opiera się na środkach zapobiegawczych i represyjnych w celu zapewnienia przestrzegania tego prawa²⁰. Obowiązek zapłaty odszkodowania za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego zapisany jest w art. 91 Protokołu I, a nawet już w art. 3 Konwencji haskiej z 1907 r.²¹ Reparacje takie należy rozumieć szerzej – jako zadośćuczynienie i środki (w tym niepieniężne, takie jak przywrócenie poprzedniej sytuacji) oraz gwarancje niepowtórzenia²².

Konwencje Genewskie i Protokoły Dodatkowe zapewniają ochronę prawom ofiar konfliktów zbrojnych. Szczegółowo regulują zasady postępowania w przypadku prowadzenia walk zbrojnych w miastach, chroniąc cywilów między innymi przed atakami obiektów cywilnych oraz zabraniając stosowania w walce metod i środków, które powodują zbędne cierpienie i poważne

¹⁵ J. A. Williamson, *Some considerations on command responsibility and criminal liability*, „International Review of the Red Cross” 2008, nr 870, s. 303-317.

¹⁶ Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (MTKJ), Prokurator v. D. Tadic, Decision on the Defence Motion on Jurisdiction (Trial Chamber), 10 sierpnia 1995

¹⁷ Artykuł 3 wspólny dla Konwencji Genewskich z 1949 r.

¹⁸ Artykuł 80, *Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, Genewa, 8 czerwca 1977 r.

¹⁹ T. Pfanner, *Various mechanisms and approaches for implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims*, „International Review of the Red Cross, 91(874)”, 2009, s. 279-328

²⁰ Artykuły 49-45 Konwencji Genewskiej I; art. 50-53 Konwencji Genewskiej II; art. 129-132 Konwencji Genewskiej III; art. 146-149 Konwencji Genewskiej IV i art. 85-89 Protokołu Dodatkowego I.

²¹ L. Zegveld, *Remedies for victims of violations of international humanitarian law*, „International Review of the Red Cross” 2003, nr. 851, s. 497-527.

²² Komisja Prawa Międzynarodowego, *Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts*, „Yearbook of the International Law Commission” 2001, art. 21.

szkody w środowisku naturalnym. III Konwencja Genewska chroni także jeńców wojennych, ustalając szczegółowe zasady traktowania ich w obozach.

Mimo, że podważa się ich skuteczność do dnia dzisiejszego Konwencje stanowią najważniejszy mechanizm prawa humanitarnego.

MIĘDZYNARODOWA KOMISJA DS. USTALANIA FAKTÓW

Artykuł 90 Protokołu Dodatkowego I przewidywał utworzenie Międzynarodowej Komisji ds. Ustalania Faktów, która (zgodnie z jego ustaleniami) powołana została w 1991 roku, kiedy co najmniej 20 Państw stron zgodziło się na uznanie jej właściwości²³. Jej kompetencje obejmują badanie faktów, które uznawane są za poważne naruszenia Konwencji i Protokołów dodatkowych „lub inne poważne naruszenia” oraz do ułatwiania, poprzez dobre usługi poszanowania przepisów w nich zawartych (art 90^{2c} Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich). Mimo, że Komisja ustala fakty, nie może ona rozstrzygać kwestii prawnych lub sądzić²⁴. Zgodnie z art. 90 ust. 5 Komisja ma obowiązek przedłożyć zainteresowanym stronom raport na temat swoich ustaleń faktycznych, wraz z uznanymi za stosowne zaleceniami (art. 90⁵ Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich).

Chociaż Komisja została powołana w 1991 r., nie została jeszcze uruchomiona i jest mało prawdopodobne, że to się w ogóle stanie, chyba że będzie mogła przeprowadzić dochodzenie samodzielnie lub na wniosek tylko jednej ze stron konfliktu lub na podstawie decyzji innego organu (np. Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych)²⁵.

MOCARSTWA OPIEKUŃCZE I PRAWO INICJATYWY HUMANITARNEJ

Mocarstwa opiekuńcze to neutralne państwa, które, za zgodą stron zaangażowanych w konflikt, są upoważnione do ochrony interesów ich obywateli²⁶. Mechanizm ten opiera się o dwojaką rolę mocarstw opiekuńczych, które po

²³ A. Szpak, *Implementacja międzynarodowego prawa humanitarnego na tle aktualnych naruszeń tego prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, nr 4, s. 57.

²⁴ Y. Sandoz et al., *Commentary on the additional protocols: of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, „International Committee of the Red Cross” 1987, s. 1045.

²⁵ S. Vite, *Les proce dures internationales d'etablissement des faits dans la mise en œuvre du droit international humanitaire*, „Revue internationale de la Croix-Rouge” 1999, s. 30.

²⁶ Artykuły 8 i 10, Konwencji Genewskich I–III; Artykuły 9 i 11, Konwencji Genewskiej IV.

pierwsze mogą prowadzić działania niesienia pomocy i ochrony ofiarom oraz jednocześnie mogą nadzorować niewywiązywanie się stron wojujących z ich prawnych zobowiązań. Od zakończenia drugiej wojny światowej system ten był jednak bardzo rzadko stosowany²⁷. Co więcej w wyznaczenie mocarstwa opiekuńczego zaangażowany jest Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, jako organizacja bezstronna. W artykule 5 Protokołu I do Konwencji Genewskich czytamy, że MKCK „oferuje swoje dobre usługi stronom konfliktu w celu niezwłocznego wyznaczenia Mocarstwa Opiekuńczego, na co Strony konfliktu wyrażą zgodę” (art. 5³ Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich). MKCK jednak stanowi swego rodzaju zamiennik²⁸, w rzeczywistości przejmując zdecydowaną większość zadań powierzonych mocarstwom opiekuńczym.

Jest to związane z prawem inicjatywy humanitarnej, przyznanym MKCK na mocy wspólnego dla Konwencji Genewskich artykułu 3, punkt 2. Zgodnie z tym postanowieniem bezstronna organizacja humanitarna jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża może oferować swoje usługi Stronom Konwencji konfliktu²⁹. W praktyce oznacza to, że wyraźnie wyznaczone prawa organizacji w Konwencjach Genewskich rozszerzają się na każdą działalność lub kwestię humanitarną, przez co możliwe jest oferowanie usług w zakresie działań i sytuacjach, które się są przewidziane wyraźnie w Konwencjach i Protokołach Dodatkowych³⁰. Konwencje genewskie zabraniają stronom konfliktu odmawiania takich usług, chyba że strony mogą wykazać, że nie są one potrzebne, a także zabraniają stronom traktowania ofert usług jako ingerencji w ich sprawy wewnętrzne (art. 70 Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich).

MIĘDZYNARODOWY TRYBUNAŁ KARNY

Międzynarodowe prawo karne i jego stosowanie przez międzynarodowe sądy i trybunały odgrywa coraz większą rolę w interpretacji i egzekwowaniu

²⁷ F. Bugnion, *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, „International Committee of the Red Cross” 2003, s. 860-901; G. Abi Saab, *Les mécanismes de mise en œuvre du droit humanitaire*, „Revue Générale de Droit International Public” 1978, nr 82, s. 103-129.

²⁸ Artykuły 10 Konwencji Genewskich I–III; Artykuł 11 Konwencji Genewskiej IV i artykuł 5(4) Protokołu dodatkowy I.

²⁹ Art. 9 Konwencji Genewskich I–III; art. 10 Konwencji Genewskiej IV, art. 81 Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich I, art. , art. 18 Protokołu dodatkowego do Konwencji Genewskich II.

³⁰ K. Mackintosh, *Poza Czerwonym Krzyżem: Ochrona Niezależnych Organizacji Humanitarnych i Ich Personelu w Międzynarodowym Prawie Humanitarnym*, „Międzynarodowy Przegląd Czerwonego Krzyża” 2007, nr 5, s. 113-130.

międzynarodowego prawa humanitarnego oraz w indywidualnej odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne, a także zbrodnie przeciwko ludzkości i ludobójstwo, często popełniane podczas działań zbrojnych konflikty. Takie międzynarodowe sądy karne (wśród których najbardziej uniwersalny przykład stanowi Międzynarodowy Trybunał Karny), uzupełniają rolę krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości, zajmują się dochodzeniem indywidualnej odpowiedzialności za najpoważniejsze naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego³¹. Prowadzi on dochodzenie tylko wtedy, gdy państwo „nie chce lub rzeczywiście nie jest w stanie przeprowadzić dochodzenia lub ścigania”³².

Międzynarodowy Trybunał Karny stanowi pierwszy stały, międzynarodowy organ sądowiczy i do niedawna stanowił brakujące ogniwo w globalnym systemie prawnym. Wśród jego celów wymienia się przede wszystkim dbałość o powszechne poszanowanie praw człowieka i fundamentalnych wolności, jakie przysługują każdemu człowiekowi na świecie³³.

Podstawą funkcjonowania MTK jest Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie w 1998 roku, w którym w artykule 5 znajdziemy spis przestępstw, które objęte są jurysdykcją Trybunału. Są to: zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie agresji³⁴. Dodatkowo powstał dokument Elementy Definicji Zbrodni³⁵, który przedstawia wskazówki co do interpretacji i stosowania przepisów prawa materialnego³⁶.

MIĘDZYNARODOWY KOMITET CZERWONEGO KRZYŻA

Wyjątkowe miejsce w całym systemie stanowi MKCK – Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża. Stanowi on pozarządową organizację humanitarną

³¹ A. Porytała, *Międzynarodowe sądy karne jako instrumenty kontroli przestrzegania fundamentalnych praw człowieka*, „Przegląd Strategiczny”, 2013, s. 145-166

³² Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 z późn. zm.), art. 17.

³³ <https://www.unic.un.org/pl/prawa-czlowieka/miedzynarodowy-trybunał-karny---zadania/3155> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁴ Art. 5(1) pkt. a-d Rzymskiego Statutu MTK.

³⁵ Elements of Crimes, *Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court*, New York 2002, s. 38.

³⁶ A. Podkówa, *Międzynarodowy Trybunał Karny jako wypełnienie "luki bezkarności" w prawie międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne” 2018, nr 2, s. 44.

i ma na celu zapewnienie dobrobytu jednostek bez względu na zróżnicowanie etniczne i kulturowe świata³⁷ oraz złagodzenie ludzkiego cierpienia.

Początków działania MKCK upatruje się w XIX wieku, kiedy to Henry Dunant, ujrzawszy okrucieństwo bitwy pod Solferino spisał swoje pomysły na powołanie międzynarodowej służby medycznej, która będzie pomagać poszkodowanym w wyniku walki żołnierzom³⁸. Pomysł ten spotkał się z aprobatą społeczeństwa międzynarodowego, w związku z czym w 1864 r. W Genewie przyjęto projekt konwencji genewskiej o polepszeniu losów rannych w armiach czynnych, która zawierała symbol MKCK – czerwony krzyż na białym tle³⁹.

Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża stanowi jeden z elementów struktury mającej swoje placówki na całym świecie — Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego. Jego działalność opiera się na 4 Konwencjach Genewskich, w których uregulowano sferę działalności organizacji. Komitet posiada stały międzynarodowy mandat do interwencji w sprawie jeńców i jeńców wojennych, rannych i chorych, zwłaszcza ludności cywilnej dotkniętej konfliktem. W czasie pokoju pomaga się także ofiarom klęsk żywiołowych, wypadków i epidemii, propaguje edukację zdrowotną i organizuje krwiodawstwo⁴⁰.

W przypadku konfliktu zbrojnego pierwszym działaniem MKCK jest zażalenie o to, aby rząd państwa, w którym odbywa się konflikt, pamiętał o odpowiedzialności względem ludności cywilnej, chronionej na podstawie Konwencji Genewskich. Z wojnami związane są masowe migracje ludności. Z tego powodu MKCK prowadzi programy, które zapewniają pomoc uchodźcom przez zapewnienie podstawowych potrzeb we współpracy z Biurem Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców⁴¹, pełniąc rolę niezależnego, neutralnego pośrednika. Dodatkowo w związku z wieloma nadużyciami w stosunku do jeńców wojennych, którym także przysługuje ochrona na podstawie Konwencji Genewskich przeprowadza wizytacje w więzieniach i na podstawie informacji zebranych od jeńców udziela pomocy medycznej i socjalnej oraz pomaga w późniejszym odnalezieniu rodziny poprzez Centralne Biuro Poszukiwań (art. 123 III Konwencji Genewskiej).

³⁷ W. Stankiewicz, *Rola i zadania Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) w systemie ochrony praw człowieka*, „Cywilizacja i Polityka” 2012, nr 5, s. 155-172.

³⁸ E. Latoszek, M. Praczek, *Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność*, Warszawa 2001, s. 556.

³⁹ M. Tabor, [w:] *Mały słownik stosunków międzynarodowych*, G. Michałowska (red.), Warszawa 1997, s. 119.

⁴⁰ W. Stankiewicz, *Rola i zadania Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) w systemie ochrony praw człowieka*, „Cywilizacja i Polityka” 2012, nr 5, s. 155-172.

⁴¹ F. Krill, *ICRC action in aid of refugees*, „International Review of the Red Cross” 1988, nr 1, s. 328-350.

MKCK skupiając się na tak podstawowych potrzebach jak zapewnienie wody oraz schronienia poszkodowanym konfliktem buduje i odnawia istniejące już placówki medyczne, pomaga w zarządzaniu szpitalami i zapewnia szkolenia dla personelu, wdraża systemy szczepień ochronnych i dostarcza niezbędnych leków i urządzeń⁴².

Organami organizacji są Zgromadzenie – formułujące politykę MKCK i nadzorujące działania Komitetu, Rada Wykonawcza, która odpowiedzialna jest za ogólne prowadzenie spraw oraz Dyrektoriat, który stanowi ciało wykonawcze⁴³.

Kiedy w konflikcie zbrojnym powołane do dbania o przestrzeganie MPH mocarstwa opiekuńcze nie spełniają już dalej swojej funkcji, potrzebne jest wprowadzenie neutralnej organizacji jak MKCK. Ponadto członkami komitetu mogą być jedynie obywatele Szwajcarii, którzy dobierani są w drodze kooptacji. Jest to spowodowane chęcią zapewnienia bezstronności (Szwajcaria jest krajem neutralnym⁴⁴) i tym, że w sytuacji konfliktu tacy członkowie nie mogą powołać się na więzi narodowe w celu wywarcia wpływu na komitet. Reszta pracowników może jednak być innej narodowości⁴⁵.

RELACJA MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO I PRAW CZŁOWIEKA

Przez wiele lat uważano, że różnica między prawami człowieka a prawem humanitarnym polega na tym, że pierwsze mają zastosowanie w czasie pokoju, a drugie w czasie konfliktu zbrojnego. Rozróżnienie to jednak ocenione zostało przez współczesnych badaczy i specjalistów jako niedokładne. Uzasadniono, że skoro obowiązki w zakresie praw człowieka wynikają z tego, co nieodłączne, nadal są ważne w czasie konfliktu zbrojnego⁴⁶.

Międzynarodowe Prawo Humanitarne stanowi osobny obszar, różny w swoim charakterze od Praw Człowieka. Pomimo różnic w pochodzeniu historycznym i filozoficznym, podejściu do kodyfikacji, zakresie zarówno materii, jak i podmiotu, a także ze względu na to, że ich wdrażanie nadzorują różne instytucje,

⁴² 25th International Conference of the Red Cross, Geneva, 23-31.10.1986, Resolution 19.

⁴³ Art. 8 i n. Rzymskiego Statutu MTK.

⁴⁴ G. E. Sherman, *The Neutrality of Switzerland*, „American Journal of International Law” 1918, nr 2, s. 780-795.

⁴⁵ W. Stankiewicz, *Rola i zadania Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) w systemie ochrony praw człowieka*, „Cywilizacja i Polityka” 2012, nr 5, s. 155-172

⁴⁶ Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka, *International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict*, Genewa 2011, s. 17.

międzynarodowe prawo humanitarne i prawa człowieka mają wspólny cel, jakim jest ochrona człowieka i ograniczanie cierpienia⁴⁷, rozumiane w przypadku praw człowieka w sposób szeroki – zarówno podczas pokoju jak i w czasie konfliktu zbrojnego (bez znaczenia czy międzynarodowego czy nie-międzynarodowego)⁴⁸. Międzynarodowe Prawo Humanitarne i Prawa Człowieka powinny być wspólnie brane pod uwagę, jako dwie osobne, niewykluczające się gałęzie prawa międzynarodowego⁴⁹. Wiele orzeczeń i opinii doradczych międzynarodowych organów porusza to zagadnienie⁵⁰. W znanej opinii doradczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości dotyczącej broni nuklearnej z 1996 roku podkreślono, że ochrona Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych nie ustaje w czasie wojny. Nawet mimo artykułu 4, na mocy którego niektóre z postanowień paktu mogą zostać wyjątkowo wyłączone na czas sytuacji nadzwyczajnych na szczeblu krajowym, poszanowanie prawa do życia nie stanowi takiego przepisu. Arbitralne pozbawienie życia dotyczy także konfliktów zbrojnych, jednak to, co jest arbitralne, musi zostać ustalone na podstawie *lex specialis* – które w tym przypadku stanowi prawo obowiązujące w konflikcie zbrojnym⁵¹.

W powyższym orzeczeniu wspomniane zostało jedno z niederogowanych praw człowieka, nawet w czasie konfliktu zbrojnego. Mowa tu o prawach, które uznawane są za posiadające specjalny status norm imperatywnych międzynarodowego prawa zwyczajowego (*ius cogens*) i w żadnych okolicznościach nie jest dopuszczalne odstępstwo od nich⁵². Na podstawie Artykułu 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, który jest jedynym traktatem międzynarodowym zawierającym klauzule derogacyjne, należą do nich, poza prawem do życia; zakaz tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, niewolnictwo lub dyskryminacja ze względu na kolor skóry, płeć lub język⁵³. Znajduje

47 C. Droege, *The Interplay between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict*, „Israel Law Review” 2007, s. 310-355.

48 Komitet Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, Uwagi Ogólne nr 29: *Article 4: Derogations during a State of Emergency*, Genewa 2001, § 3.

49 Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Armed Activities in the territory of Congo (Demokratyczna Republika Kongo v. Uganda)* 2005, § 216.

50 *Issaieva v. Russia*, no. 57950/00, ECHR 2005-II, § 166; *Varnava et al. V. Turkey*, no. 16064/90, ECHR 2009-IX.

51 Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Advisory Opinion on Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons*, „ICJ Reports” 1996, § 25.

52 Komisja Prawa Międzynarodowego, *Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts*, „Yearbook of the International Law Commission” 2001, s. 28.

53 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), art. 4(2).

to odzwierciedlenie w stanowisku Komisji Prawa Międzynarodowego dotyczącej odpowiedzialności Państwa, potwierdzonej przez Komitet Praw Człowieka⁵⁴.

Dodatkowo w opinii doradczej z 2004 roku w sprawie *Palestinian Wall ICJ*⁵⁵ poza potwierdzeniem tego, co wspomniane już było w poprzedniej opinii podkreślono, że prawa człowieka to nie tylko prawa obywatelskie lub polityczne, ale też prawo do nauki lub dostępu do kultury, z czego wszystkie mają być chronione w przypadku konfliktu zbrojnego jak i okupacji. Innym przykładem są uwagi ogólne nr 29 (2001)⁵⁶ i 31 (2004)⁵⁷ Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka, gdzie przypomniano, że Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych stosowany jest także w sytuacji konfliktów zbrojnych, do których miały zastosowanie zasady międzynarodowego prawa humanitarnego.

Mimo prostoty brzmienia tego typu rozwiązania, wspólne stosowanie prawa praw człowieka oraz prawa humanitarnego tworzy wyzwania i przeszkody. Należą do nich eksterytorialne stosowanie praw człowieka lub po prostu różnice terminologiczne i koncepcyjne⁵⁸. Zajmując się sytuacjami konfliktu zbrojnego, organy praw człowieka muszą dobrze zaznajomić się z podstawami MPH – i odwrotnie – i w razie potrzeby wykorzystać te zasady jako narzędzie interpretacji.

PRAWA CZŁOWIEKA W KONFLIKCIE ZBROJNYM

Międzynarodowe prawo praw człowieka jest systemem międzynarodowych norm skonstruowanych tak, aby chronić i promować prawa człowieka dla wszystkich ludzi⁵⁹. Znajduje to odzwierciedlenie w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i licznych uniwersalnych traktatach takich jak Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych czy w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych. Do tego uchwały przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne, Radę Bezpieczeństwa i Radę Praw Człowieka, orzecznictwo

⁵⁴ M. Radajewski, *Derogacja praw i wolności w sytuacjach nadzwyczajnych w międzynarodowych systemach ochrony praw człowieka*, „Międzynarodowa ochrona praw człowieka – współczesne problemy na świecie” 2015, s. 129-141.

⁵⁵ Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Palestinian Wall advisory opinion*, Genewa 2004, § 106.

⁵⁶ Komitet Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, Uwagi Ogólne nr 29: *Article 4: Derogations during a State of Emergency*, 2001.

⁵⁷ Komitet Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, Uwagi Ogólne nr 31, *The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant*, 2004.

⁵⁸ N. Lubell, *Challenges in applying human rights law to armed conflict*, „International Review of the Red Cross” 2005, nr 3, s. 737-754.

⁵⁹ Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka, *International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict*, 2011.

organów traktatowych i raporty przyczyniają się do zapewnienia wskazówek dotyczących norm praw człowieka i ich standardów.

Podstawowym mechanizmem strategicznym ochrony praw człowieka w konflikcie zbrojnym może być także zapobieganie samym konfliktom⁶⁰. Dyplomacja prewencyjna stanowi oczywisty (choć czasem pomijany) przykład podejścia, które może być prowadzone na szczeblu zarówno krajowym jak i międzynarodowym, korzystając z platform takich jak ONZ do zbierania informacji, monitorowania sytuacji i działania, kiedy jest to wymagane⁶¹.

ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH — MECHANIZM OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

ONZ przoduje w opracowywaniu koncepcji ochrony ludności cywilnej⁶². W szerokim znaczeniu Organizacja Narodów Zjednoczonych ma dwa mechanizmy ochrony praw człowieka: jeden z nich ustanowiony jest na mocy konwencji praw człowieka, a drugi ustanowiono w ramach Rady Praw Człowieka⁶³.

Organy traktatowe Praw Człowieka

Na poziomie uniwersalnym istnieje obecnie dziesięć organów traktatowych zajmujących się konkretnym traktatem dotyczącym praw człowieka⁶⁴. Powiązane są one także z organami praw człowieka utworzonymi na mocy Karty Narodów Zjednoczonych, takimi jak Rada Praw Człowieka, a ich prace są wspierane przez Biuro ds. Wysokiego Komisarza Praw Człowieka.

Każdy organ traktatowy prowadzi aż cztery rodzaje działalności. Pierwszą działalnością, podstawową funkcją, która dotyczy wszystkich organów traktatowych, jest badanie raportów wstępnych/okresowych składanych przez

⁶⁰ R. Dwan, *Armed conflict prevention, management and resolution*, „SIPRI yearbook” 2000, s. 77-134.

⁶¹ T. Hovet, *United Nations Diplomacy*, „Journal of International Affairs” 1963, s. 29-41.

⁶² S. Kjeksrud, *Protection of civilians in armed conflict: comparing organisational approaches*, New York 2011, s. 41.

⁶³ R. Freedman, *New Mechanisms of the UN Human Rights Council*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2011, s. 289-323.

⁶⁴ Komitet Praw Człowieka (ICCPR); Komisja Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (ICESCR); Komisja ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej (CERD); Komisja ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW); Komitet Przeciwko Torturom (CAT); Podkomitet ds. Zapobiegania Torturom (PO CAT); Komitet Praw Dziecka (CRC); Komisja ds. Pracowników Migrujących (CMW); Komisja Praw Osób Niepełnosprawnych (CRPD); oraz Komisja ds. Wymuszonych Zaginięć (CED).

państwa-strony. Monitorowanie wdrażania każdego traktatu odbywa się przede wszystkim poprzez tę analizę. Drugie działanie obejmuje trzy ciała traktatowe, a mianowicie Komitet CERD (Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej), Komitet Praw Człowieka i Komitet Przeciwko Torturom, które są upoważnione do rozpatrywania skarg międzypaństwowych. Do chwili obecnej nie było odpowiedniej praktyki dotyczącej prawa do edukacji w skargi międzypaństwowe na mocy tych traktatów. Trzeci i potencjalnie najważniejszy rodzaj działalności organów traktatowych polega na rozpatrywaniu skarg indywidualnych, co jest fakultatywne za zgodą Strony. Czwartym rodzajem działań jest ustalanie faktów na miejscu. Możliwość taką przewidziano np. Dla CEDAW, czyli Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet. Takie organy traktatowe mogą wszcząć własne dochodzenie, jeżeli otrzymają wiarygodne informacje wskazujące na poważne lub systematyczne naruszanie praw gwarantowanych przez ich odpowiednie traktaty⁶⁵.

Powszechny Okresowy Przegląd Praw Człowieka

Proces ten obejmuje okresowy przegląd stanu praw człowieka we wszystkich 193 państwach członkowskich ONZ. Działa on na zasadzie mechanizmu wzajemnej ochrony, dzięki czemu możliwa jest wymiana najlepszych praktyk w zakresie praw człowieka na świecie⁶⁶. Zakres przeglądu obejmuje obowiązki, które wynikają z praw człowieka, ale także międzynarodowego prawa humanitarnego. Podstawą przeglądu są trzy źródła: własna ocena państwa, raporty „innych zainteresowanych stron” oraz zestawienie ONZ, opracowane przez OHCHR⁶⁷.

Cała idea bazuje na mechanizmie przewidywania i zapobiegania konfliktom zbrojnym, co wymaga także skutecznego gromadzenia danych oraz analizowania ich w celu wyciągnięcia wniosków. Prawidłowe zrozumienie przyczyn konfliktów, identyfikacja czynników eskalacji oraz ocena potencjalnych konsekwencji pozwala na podejmowanie odpowiednich działań prewencyjnych jeszcze

⁶⁵ T. Karimova, G. Giacca, S. Casey-Maslen, *United Nations human rights mechanisms and the right to education in insecurity and armed conflict*, „Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights” 2013, nr 2, s. 57.

⁶⁶ M. Półtorak, I. Topa, *Powszechny system ochrony praw człowieka: Podsumowanie dekad*, Warszawa 2018, s. 89.

⁶⁷ T. Karimova, G. Giacca, S. Casey-Maslen, *United Nations human rights mechanisms and the right to education in insecurity and armed conflict*, „Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights” 2013, nr 2, s. 68.

przed wybuchem konfliktu. Na tym polu dużą pracę wykonują także organizacje pozarządowe⁶⁸.

Rada Praw Człowieka ONZ

Procedury specjalne zlecane przez Radę Praw Człowieka ONZ początkowo miały stanowić mechanizm *ad hoc*, ale z czasem przekształciły się w stały mechanizm, jako szybkie i elastyczne metody działania na naruszenia. Każda procedura specjalna funkcjonuje w oparciu o konkretny mandat, jednakże istnieją cechy wspólne dla wszystkich mandatów. Ich podstawowe funkcje można podsumować jako monitorowanie, badanie i raportowanie. Metody pracy Procedur Specjalnych różnią się też merytorycznie od pracy organów traktatowych ze względu na to, że mogą przeprowadzić dochodzenie z własnej woli. Ich metody pracy obejmują komunikację, pilne apele, wizyty w krajach oraz prace następcze i normatywne⁶⁹.

Rada Bezpieczeństwa

Mając na uwadze szczególną ochronę dzieci wynikającą z ich bezbronności, w 2005 roku Rada Bezpieczeństwa w Rezolucji nr 1612 zwróciła się do Sekretarza Generalnego ONZ o ustanowienie mechanizmu monitorowania i raportowania (MRM), zarządzanego przez krajowe grupy zadaniowe, pod przewodnictwem UNICEF i najwyższego przedstawiciela ONZ w kraju⁷⁰. MRM dostarcza informacji na temat sześciu poważnych naruszeń praw dziecka: zabijania lub okaleczania dzieci; werbowania lub wykorzystywania ich przez siły zbrojne lub grupy zbrojne; ataki na szkoły lub szpitale; gwałtów lub innej przemocy seksualnej wobec dzieci; uprowadzenia dzieci; oraz odmowy dostępu humanitarnego⁷¹.

⁶⁸ E. Erken, E. *Non-governmental organisations and national human rights institutions monitoring the execution of Strasbourg judgments: An empirical perspective on Rule 9 communications*, „Human Rights Law Review” 2021, s. 724-751.

⁶⁹ A. Berger, *Special Rapporteurs of Human Rights Bodies*, „Max Planck Encyclopedia of Public International Law” 2011, s. 37.

⁷⁰ UN Security Council Resolution 1612, 2005, §3.

⁷¹ T. Karimova, G. Giacca, S. Casey-Maslen, *United Nations human rights mechanisms and the right to education in insecurity and armed conflict*, „Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights” 2013, nr 2, s. 20.

MIĘDZYNARODOWY TRYBUNAŁ SPRAWIEDLIWOŚCI

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, stanowiący główny organ sądowy Organizacji Narodów Zjednoczonych⁷² przyczynia się do wdrażania prawa humanitarnego poprzez swoje orzecznictwo i opinie doradcze. Może zostać powołany do rozstrzygnięcia sporu między państwami odnośnie stosowania międzynarodowego prawa humanitarnego, jeżeli oba państwa przyjęły jurysdykcję Trybunału⁷³. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, poproszony o rozpatrzenie sprawy lub wydanie opinii w sprawie związanej z konfliktem zbrojnym, w sposób naturalny stosuje międzynarodowe prawo humanitarne, ponieważ w przeciwieństwie do wielu innych międzynarodowych organów sądowych może swobodnie odwoływać się do całego obowiązującego prawa międzynarodowego, nie tylko wybrana gałąź lub traktat⁷⁴.

ROLA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Występujące współcześnie konflikty zbrojne mają zróżnicowany charakter, skalę i intensywność. Każdy jeden z nich wywołuje inną falę naruszeń, a co za tym idzie różnorodne potrzeby humanitarne. W związku z tym różnorodność organizacji pozarządowych, ich różne cele i działania, których się podejmują zwiększa się adekwatność reakcji na powstające problemy⁷⁵.

W trakcie konfliktów zbrojnych organizacje pozarządowe korzystają z wcześniej wspomnianego przez mnie prawa inicjatywy humanitarnej⁷⁶, przewidzianego nie tylko dla MKCK, ale też dla „każdej innej bezstronnej organizacji humanitarnej”. W takich sytuacjach organizacje pozarządowe często stanowią wypełnienie dla luk pozostawionych przez organizacje międzynarodowe i inne mechanizmy respektowania praw człowieka. Ich działania obejmują pomoc w sytuacjach kryzysowych, podstawową opiekę zdrowotną, pomoc w rozwiązywaniu konfliktów, dbanie o demokrację i pomoc prawną oraz wiele innych, bardziej szczegółowych pól jak edukacja czy rolnictwo.

⁷² <https://www.unic.un.org.pl/mts/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁷³ Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.), rozdział XIV.

⁷⁴ Art. 38(1) Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

⁷⁵ T. Pfanner, *Various mechanisms and approaches for implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims*, „International Review of the Red Cross” 2009, nr 91, s. 874.

⁷⁶ P. Ryfman, *Non-governmental organizations: an indispensable player of humanitarian aid*, „International Review of the Red Cross” 2007, s. 21-45.

Niektóre organizacje, takie jak *Human Rights Watch* lub *Amnesty International* opowiadają się głównie za poszanowaniem praw człowieka poprzez potępienie ich naruszeń, ale także coraz częściej włączają prawo humanitarne do swoich argumentów, aby zwrócić uwagę na łamanie praw człowieka podczas konfliktów zbrojnych⁷⁷.

PODSUMOWANIE I KONKLUZJE

Międzynarodowe prawo humanitarne, mimo swojego istotnego znaczenia, pozostaje niewystarczającym narzędziem w kontekście konfliktów zbrojnych. Brak centralnego systemu egzekwowania prawa sprawia, że jego skuteczność zależy głównie od dobrej woli i współpracy stron konfliktu. Jednakże, prawo humanitarne stara się zapewnić bezpośrednią ochronę i pomoc ofiarom konfliktów poprzez mechanizmy nadzoru na miejscu.

Nacisk polityczny jest kluczowy dla skutecznego egzekwowania międzynarodowego prawa humanitarne. Warto zwracać się do państw stron konwencji genewskich, aby przypominać im ich obowiązki w zakresie przestrzegania tych zasad. Organizacje międzynarodowe, takie jak Rada Praw Człowieka i Rada Bezpieczeństwa, podejmują działania mające na celu zwiększenie ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych poprzez misje pokojowe oraz wspieranie dostępu do pomocy humanitarnej.

W niektórych przypadkach, nawet użycie środków wojskowych może być konieczne do zapewnienia ochrony ludności cywilnej przed nadmiernym cierpieniem. Jednakże, decyzje podejmowane przez organy polityczne mogą być podatne na wpływy polityczne, co utrudnia zachowanie bezstronności. W rezultacie, konieczne jest dalsze dążenie do wzmocnienia międzynarodowego wsparcia oraz nadzoru nad przestrzeganiem prawa humanitarne w celu minimalizacji cierpień ludzkich w czasie konfliktów zbrojnych.

W powyższym artykule starałam się wymienić kompleksowo mechanizmy strategiczne, które mają na celu ochronę praw człowieka podczas konfliktów zbrojnych. Trzeba jednak zaznaczyć, że temat ten jest niezwykle rozległy i nie opiera się jedynie na systemach międzynarodowych lub krajowych, ale także regionalnych.

⁷⁷ <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/armed-conflict/>; <https://www.hrw.org/news/2023/12/22/human-rights-watches-role-conflict-and-crisis> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Abi Saab G., *Les mécanismes de mise en œuvre du droit humanitaire*, „Revue Générale de Droit International Public” 1978, nr 82.
- Alexander A., *A short history of international humanitarian law*, „European Journal of International Law” 2015, nr 6.
- Bassiouni M.C., *The Normative Framework of International Humanitarian Law: Overlaps, Gaps and Ambiguities*, „8 Transnational Law and Contemporary Problems (Transnat'l L & Contemp Probs)” 1998, nr 4.
- Berger A., *Special Rapporteurs of Human Rights Bodies*, „Max Planck Encyclopedia of Public International Law” 2011.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005.
- Bugnion F., *The International Committee of the Red Cross and the Protection of War Victims*, „International Committee of the Red Cross” 2003.
- Droege C., *The Interplay between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict*, „Israel Law Review” 2007.
- Dwan R., *Armed conflict prevention, management and resolution*, „SIPRI yearbook” 2000.
- Elements of Crimes, *Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court*, New York 2002.
- Erken E., *Non-governmental organisations and national human rights institutions monitoring the execution of Strasbourg judgments: An empirical perspective on Rule 9 communications*, „Human Rights Law Review” 2021.
- Freedman R., *New Mechanisms of the UN Human Rights Council*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2011.
- Greenwood Ch., *Historical Development and Legal Basis*, „The Handbook of International Humanitarian Law” 2008, nr 6.
- Grzebyk P., *Ramy prawne użycia siły*, „Bezpieczeństwo Międzynarodowe” 2010, nr 6.

- Hovet T., *United Nations Diplomacy*, „Journal of International Affairs” 1963.
- Jurczyk T., *Geneza rozwoju praw człowieka*, „Homines Hominibus” 2009, nr 5.
- Karimova T., Giacca G., Casey-Maslen S., *United Nations human rights mechanisms and the right to education in insecurity and armed conflict*, „Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights” 2013, nr 2.
- Kędzia Z., *70 lat Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka – pomnik czy żywy dokument?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, nr 2.
- Kjeksrud S., *Protection of civilians in armed conflict: comparing organisational approaches*, New York 2011.
- Kleczkowska A., *Karta Narodów Zjednoczonych jako światowa konstytucja - uwagi z perspektywy zakazu użycia siły*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 207.3.
- Komisja Prawa Międzynarodowego, *Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts*, „Yearbook of the International Law Commission” 2001.
- Komitet Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Uwagi Ogólne nr 29: Article 4: Derogations during a State of Emergency*, Genewa 2001, § 3.
- Krill F., ICRC action in aid of refugees, „International Review of the Red Cross” 1988, nr 1.
- Latoszek E., M. Praczek, *Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność*, Warszawa 2001.
- Lubell N., *Challenges in applying human rights law to armed conflict*, „International Review of the Red Cross” 2005, nr 3.
- Mackintosh K., *Poza Czerwonym Krzyżem: Ochrona Niezależnych Organizacji Humanitarnych i Ich Personelu w Międzynarodowym Prawie Humanitarnym*, „Międzynarodowy Przegląd Czerwonego Krzyża” 2007, nr 5.
- Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Advisory Opinion on Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons*, „ICJ Reports” 1996, § 25.
- Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Armed Activities in the territory of Congo (Demokratyczna Republika Kongo v. Uganda) 2005*, § 216.
- Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Palestinian Wall advisory opinion*, Genewa 2004, § 106.

Nils M., Kuster E., *International Humanitarian Law. A comprehensive introduction*, „International Committee of the Red Cross” 2019, nr 3.

Pfanner T., *Various mechanisms and approaches for implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims*, „International Review of the Red Cross” 2009, nr 91.

Podkówka A., *Międzynarodowy Trybunał Karny jako wypełnienie "luki bezkarności" w prawie międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne” 2018, nr 2.

Półtorak M., Topa I., *Powszechny system ochrony praw człowieka: Podsumowanie dekad*, Warszawa 2018.

Porytała A., *Międzynarodowe sądy karne jako instrumenty kontroli przestrzegania fundamentalnych praw człowieka*, „Przegląd Strategiczny” 2013.

Pylypenko V., Volodymyr F., Pylypyshyn P.B., Radanovych N.M., *Features of legal regulation of human rights in armed conflicts*, „Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine” 2021.

Radajewski M., *Derogacja praw i wolności w sytuacjach nadzwyczajnych w międzynarodowych systemach ochrony praw człowieka*, „Międzynarodowa ochrona praw człowieka–współczesne problemy na świecie” 2015.

Ryfman P., *Non-governmental organizations: an indispensable player of humanitarian aid*, „International Review of the Red Cross” 2007.

Sandoz et al. Y., *Commentary on the additional protocols: of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, „International Committee of the Red Cross” 1987.

Sherman G.E., *The Neutrality of Switzerland*, „American Journal of International Law” 1918, nr 2.

Stankiewicz W., *Rola i zadania Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) w systemie ochrony praw człowieka*, „Cywilizacja i Polityka” 2012, nr 5.

Stankiewicz W., *Rola i zadania Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) w systemie ochrony praw człowieka*, „Cywilizacja i Polityka” 2012, nr 5.

Szpak A., *Implementacja międzynarodowego prawa humanitarnego na tle aktualnych naruszeń tego prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, nr 4.

Tabor M., [w:] *Mały słownik stosunków międzynarodowych*, G. Michałowska (red.), Warszawa 1997.

Vité S., *Les procédures internationales d'établissement des faits dans la mise en œuvre du droit international humanitaire*, „Revue internationale de la Croix-Rouge” 1999.

Weissbrodt D., *The Role of International Organizations in the Implementation of Human Rights and Humanitarian Law in Situations of Armed Conflict*, „Vanderbilt Journal of Transnational Law 21” 1988.

Williamson J.A., *Some considerations on command responsibility and criminal liability*, „International Review of the Red Cross” 2008, nr 870.

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka, *International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict*, Genewa 2011

Zegveld L., *Remedies for victims of violations of international humanitarian law*, „International Review of the Red Cross” 2003, nr. 851.

Akty prawa międzynarodowego:

Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.), rozdział XIV.

Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 z późn. zm.).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r., tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

Protokoły Dodatkowe dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175 z późn. zm.).

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 z późn. zm.), art. 17.

Netografia:

<https://www.amnesty.org/en/what-we-do/armed-conflict/>.

<https://www.hrw.org/news/2023/12/22/>.

<https://www.unic.un.org.pl/mts/>.

<https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/miedzynarodowy-trybunal-karny---zadania/3155>.

[human-rights-watches-role-conflict-and-crisis](#).

PROTECTING HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS: INTERNATIONAL STRATEGIC MECHANISMS

Summary: *Human rights are universal and apply to all individuals regardless of any differences among us, as emphasized in the Universal Declaration of Human Rights. Despite legal frameworks such as the Geneva Conventions and the International Criminal Court aimed at protecting civilian populations in conflict zones, recent events in Ukraine and Gaza highlight ongoing challenges in enforcing the law and protecting the most vulnerable. Institutions such as the International Committee of the Red Cross and the International Fact-Finding Commission play crucial roles in this protection. Challenges related to effectively safeguarding civilians during armed conflicts still exist, necessitating the strengthening of enforcement mechanisms and accountability.*

Key words: *human rights, international humanitarian law, armed conflicts, civilian protection, accountability mechanisms.*

WPŁYW MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI FINANSOWYCH NA PRAWA SOCJALNE I EKONOMICZNE

Streszczenie: Międzynarodowe organizacje finansowe, takie jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) i Bank Światowy, odgrywają kluczową rolę we wspieraniu rozwoju gospodarczego na całym świecie. Jednakże, ich działania mają również istotne konsekwencje dla praw socjalnych i ekonomicznych ludności w krajach, które otrzymują ich wsparcie finansowe. W niniejszym artykule przeanalizowano rozwój praw socjalno-ekonomicznych, ewolucję roli tych organizacji oraz oceniono ich wpływ na prawa socjalne i ekonomiczne.

Słowa kluczowe: prawa społeczne, prawa ekonomiczne, międzynarodowe organizacje finansowe, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy.

ROZWÓJ PRAW SOCJALNYCH I EKONOMICZNYCH

Koncepcja praw człowieka i ich ochrony stopniowo ewoluowała od okresu starożytności. Głównie starożytna Grecja pozostawiła trwały ślad w dziedzinie myśli społeczno-ekonomicznej m.in. przez popularyzację rządów większości (koncepcja tzw. *polis*) i znacząco wpłynęła na kształtowanie współczesnego społeczeństwa i systemów polityczno-gospodarczych². Jednak zarówno w starożytnej Grecji jak i w starożytnym Rzymie, powstające idee praw przyrodzonych, stały w sprzeczności z wciąż obowiązującą hierarchią społeczną, wpływającą na zakres posiadanych praw. Pierwszym i przełomowym w historii praw człowieka,

¹ Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

² I. Justyńska, J. Justyński, *Historia myśli socjologiczno-ekonomicznej*, Warszawa 2012, s. 21.

dokumentem konstytucyjnym, odnoszącym się do praw człowieka była Deklaracja Praw Wirginii (*Virginia Declaration of Rights*) z 1776 r.³

Prawa socjalne i ekonomiczne, stanowiące prawa człowieka drugiej generacji, upowszechniono wraz z problemami powstałymi wraz z rozwojem kapitalizmu⁴. Gwałtowny postęp technologiczny i ekonomiczny wpłynął na pogłębienie nierówności społecznych oraz problemów pracowniczych. Po II wojnie światowej socjalne i ekonomiczne prawa człowieka stały się standardem realizowanym we wszystkich państwach europejskich, chociaż sama idea zagościła w programach wielu partii politycznych już na przełomie XIX i XX wieku wraz z rozwojem idei państwa opiekuńczego (*welfare state*). Wiele postulatów zawarto w powszechnej deklaracji praw człowieka z 1948 roku m.in. w art. 25. „*Każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia socjalne, oraz prawo do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności do pracy, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia w inny sposób od niego niezależny.*”, który doprecyzowano w 1966 roku w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Za kluczowe dokumenty regulujące prawa pracownicze oraz prawa społeczne w ramach standardów międzynarodowych Rady Europy, należy uznawać Europejską Kartę Społeczną (*European Social Charter*) oraz Zrewidowaną Europejską Kartę Społeczną (*Revised European Social Charter*).

W ostatnich dziesięcioleciach prawa socjalne i ekonomiczne zyskały na znaczeniu, stając się nieodłączną częścią konstytucji, ustawodawstwa i praktyk społecznych w licznych krajach. Programy wsparcia społecznego, systemy opieki zdrowotnej, emerytury państwowe oraz ochrona praw pracowników - wszystkie te elementy stanowią fundament nowoczesnych demokratycznych społeczeństw. Prawo do pracy, równego wynagrodzenia, sprawiedliwych warunków zatrudnienia oraz opieki społecznej nie tylko zapewniają ochronę godności jednostki, ale również promują równość szans oraz ograniczają nadużycia władzy gospodarczej.

Z realizacją praw społecznych i ekonomicznych, mających na celu zapewnienie ludziom godnych warunków życia, opieki zdrowotnej, edukacji, mieszkania i pracy, ściśle powiązany jest dobrobyt społeczny. Jednym z podstawowych i najczęściej spotykanych wskaźników dobrobytu społecznego, chociaż nie zawsze

³ T. Jurczyk, *Geneza Rozwoju Praw Człowieka*, „Homines Hominibus” 2009, nr 1(5), s. 1.

⁴ Szerzej na temat rozwoju praw socjalnych zob. A. Kalisz, *Prawa socjalne - Ich miejsce w systemie prawa oraz znaczenie w społeczeństwie*, [w:] *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna/Public Philosophy and Democratic Education*, Poznań 2015, s. 77 i nast.

odzwierciedlającym poziom życia, jest wysokość PKB *per capita*. Głównymi problemami poziomu PKB *per capita* jako wskaźnika jakości życia jest zawyżanie wartości przez wydobycie surowców, rejestracja korporacji w tzw. rajach podatkowych czy wysokie nierówności społeczne. Wśród alternatywnych wskaźników społecznego dobrobytu wyróżnia się m.in. Indeks Rozwoju Społecznego HDI (*Human Development Index*), Globalny Indeks Rozwoju Społecznego (*Social Progress Index*) oraz Indeks Jakości Życia (*Quality of Life*).

W celu zachowania spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym w rozwijającym się świecie, ONZ ustanowił Cele Zrównoważonego Rozwoju (*Sustainable Development Goals, SDGs*) a wśród nich cel 10 – tj. zmniejszenie nierówności. Wśród zadań szczegółowych celu, można wyróżnić m.in. osiągnięcie i utrzymanie wzrostu dochodów najbiedniejszych 40% populacji do roku 2030 w tempie wyższym niż średnia krajowa, przyjęcie polityki, zwłaszcza fiskalnej, płacowej i ochrony socjalnej czy zmniejszenie do 2030 roku kosztów transakcyjnych przekazów pieniężnych migrantów⁵.

FUNKCJA MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI FINANSOWYCH (MOF) W GLOBALNYM SYSTEMIE GOSPODARCZYM

Destabilizacja światowych gospodarek podczas globalnego kryzysu finansowego, wymusiła na poszczególnych państwach potrzebę przeciwdziałania niekorzystnym skutkom kryzysu poprzez skupienie się na rozwiązaniach polityki pieniężnej i fiskalnej. Zapewnienie odpowiedniej struktury do transferu aktywów pomiędzy krajami, było możliwe dzięki interwencji międzynarodowych instytucji finansowych. Wpłynęło to na wzmocnienie ich roli na arenie międzynarodowej oraz rozszerzenie zasięgu ich działalności na Europę oraz Amerykę Łacińską⁶. Międzynarodowe organizacje finansowe powstały w celu wspierania światowego rozwoju gospodarczego, łącząc państwa członkowskie w dążeniu do promowania wspólnych celów i wartości w obszarze finansów.

Przystąpienie państw do tego typu organizacji gospodarczych, nie tylko wpływa na umocnienie pozycji w hierarchii, ale również daje możliwość udziału w światowym systemie gospodarczym. Uboższym krajom członkostwo może dać

⁵ <https://www.un.org.pl/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁶ M. Wajda, *Działania międzynarodowych instytucji finansowych w warunkach niestabilności światowego systemu finansowego na przykładzie MFW i Banku Światowego*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 1(79), s. 477-478.

perspektywy na wsparcie finansowe, zarówno zwrotne jak i bezzwrotne, zazwyczaj jednak warunkowane spełnieniem licznych wymagań⁷.

Poniżej zawarto kilka przykładów międzynarodowych organizacji finansowych, które odgrywają istotną rolę w globalnym systemie finansowym i gospodarczym:

Międzynarodowy Fundusz Walutowy *(International Monetary Fund - IMF)*

Jest to utworzona w 1944 roku na konferencji w Bretton Woods, międzynarodowa instytucja finansowa działająca w ramach ONZ od 1948 roku. MFW zajmuje się głównie kwestiami światowej stabilizacji ekonomicznej. Wśród głównych funkcji organizacji wyróżnia się m.in.:

- nadzór – zadania Międzynarodowego Funduszu Walutowego polegają na nadzorze nad międzynarodowym systemem walutowym oraz promowanie skutecznych polityk ekonomicznych i finansowych;
- pomoc finansowa – MFW dostarcza pomocy finansowej krajom członkowskim w trudnej sytuacji ekonomicznej, które w zamian zobowiązane są do dokonywania reform gospodarczych;
- doradztwo – realizowane jest przez szereg zadań konsultacyjnych i współpracę krajów członkowskich.

Grupa Banku Światowego (*The World Bank Group*)

Podobnie jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy, rozpoczęła działalność w wyniku decyzji podjętych na konferencji w Bretton Woods. Głównym celem utworzenia Grupy była chęć odbudowy zniszczonych po II Wojnie Światowej krajów Europy i Japonii oraz wsparcie rozwoju krajów Azji, Ameryki Łacińskiej oraz Afryki. Grupa składa się z 5 agencji: Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju (*International Bank for Reconstruction and Development - IBRD*), Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (*The International Development Association - IDA*), Międzynarodowej Korporacji Finansowej (*International Finance Corporation - IFC*), Agencji Wielostronnych Gwarancji Inwestycyjnych (*Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA*) oraz Międzynarodowego Centrum

⁷ E. Polak, *Międzynarodowe organizacje gospodarcze wobec kryzysu finansowego – na przykładzie MFW*, „Nierówności społeczne i wzrost gospodarczy” 2013, nr 30, s. 38.

Rozstrzygnięcia Sporów Inwestycyjnych (*International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID*).

Europejski Bank Inwestycyjny (*European Investment Bank – EBI*)

Głównym celem działalności jest wspieranie zrównoważonego rozwoju Wspólnoty, realizowanym głównie przez udzielanie pożyczek oraz gwarancji instytucjom publicznym i prywatnym. Europejski Bank Inwestycyjny realizuje politykę UE w zakresie pomocy państwom należącym do Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku, 12 państwom z obszaru Morza Śródziemnego, a także krajom wschodniej i środkowej Europy.

Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (*European Bank for Reconstruction and Development – EBRD*)

Główną rolą jest wsparcie rozwoju sektora prywatnego w krajach, które stosują zasady demokracji wielopartyjnej, pluralizmu oraz gospodarki rynkowej, dążąc do przyspieszenia niezbędnych zmian strukturalnych w tych krajach podających się transformacji. EBRD w swoich działaniach promuje rozwój z zachowaniem ochrony środowiska.

Bank Rozwoju Rady Europy (*Council of Europe Development Bank - CEB*)

Bank został założony z zamiarem osiągnięcia celów społecznych poprzez udzielanie kredytów na warunkach preferencyjnych. Wśród obszarów finansowania zawarto:

- promowanie spójności społecznej m.in. przez wsparcie dla uchodźców, migrantów oraz osób wysiedlonych, budowę przystępnych mieszkań, tworzenie trwałych miejsc pracy oraz poprawę standardów życia;
- zarządzanie środowiskiem m.in. przez minimalizację skutków katastrof naturalnych i ekologicznych, ochronę przyrody oraz konserwacja i odbudowa dziedzictwa kulturowego;
- rozwój kluczowej infrastruktury społecznej – medycznej, edukacyjnej, administracyjnej i sądowniczej oraz wsparcie sektora MŚP.

Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (*Asian Infrastructure Investment Bank – AIIB*)

Do głównych zadań Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (*Asian Infrastructure Investment Bank – AIIB*) należy wspieranie rozwoju infrastruktury transgranicznej w głównych sektorach transportu, energetyki oraz telekomunikacji na obszarze Azji. Celem banku jest wspieranie zrównoważonego rozwoju w gospodarce oraz poprawa infrastrukturalnej łączności w Azji.

W niniejszym artykule skupiono się głównie na działalności Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Grupy Banku Światowego.

KRYTYCZNA ANALIZA SKUTKÓW DZIAŁALNOŚCI MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI FINANSOWYCH

Krytyka działań Międzynarodowych Organizacji Finansowych (MOF), takich jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) czy Bank Światowy, nie była jedynie domeną antyglobalistów. Nawet osoby będące istotną częścią tych instytucji, jak noblista Joseph E. Stiglitz, były główny ekonomista Banku Światowego, wyrażały istotne zastrzeżenia wobec etyki działań MOF. Stiglitz w jednej z publikacji, posunął się nawet do stwierdzenia, że polityka MFW przyczyniła się do rozpoczęcia Kryzysu Azjatyckiego (1997) i kryzysu w Argentynie (1998-2002)⁸. W świetle globalnego kryzysu finansowego w latach 2007- 2008, krytyczne opinie na temat działalności MOF, stały się tym bardziej powszechne. W roku 1988, pracownik Międzynarodowego Funduszu Walutowego Davison L. Budhoo opublikował 100-stronicowy list rezygnacyjny o tytule „*Enough is enough*”, oskarżający MFW o liczne oszustwa statystyczne, narzucane krajom rozwijającym się w celu wywarcia wpływu na ich politykę a w konsekwencji prowadzące do głodu i ubóstwa⁹.

Przykładowo, badania wpływ międzynarodowych instytucji finansowych na sytuację gospodarczą krajów najsłabiej rozwiniętych, przeprowadzone przez dr hab. Jakuba Kraciuka¹⁰, prowadzą do wniosku, że działalność MFW i BŚ w krajach Afryki subsaharyjskiej nie przyniosła oczekiwanych rezultatów zgodnie

⁸ J. E. Stiglitz, *Globalization and its discontents*, „WWNorton & Company” 2002, s. 180-250.

⁹ D. L. Budhoo, *Enough is enough, Dear Mr. Camdessus... Open Letter of Resignation to the Managing Director of the International Monetary Fund*, „New Horizons Press” 1990, s. 1-28.

¹⁰ J. Kraciuk, *Wpływ międzynarodowych instytucji finansowych na sytuację gospodarczą krajów najsłabiej rozwiniętych*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie - Problemy Rolnictwa Światowego” 2019, nr 19(3), s. 60-65.

z zasadami konsensusu waszyngtońskiego. Pomoc kredytowa udzielana przez te organizacje zwiększyła zadłużenie tych krajów, ale nie przyczyniła się do wyraźnego wzrostu PKB per capita. Po raz kolejny pokazuje to konieczność zmian reguł działania MOF wobec najsłabiej rozwiniętych krajów. Proponowane rozwiązania powinny generować wzrost gospodarczy, który lepiej odpowiada potrzebom obywateli, a wybór strategii ekonomiczno-społecznej powinien być dostosowany do konkretnych warunków danego państwa.

Jednym z zarzutów kierowanych do MOF, jest stale zwiększający się zakres warunkowości a co za tym idzie, przekroczenie kompetencji i ograniczenia autonomii gospodarczej państw. Przykładowo MFW od początku XXI wieku stawia już co najmniej ponad 20 warunków podczas gdy w latach 80- tych, liczba ta wynosiła 2-3 warunki. MFW określany często jest jako organ kontrolny polityki i finansów krajów zadłużonych wywierający presję w skutek uzależnień pożyczkowych. Coraz częstsza krytyka Międzynarodowego Funduszu Walutowego, zwłaszcza podczas kryzysu finansowego, prawdopodobnie była jedną z przyczyn powstania instrumentu na rzecz ograniczania ubóstwa i wspierania rozwoju (PRGF - *Poverty Reduction and Growth Facility*). Program zapewnia finansowanie w postaci preferencyjnych pożyczek dla ubogich krajów¹¹.

W stronę międzynarodowych organizacji finansowych, kierowane są również głosy, że są kontrolowane przez najpotężniejsze państwa i reprezentują ich interesy (niedemokratyczność), przy czym zarzuca się również, że nie tylko nie rozwiązują istniejących problemów gospodarczych, lecz wręcz generują nowe wyzwania. Krytycy wskazują, że struktury decyzyjne tych organizacji faworyzują największe mocarstwa, co może prowadzić do marginalizacji interesów mniejszych państw oraz braku odpowiedniej reprezentacji dla różnorodnych perspektyw i potrzeb globalnych. W tabelach poniżej przedstawiono udział procentowy głosów w MOF wśród krajów należących do G7 i BRICS.

¹¹ E. Polak, *Międzynarodowe organizacje gospodarcze wobec kryzysu finansowego – na przykładzie MFW*, „Nierówności społeczne i wzrost gospodarczy” 2013, nr 30, s. 33-34.

Tabela 1. Udział głosów poszczególnych państw należących do G7*, według organizacji

Kraj	IMF	GRUPA BANKU ŚWIATOWEGO				ADB
		IBRD	IFC	IDA	MIGA	
USA	16,50	15,49	17,78	9,63	14,81	12,751
Japonia	6,14	7,08	7,39	8,33	4,16	12,751
Niemcy	5,31	4,21	5,19	5,30	4,14	3,747
Wielka Brytania	4,03	3,86	4,66	6,93	3,98	1,924
Francja	4,03	3,86	4,66	3,84	3,98	2,152
Włochy	3,02	2,58	3,14	2,25	2,35	1,737
Kanada	2,22	2,51	3,29	2,68	2,47	4,469
SUMA [%]	41,25	39,59	46,11	38,96	35,89	39,531

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IMF, WB, ADB.

* G7 - grupa siedmiu państw tworzących największe rozwinięte gospodarki i demokracje na świecie: Stany Zjednoczone, Japonia, Niemcy, Wielka Brytania, Francja, Włochy i Kanada.

Tabela 2. Udział głosów poszczególnych państw należących do BRICS*, według organizacji

Kraj	IMF	GRUPA BANKU ŚWIATOWEGO				ADB
		IBRD	IFC	IDA	MIGA	
Chiny	6,08	5,91	2,77	2,50	2,61	5,437
Brazylia	2,22	1,92	1,76	1,53	1,29	-
Indie	2,63	3,03	3,97	2,89	2,53	5,347
Rosja	2,59	2,82	3,24	0,31	2,61	-
RPA	0,63	0,76	0,57	0,26	0,86	-
Egipt	0,43	0,41	0,45	0,43	0,47	-
Etiopia	0,09	0,08	0,04	0,19	0,16	-
Iran	0,74	1,26	0,07	0,37	0,86	-
ZEA	0,49	0,28	0,16	0,00	0,41	-
SUMA [%]	15,9	16,47	13,03	8,48	11,8	10,784

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IMF, WB, ADB.

*BRICS - organizacja międzyrządowa obejmująca Brazylię, Rosję, Indie, Chiny, Republikę Południowej Afryki, Egipt, Etiopię, Iran i Zjednoczone Emiraty Arabskie.

Warto wskazać, że G7 – jako grupa najbardziej rozwiniętych gospodarek – posiada zazwyczaj większy udział w głosach w różnych instytucjach finansowych, co odzwierciedla ich dominującą pozycję ekonomiczną i polityczną w światowym systemie finansowym. BRICS, skupiając kraje o dużym potencjale ekonomicznym

i demograficznym, również ma istotny udział w głosach w międzynarodowych organizacjach finansowych. Ich zbiorowy udział odzwierciedla zmieniającą się strukturę gospodarczą i rosnący wpływ na globalne sprawy finansowe. Poszerzenie udziału w głosach MFW przez kraje BRICS często jest postrzegane jako ważny krok w kierunku bardziej równomiernego i sprawiedliwego reprezentowania różnych regionów i interesów w globalnych instytucjach finansowych. Oprócz udziału krajów G7 i BRICS, których w wielu organizacjach przekracza 50%, udział innych krajów jest ograniczony.

Argumenty krytyków podkreślają potrzebę bardziej zrównoważonego podejścia do zarządzania gospodarką globalną, uwzględniającego bardziej równomierne rozdział korzyści i uwzględnienie różnorodnych interesów społecznych i ekonomicznych. Globalny kryzys finansowy stanowił punkt zwrotny w dziedzinie ekonomii i finansów światowych, skłaniając do refleksji nad wpływem instytucji międzynarodowych na stabilność gospodarczą oraz suwerenność państw.

OCENA WPLYWU MIĘDZYNARODOWYCH ORGANIZACJI FINANSOWYCH (MOF) NA PRAWA SPOŁECZNE I EKONOMICZNE

Działalność międzynarodowych organizacji finansowych może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki dla praw socjalnych i ekonomicznych. W celu zbadania wpływu MOF na ekonomiczne i społeczne prawa człowieka, wyszczególniono następujące obszary wpływu:

- warunki kredytowe i polityka fiskalna,
- polityka pieniężna i stabilność makroekonomiczna,
- programy rozwojowe,
- stabilizacja rynków wobec kryzysów finansowych.

WARUNKI KREDYTOWE I POLITYKA FISKALNA

MOF często udzielają kredytów i pomocy finansowej krajom, które borykają się z problemami ekonomicznymi. W zamian za te środki często nakładają warunki dotyczące reform gospodarczych, które mogą wpływać na prawa socjalne. Przykładowo, MOF mogą wymagać od krajów zmniejszenia wydatków na programy socjalne jako warunek otrzymania kredytu lub wsparcia finansowego. W ramach wsparcia finansowego MOF często promują reformy strukturalne, takie jak prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych i liberalizacja rynków.

Te działania mogą przyczynić się do wzrostu gospodarczego, ale mogą również prowadzić do utraty miejsc pracy w sektorze publicznym oraz wzrostu nierówności społecznych i pogorszenia warunków pracy.

Uruchomiony w 1996 r. Program Redukcji Zobowiązań Najbiedniejszych i Najbardziej Zadłużonych Państw Świata (*Heavily Indebted Poor Countries - HIPC*), miał na celu zwiększenie kontroli państw nad zaciągniętymi zadłużeniami. Zadłużenia krajów HIPC powodowały, że wydawało one więcej na spłatę zobowiązań niż na opiekę zdrowotną i edukację łącznie. Od wprowadzenia programu, kraje HIPC zwiększyły wydatki na opiekę zdrowotną, edukację i inne usługi społeczne o około pięć razy w stosunku do wydatków na obsługę zadłużenia¹².

Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju (*International Development Association - IDA*) stanowi jedno z największych źródeł finansowania na skalę globalną, wspierając zdrowie i edukację, rozwój infrastruktury, rolnictwa oraz postęp gospodarczy i instytucjonalny. Państwa mogą skorzystać z pomocy Stowarzyszenia tylko wtedy, gdy ich dochód narodowy brutto *per capita* jest niższy niż określony minimalny próg roczny (1315 dolarów w 2024 roku) oraz wykazują się brakiem zdolności kredytowej do zaciągania pożyczek na warunkach rynkowych. Pomoc finansowa z funduszu IDA jest przyznawana krajom po przeanalizowaniu dochodów oraz historii osiągnięć w zarządzaniu gospodarczym i aktualnych projektów realizowanych w ramach IDA. Pożyczki udzielane z funduszu IDA, mają korzystne, preferencyjne warunki finansowania¹³.

POLITYKA PIENIĘŻNA I STABILNOŚĆ MAKROEKONOMICZNA

Międzynarodowe Organizacje Finansowe odgrywają istotną rolę w kształtowaniu polityki pieniężnej i osiągnięciu stabilności makroekonomicznej na skalę globalną. Obecnie MFW jest jedyną organizacją przeznaczoną do pełnienia funkcji globalnego pożyczkodawcy ostatniej instancji (*International Lender of Last Resort - ILOLR*). Podczas globalnego kryzysu finansowego, głównym zadaniem MFW było utrzymanie stabilności międzynarodowego systemu walutowego oraz utrzymanie płynności finansowej światowej gospodarki¹⁴.

Działania Międzynarodowego Funduszu Walutowego wpływają na politykę monetarną i makroekonomiczną stabilizację w krajach, które otrzymują ich

¹² <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Debt-relief-under-the-heavily-indebted-poor-countries-initiative-HIPC> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹³ <https://ida.worldbank.org/en/financing> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹⁴ D.A. Skopiec, *Międzynarodowy Fundusz Walutowy jako quasi globalny pożyczkodawca ostatniej instancji*, „Ekonomia Międzynarodowa” 2021, nr. 36, s. 262-264.

wsparcie. Ich zalecenia dotyczące inflacji, kursów walutowych i zarządzania długiem publicznym mogą mieć wpływ na życie codzienne obywateli, zwłaszcza jeśli prowadzą do wzrostu bezrobocia lub obniżenia siły nabywczej. Działania MOF mają znaczący wpływ na społeczeństwa i gospodarki państw członkowskich, co wymaga uwzględnienia równowagi między osiąganiem stabilności a poszanowaniem praw społecznych i ekonomicznych obywateli.

PROGRAMY ROZWOJOWE

Międzynarodowe Organizacje Finansowe często angażują się w projekty rozwojowe mające na celu poprawę warunków życia w krajach rozwijających się. Te programy mogą obejmować inwestycje w infrastrukturę, edukację, opiekę zdrowotną i inne obszary mające wpływ na społeczność.

Wśród programów rozwojowych BS i MFW, mających znaczenie w kwestii praw społecznych i ekonomicznych, wyróżnia się m.in.

- *Global Partnership for Education (GPE)* - Partnerstwo Globalne dla Edukacji,
- *Health, Nutrition, and Population (HNP) Global Practice* - Program zdrowia, żywienia i populacji,
- *Social Protection and Jobs (SPJ)* - Ochrona społeczna i zatrudnienie,
- *Extended Fund Facility (EFF)* - Program długoterminowego wsparcia finansowego,
- *Poverty Reduction and Growth Trust (PRGT)* - Fundusz Redukcji Ubóstwa i Wzrostu
- *Health Sector Development (HSD)* - Rozwój sektora zdrowia.

Jedną z ciekawszych inicjatyw Banku Światowego jest Inicjatywa "*Learning Poverty*"¹⁵, skupiająca się na ubóstwie edukacyjnym. Bank Światowy mając na celu usunięcie barier w zakresie podstawowej umiejętności czytania, podjął w 2019 roku inicjatywę zakładającą, że wszystkie dzieci powinny umieć czytać do 10. roku życia. Opracowany jako wskaźnik wczesnego ostrzegania, wskaźnik ubóstwa edukacyjnego, wykorzystywany jest m.in. w ramach projektu Kapitał Ludzki (*Human Capital Project - HCP*)¹⁶.

¹⁵ <https://www.worldbank.org/en/topic/education/brief/what-is-learning-poverty> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹⁶ <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

Programy rozwojowe Międzynarodowych Organizacji Finansowych mają wpływ na poprawę warunków życia, zwłaszcza w obszarach zdrowia, edukacji i infrastruktury. Poprzez inwestycje w te obszary, MOF przyczyniają się do podniesienia standardów życia, dostępu do podstawowych usług oraz promocji równości społecznej. Warto jednak podkreślić, że MOF nie są pozbawione kontrowersji i ich działalność wymaga ciągłej oceny i dostosowania do zmieniających się potrzeb oraz wyzwań współczesnego świata.

STABILIZACJA RYNKÓW WOBEC KRYZYSÓW FINANSOWYCH

Jedną z kluczowych ról Międzynarodowych Organizacji Finansowych jest zarządzanie kryzysami finansowymi i stabilizacja rynków. W przypadku wystąpienia kryzysów finansowych, kluczowe jest zapobieganie załamaniu się systemu finansowego oraz minimalizacja strat dla gospodarki całego świata oraz społeczeństwa.

Kluczową rolę stabilizatora gospodarki w czasach kryzysu pełni MFW przez pomoc finansową i wsparcie w przygotowaniu efektywnych polityk makroekonomicznych. Szczególnie istotne działania MFW podejmował w czasie kryzysu finansowego, starając się zapewnić płynność finansową gospodarce światowej i zapobiec skutkom kryzysu. Ogłoszona w marcu 2020 roku przez WHO pandemia zakaźnej choroby COVID-19 wpłynęła na światową gospodarkę oraz wyczerpała antykryzysowe rezerwy finansowe wielu krajów. MFW odegrał znaczącą rolę w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu pandemii, ułatwiając krajom, zwłaszcza o niskich dochodach, szybką reakcję na kryzys gospodarczy. W przypadku katastrof naturalnych i epidemii MFW dysponuje funduszem ratunkowym – *Catastrophe Containment and Relief Trust* (CCRT), w ramach którego udzielane są granty finansujące obsługę zadłużeń najbardziej potrzebujących krajów dotkniętych skutkami epidemii i katastrof naturalnych.

Źródłem finansowania funduszu CCRT są wpłaty silnych gospodarczo państw członkowskich. Pierwotnie fundusz CCRT utworzono w celu przeciwdziałania szkodliwych skutków epidemii eboli, obejmując wsparciem Gwineę, Liberię i Sierra Leone. Międzynarodowy zasięg koronakryzysu, początkowo wyczerpał rezerwy funduszu CCRT, które po uzupełnieniu umożliwiły wsparcie kolejnym krajom w walce z kryzysem¹⁷.

¹⁷ D.A. Skopiec, *Międzynarodowy Fundusz Walutowy...*, dz. cyt., s. 278.

Międzynarodowe Organizacje Finansowe odgrywają istotną rolę w stabilizacji rynków wobec kryzysów finansowych, jednak ich działania mogą mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje dla praw społecznych i ekonomicznych. Z jednej strony, działania te mogą pomóc w zapewnieniu podstawowych usług społecznych, takich jak opieka zdrowotna czy edukacja, poprzez zapewnienie stabilności gospodarczej i finansowej. Z drugiej strony, programy oszczędnościowe i reformy strukturalne, zalecane przez MOF w zamian za udzielane wsparcie finansowe, mogą negatywnie wpływać na społeczeństwa poprzez cięcia wydatków socjalnych czy wzrost bezrobocia.

PODSUMOWANIE

Wpływ międzynarodowych organizacji finansowych na prawa socjalne i ekonomiczne jest tematem złożonym, który wymaga holistycznego podejścia i krytycznej analizy. Wpływ ten od wielu lat jest przedmiotem debat. Niewątpliwie Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy są jednymi z najważniejszych i najbardziej wpływowych instytucji ustalających standardy prawne, posiadających kompetencje i oddziałujących na globalny rozwój i finanse. Wśród ekspertów pojawia się wiele głosów krytyki, m.in. dawnego głównego ekonomisty Banku Światowego – Joseph’a E. Stiglitz’a. Pojawiają się zarzuty wobec MOF, że ich działania mogą nasilać dysproporcje społeczne i naruszać prawa człowieka, podczas gdy inni uważają, że są nieodzowne do utrzymania równowagi gospodarczej i wspierania postępu.

Nie należy jednak pomijać ich roli w rozwiązywaniu problemów finansowych krajów członkowskich, często o dużym znaczeniu do ich dalszego rozwoju. Międzynarodowe Organizacje Finansowe, często historycznie klasyfikowane jako narzędzie wpływu politycznego i gospodarczego USA oraz innych potężnych państw zachodnich, szczególnie analizowano w latach globalnego kryzysu finansowego. Zbiegające się z tym wydarzeniem, umocnienie pozycji ChRL stanowi istotny czynnik kształtujący współczesny krajobraz międzynarodowych organizacji finansowych oraz ich interakcję z globalnym systemem gospodarczym i politycznym (tzw. powstanie świata wielobiegunowego). W kontekście rosnącego znaczenia międzynarodowych organizacji finansowych, ważne jest dyskusowanie o przyszłości praw socjalnych i ekonomicznych. Konieczne jest znalezienie równowagi pomiędzy osiągnięciem celów ekonomicznych a zapewnieniem godnych warunków życia dla wszystkich ludzi na świecie. Współpraca pomiędzy

organizacjami pozarządowymi, społeczeństwem obywatelskim a instytucjami finansowymi jest kluczowa dla osiągnięcia tego celu.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Budhoo D.L., *Enough is enough, Dear Mr. Camdessus... Open Letter of Resignation to the Managing Director of the International Monetary Fund*, „New Horizons Press” 1990.

Jurczyk T., *Geneza Rozwoju Praw Człowieka*, „Homines Hominibus” 2009, nr 1(5).

Justyńska I., Justyński J., *Historia myśli socjologiczno-ekonomicznej*, Warszawa 2012.

Kalisz A., *Prawa socjalne - Ich miejsce w systemie prawa oraz znaczenie w społeczeństwie*, [w:] *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna/Public Philosophy and Democratic Education*, Poznań 2015.

Kraciuk J., *Wpływ międzynarodowych instytucji finansowych na sytuację gospodarczą krajów najstabilniej rozwiniętych*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie - Problemy Rolnictwa Światowego” 2019, nr 19(3).

Polak E., *Międzynarodowe organizacje gospodarcze wobec kryzysu finansowego – na przykładzie MFW*, „Nierówności społeczne i wzrost gospodarczy” 2013, nr 30.

Skopiec D.A., *Międzynarodowy Fundusz Walutowy jako quasi globalny pożyczkodawca ostatniej instancji*, „Ekonomia Międzynarodowa” 2021, nr. 36.

Striglitz J.E., *Globalization and its discontents*, „WVNorton & Company” 2002.

Wajda M., *Działania międzynarodowych instytucji finansowych w warunkach niestabilności światowego systemu finansowego na przykładzie MFW i Banku Światowego*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2016, nr 1(79).

Netografia:

<https://ida.worldbank.org/en/financing>.

<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Debt-relief-under-the-heavily-indebted-poor-countries-initiative-HIPC>.

<https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>.

<https://www.worldbank.org/en/topic/education/brief/what-is-learning-poverty>.

THE IMPACT OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS ON SOCIAL AND ECONOMIC RIGHTS

***Abstract:** International financial organizations, such as the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank, play a crucial role in supporting economic development worldwide. However, their actions also have significant consequences for the social and economic rights of the populations in the countries receiving their financial support. This article analyzes the development of socio-economic rights, the evolution of the roles of these organizations, and assesses their impact on social and economic rights.*

***Key words:** social law, economic law, international financial institutions, International Monetary Fund, World Bank.*

WPŁYW CYFRYZACJI NA PRAWA DZIECKA: NOWE HORYZONTY OCHRONY W EPOCE INTERNETU

***Streszczenie:** Niniejszy artykuł stanowi formę analizy wpływu cyfryzacji na prawa dziecka oraz nakreślenie nowych horyzontów ochrony w epoce Internetu. W pracy ukazane zostały zmiany, jakie zachodziły w kwestii pojmowania dziecka jako podmiotu praw oraz rozwoju ochrony praw dzieci, uwzględniając działalność instytucji i organizacji pozarządowych mając na uwadze postęp technologiczny. Autorka starała się ukazać fundamenty ochrony praw dziecka i ich adaptację w erze Internetu. Zwróciła uwagę na zapisy naczelných dokumentów dotyczących praw dziecka, by potem móc zweryfikować stopień rzeczywistej ochrony prawnej dzieci. W pracy zostały zestawione możliwości i zagrożenia oraz wyzwania dla ochrony praw dziecka w rozwijającej się epoce cyfryzacji.*

***Słowa kluczowe:** cyfryzacja, postęp technologiczny, era Internetu, regulacje o prawach dziecka, przemoc, pornografia dziecięca bezpieczeństwo, bezpieczeństwo online.*

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Rodzina jest podstawową komórką społeczną, jest fundamentem dla najmłodszych i to na niej opiera się dalsze wychowanie dziecka. Najmłodszy nie zawsze jednak żyją w rodzinach prawidłowych, pozbawionych problemów i dysfunkcji. Precyzyjne ramy prawne i uregulowania powinny być podstawą, jak i priorytetem polityki krajowej państw. Od dzieci bowiem zależy przyszłość świata.

Rozwój Internetu zrewolucjonizował myślenie ludzi XXI wieku. Stał się katalizatorem zmian różnych płaszczyzn funkcjonowania w społeczeństwie. Należy

¹ Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; asystent sędziego w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy w Warszawie.

zauważyć, że postęp cyfryzacji nierozzerwalnie wiąże się z nowymi możliwościami jak i ryzykiem dla nas wszystkich. Cyfryzacja to nie tylko postęp technologiczny, ale także zagrożenia dotyczące różne podmioty: osoby fizyczne od dorosłych, przez nastolatków, aż do najmłodszych, jak i prawne – korporacje, szpitale szkoły i ośrodki wychowawczo – edukacyjne. W niniejszym artykule przeczytać można o możliwościach jak i wyzwaniach w zakresie praw dziecka i ochrony dzieci w erze Internetu, stanowi on pewnego rodzaju analizę wpływu rozwoju Internetu na problematykę ochrony praw dzieci w tym dynamicznym środowisku. Zawiera zestawienie tego, co przyniósł i wciąż może przynieść rozwój cyfryzacji, jak i jakie są zagrożenia wobec dzieci. Traktuje o ochronie praw dzieci na podstawie kluczowych aktów prawnych. Przedstawia jak instytucje i organizacje pozarządowe działające na rzecz dzieci korzystają z możliwości ery Internetu, jak rozwój sieci wspomaga ochronę praw najmłodszych, oraz z drugiej strony, jak cyfryzacja ułatwia eskalację aspektów kryminogennych łamania praw dziecka.

Powszechnie przypisuje się rewolucji cyfrowej podobny wpływ na społeczeństwa co rewolucji przemysłowej XIX wieku. Ludzie zmienili swoje metody działania, przyzwyczajenia, codzienność ze względu na dostępność i powszechność informacji i rozrywkę w Internecie. Rozwój Internetu zrewolucjonizował sposób, w jaki się komunikujemy, uzyskujemy dostęp do informacji i wchodzimy w interakcję z otaczającym nas światem. Jednak oprócz licznych korzyści Internet stworzył także nowe wyzwania i zagrożenia, zwłaszcza dla dzieci. Pytanie, czy postęp cyfryzacji niesie również nowe horyzonty w zakresie ochrony praw dzieci? Czy między erą Internetu a rozwojem ochrony dzieci można postawić znak równości? Czy da się jednoznacznie określić, czy postęp technologiczny to większa szansa czy jednak ryzyko?

Świat się zmienia – to wiedzą wszyscy. W szybko zmieniającej się epoce Internetu ochrona dzieci przed zagrożeniami internetowymi i promowanie ich praw wymaga innowacyjnego podejścia i wspólnych wysiłków. Tradycyjne metody ochrony dzieci muszą dostosować się do ery cyfrowej, aby skutecznie stawić czoła różnorodnym wyzwaniom, przed którymi stają dzieci w Internecie.

1.2. PRAWA DZIECKA W EPOCE CYFRYZACJI

Ochrona praw dzieci w epoce cyfrowej wymaga kreatywnych rozwiązań i podejścia, które dostosowuje się do zmieniającego się krajobrazu interakcji online. Analizę zagadnienia należy przeprowadzić traktując kwestię ochrony dzieci wielopłaszczyznowo.

Osią debaty społecznej stała się dyskusja na temat praw dziecka. W literaturze toczy się spór czy dziecko należy uznawać za podmiot praw czy przedmiot ochrony. Jedno jest pewne, prawa dziecka to szczególna kategoria praw człowieka. Konstrukcja sformułowania prawa dziecka wskazuje precyzyjnie obszar rozważań. Istnieje bowiem korelacja i zależność najmłodszych i zachowania aparatu państwowego. Słowa „prawa” oraz „dziecko” należy rozpatrywać jako pojęcia nierozzerwalnie związane². Dziecko podlega bowiem multicentrycznej ochronie prawnej.

Należy zwrócić uwagę, że dzieciom przysługują takie same prawa, jak każdej innej, pełnoletniej osobie³. W tym miejscu warto powtórzyć za J. Korczakiem „nie ma dzieci, są ludzie”. Jego działalność sprowadzała się do edukowania ludzi, że „dziecko to także człowiek tylko, że jeszcze mały”. Idąc za tym stwierdzeniem należy więc wskazać, że dziecko, podobnie jak dorosły, również jest podmiotem praw i wolności. Traktują o tym akty prawne i dokumenty krajowe, jak i międzynarodowe⁴.

Zapisane w nich jest, że ze względu na niezbywalną i przyrodzoną godność człowieka, dzieci posiadają wolność decyzji i są równe wobec siebie i wobec systemu. Dzieci w toku kolejnych lat uczą się podejmowania decyzji, odpowiedzialności za konsekwencje działań. Warto więc dodać, że sytuacje, które ograniczają lub całkowicie wyłączają ich samodzielne decydowanie także ujęte są w aktach prawnych. Należy zaznaczyć, że ograniczenia wobec dzieci mają wówczas sprzyjać ogólnemu dobru najmłodszych, a nie stanowić „widzimisię” państwa⁵.

Rok 1989 przyniósł przełom – społeczność na arenie międzynarodowej zgodnie uznała, że dzieci, z uwagi na niedojrzałość psychiczną i fizyczną winny otrzymać parasol ochronny, tj. należy utworzyć „ich dokument”, w którym skatalogowane zostaną wszystkie prawa dzieci. Tak oto powstała Konwencja o Prawach Dziecka, której Polska była jednym z inicjatorów (gdyż przedłożyła Komisji Praw Człowieka ONZ jej pierwszy projekt) i którą powszechnie uznaje się za międzynarodową (światową) konstytucję dzieci. Zapisy kolejnych artykułów wskazują, że prawa dzieci są przynależne każdemu z nich i są niezbywalne⁶.

Ustalenia poczynione przez aparat państwowy w porządku prawnym muszą zgadzać się z porządkiem międzynarodowym. Warto zauważyć, że już

² B. Kmiecik, *Prawa dziecka jako pacjenta*, Warszawa 2016, s. 1-3.

³ <https://brpd.gov.pl/prawa-dziecka/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ UNICEF, *Czym są prawa dziecka? Istota praw dziecka*, http://sp1.ostrowmaz.pl/dokumenty/konwencja_o_prawach_dziecka15.pdf [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

w przypadku łamania zapisów Konwencji mówi się o łamaniu praw dzieci, nie trzeba sprawdzać regulacji obowiązujących w prawie krajowym. Konwencja bowiem odnosi się do protekcji najmłodszych sensu stricte⁷.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że „prawa i wolności przysługują jednostce tylko w jej kontaktach z władzą publiczną (...), chroniąc ją przed jej zbyt daleko posuniętymi ingerencjami”⁸. Dotyczy to także praw dziecka.

Dodatkowo zważyć należy, że prawa dziecka kształtują rys prawidłowych relacji między najmłodszymi a ich rodzicami lub opiekunami. Ci ostatni również posiadają swoje określone prawa zapisane w Konwencji. Należy do nich między innymi edukacja prawna młodszego pokolenia. Wiadomym jest bowiem, że osoba, nawet jeśli niepełnoletnia, zaznajomiona ze swoimi uprawnieniami analizuje je i w końcu zaczyna z nich korzystać⁹. Dostrzeżono, że dzieci to jednostki o ogromnym potencjale rozwoju i otwartości umysłu. Z drugiej jednak strony jako osoby posiadające ograniczone sposobności realizacji swoich działań, zasługują, a wręcz potrzebują dodatkowych, uregulowanych prawnie uprawnień¹⁰.

Należy zauważyć, że po latach przedmiotowego traktowania, dziecko stało się (w końcu!) istotą o licznych prawach. Stwierdzono, że w myśl zasady równości należy dostosować prawa, wolności i obowiązki do wieku, rozwoju emocjonalnego i poziomu świadomości jednostki. Ostatecznie dostrzeżono, że dzieci to tak jak dorośli pełnowartościowe istoty. Badacze, jak już wskazano wyżej, zwracają dodatkowo uwagę, że prawa dzieci należy wyodrębnić i traktować jako specjalne. Zapytamy dlaczego? Otóż dzieci rozpoczynają życie jako jednostki zależne, które dopiero zyskują świadomość, są edukowane i poszerzają swoją wiedzę o prawach i funkcjonowaniu w społeczeństwie, Rolą państwa, rodziny, opiekunów i instytucji jest ochrona najmłodszych podczas „procesu poznawania”.

Ponadto należy zwrócić uwagę, że to od dzieci zależy dobrobyt całej wspólnoty w przyszłości. Jeśli nie otrzymają właściwej pomocy, nie przetrwają w świecie pełnym zagrożeń. Tym samym nie przetrwa również zdrowo rozwijające się społeczeństwo¹¹.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. Ciszek, *Postulat czwartej generacji praw człowieka w politycznym systemie międzynarodowej ochrony – próba filozoficznego uzasadnienia z perspektywy personalizmu etycznego*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2010, nr 8, s.109-110.

⁹ http://sp1.ostrowmaz.pl/dokumenty/konwencja_o_prawach_dziecka15.pdf [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹⁰ *Prawa dziecka I dlaczego są ważne?*, <https://prawadziecka.org/prawa-dziecka-i-prawa-czlowieka/prawa-dziecka-i-dlaczego-sa-wazne/?lang=pl> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹¹ *Ibidem*.

Właśnie dlatego Konwencja, inne akty o randze międzynarodowej oraz akty krajowe oprócz praw i wolności zawsze wskazują na system nadzoru i kontroli przestrzegania praw dziecka przez aparat państwowy i innych obywateli – tworząc wspomnianą multicytryczną kontrolę. Utworzone mechanizmy kontroli, oprócz funkcji nadzorczej *sensu stricto* prowadzą jeszcze działalność edukacyjną. Ich rolą jest, by uświadamić społeczność na arenie międzynarodowej, że dzieci to jednostki wrażliwe, nie w pełni dojrzałe emocjonalnie i fizycznie, a przede wszystkim nie w pełni świadome, by zagwarantować sobie samemu ochronę, ale po otrzymaniu pomocy i protekcji, będą stanowić kapitał dla całej wspólnoty¹².

Prawa dzieci są regulowane w Konstytucji RP, Ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka, Deklaracji Praw Dziecka czy też Konwencji o Prawach Dziecka. Autor postara się przedstawić istotę ochrony praw dziecka oraz z czego wynika specyfika protekcji tych praw. W poszczególnych artykułach aktów prawnych wyszczególniono uprawnienia dzieci oraz sposoby, wspomaganie rozwoju w bezpiecznym otoczeniu, z dostępem do edukacji i możliwości niezbędnych najmłodszym do wykorzystania potencjału. Warto w tym miejscu wskazać, że wskazane wyżej dokumenty traktują o dzieciach jako jednostkach, którym należą się prawa, aczkolwiek adresatami regulacji zazwyczaj są dorośli – rodzice, opiekunowie, władza publiczna¹³.

Mając na uwadze hasła, zasady i zapisy aktów prawnych na szczeblu krajowym oraz międzynarodowym, na straży praw dzieci stoją instytucje i organizacje o charakterze rządowym i pozarządowym (ang. *non-governmental organizations-NGOs*), fundacje, stowarzyszenia i korporacje. W interesie najmłodszych aktywne są instytucje o charakterze międzynarodowym, krajowym i lokalnym¹⁴. Jako przykłady takich podmiotów niewątpliwie można wskazać ONZ, UNICEF, UNESCO, Rzecznika Praw Obywatelskich, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, Fundusz Ratowania Dzieci (*Save the Children*), Polską Akcję Humanitarną, Lekarze bez Granic (MSF), Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia i inne. Ich członkowie działają celem protekcji dzieci, a ponadto wyznaczają misję sobie i całemu światu – ochrony tych, którzy mają ograniczone możliwości, by robić to samodzielnie¹⁵.

¹² http://sp1.ostrowmaz.pl/dokumenty/konwencja_o_prawach_dziecka15.pdf [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹³ <https://brpd.gov.pl/prawa-dziecka/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹⁴ G. Michałowska, *Międzynarodowa ochrona praw dziecka*, Warszawa 2016, s. 140-141.

¹⁵ *Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka*, <https://brpd.gov.pl/dziecieczy-telefon-zaufania-rzecznika-praw-dziecka/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

Instytucje zajmują się promowaniem praw dzieci, nadzorem nad wdrażaniem najważniejszych dokumentów stojących na straży praw dzieci. Ponadto monitorują działania poszczególnych państw i pociągają rządy do odpowiedzialności za przestrzeganie praw dzieci¹⁶. Instytucje zajmują się edukacją dzieci i dorosłych, udzielaniem opieki zdrowotnej, pomocy żywieniowej dzieciom. Poza tym bieżąco reagują na konflikty i kryzysy humanitarne w różnych zakątkach świata. Działają na rzecz zapobiegania przemocy wobec dzieci i wyzyskowi¹⁷.

Organizacje aktywizują się m.in. przy udziale rzeczników praw dzieci. Nagłaśniają sprawy bijące w prawa najmłodszych i rozpowszechniają informacje na temat problemów dzieci i zbierają środki na ich pomoc. Dodatkowo kreują programy pomocowe dla istot będących ofiarami przemocy, wojny¹⁸. Ponadto NGOs zajmują się pomocą prawną, działalnością edukacyjną, żywieniową oraz opieką zdrowotną¹⁹. Działają na rzecz zwalczania handlu ludźmi, zapewniając wsparcie i zasoby ofiarom tego przestępstwa²⁰. Angażują się w lobbing i działania na rzecz dostosowania przepisów i polityk, które stanowiłyby parasol ochronny. Ponadto NGOs prowadzą badania i analizują aktualną sytuację na świecie, po czym dostarczają instytucjom i mediom raporty z działalności. Nie można zapomnieć, że podejmują wysiłki na rzecz wzmocnienia pozycji najmłodszych, tak by ich głos był usłyszany w procesie decyzyjnym²¹.

Mimo iż, różne podmioty ukierunkowane są na inne płaszczyzny, łączy ich to, że wszystkie działają na rzecz dzieci. Dodatkowo należy zauważyć, że na wszystkich podmiotach spoczywa obowiązek dostosowania metod ochrony do zmieniającego się świata. Epoka cyfryzacji zmienia oblicze działalności i strategię działań zarówno osób fizycznych, firm, instytucji, jak i organizacji pozarządowych. Czy podmioty te chcą zmian? Nie da się jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie. Bez wątplenia jednak, aby zapobiec stagnacji i móc dalej stać na straży praw dzieci, muszą się dostosować – albo przynajmniej próbować dopasować się i uelastyczyć wobec nowości ery Internetu.

Należy wskazać, jak epoka cyfrowa ułatwia dzieciom funkcjonowanie w codziennym życiu. Jak może wspomóc ochronę praw najmłodszych?

Istnieje wiele aktów i ram prawnych, które regulują prawa dzieci. Jak już wspomniano traktują o różnych płaszczyznach życia najmłodszych jednostek

¹⁶ G. Michałowska, *Międzynarodowa...*, dz. cyt., s. 140-141.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, s. 166-167.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

społeczności. Spisano szereg uprawnień i podkreślono, że każde dziecko ma prawo do imienia, narodowości i rodziny oraz do ochrony przed dyskryminacją, zaniedbaniem i nadużyciami. Jako prawo akty wymieniają również dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej i zabawy. Wskazują, że dzieci powinny mieć możliwość do kompleksowego uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym wspólnoty. Ramy prawne regulują także sytuację dzieci niepełnosprawnych, uwzględniając szczególną opiekę i potrzebę edukacji²².

Epoka cyfryzacji spowodowała, że wciąż powstają nowe regulacje, które skupiają się na dobru dzieci i ochrony ich praw. Wszelkie instytucje i organizacje pracują regularnie nad nowymi opracowaniami, raportami dotyczącymi potrzeb i aktywności dzieci. Za przykład mogą służyć Raport – Komentarz Ogólny nr 25 w sprawie praw dziecka w środowisku cyfrowym Fundacji Orange, raport Nastolatki wobec pornografii cyfrowej, raport Nastolatki 3.0., Poradnik Skoordinowane ujawnianie podatności (*Coordinated Vulnerability Disclosure – CVD*) czy regulacje dotyczące programy CSAM.

Rządy i organizacje międzynarodowe muszą opracować kompleksowe przepisy chroniące prawa dzieci w epoce cyfrowej, w tym przepisy dotyczące molestowania, wykorzystywania i prywatności w Internecie. Pracują, by uchwalić prawo mające na celu zwalczanie cyberprzemocy, wykorzystywania dzieci i nieuprawnionego gromadzenia danych dzieci. Regulacje winny służyć niwelowaniu czynników kryminogennych i uniemożliwiać działalność przestępczą wobec dzieci w Internecie. Cyfryzacja jako zjawisko światowe wymaga od rządów konieczność stosunków bilateralnych i współpracy z organami międzynarodowymi w celu ustalenia globalnych standardów ochrony. W XXI wieku niezbędnym staje się wykorzystanie technologii celem opracowywania innowacyjnych narzędzi i platform ochrony. Obejmuje to systemy filtrowania treści oparte na sztucznej inteligencji służące do wykrywania i usuwania szkodliwych treści, funkcje kontroli rodzicielskiej na urządzeniach i aplikacjach oraz mechanizmy weryfikacji wieku w celu ograniczania dostępu do treści nieodpowiednich dla wieku²³.

Znajomość podstawowych dokumentów traktujących o prawach dziecka, w tym przede wszystkim Konstytucji, Konwencji, treści dokumentu Komentarza Ogólnego nr 25 jest niezbędna do aktywnej i skutecznej działalności mającej

²² Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r., tekst: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1959.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

²³ *What is CSAM?*, <https://csam.be/en/about-csam.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

na celu wzmacnianie podmiotowości najmłodszych z uwzględnieniem rozwijającego się grona społecznej aktywności, tj. mediów cyfrowych²⁴.

Jak wskazuje K. Ciesiołkiewicz, prezes Fundacji Orange komentarze ogólne są „wytycznymi dla rozumienia i stosowania praw dziecka w poszczególnych obszarach”, a także zaleceniami „co do sposobu rozwiązywania problemów społecznych w zakresie np. procesów sądowych, migracji, celów edukacyjnych, ochrony przed HIV, leczenia AIDS, zdrowia młodzieży i praw wczesnego dzieciństwa”²⁵. Taka jest również rola Komentarza Ogólnego nr 25. Samodzielnie, jak i w połączeniu z innymi dokumentami ukazuje powinności różnych podmiotów wobec najmłodszych. On sam zaś kładzie nacisk na powinności krajów, instytucji, organizacji wobec dzieci, dotyczące postępu cyfryzacji i świata online²⁶.

Analizując nowe horyzonty ochrony praw dzieci w epoce Internetu nie sposób nie wspomnieć o roli programów umiejętności cyfrowych. Państwa powinny działać celem wdrożenia kompleksowych programów umiejętności cyfrowych w szkołach i społecznościach, by wyposażyć dzieci w wiedzę i umiejętności umożliwiające bezpieczne poruszanie się po świecie online. Programy te powinny obejmować takie tematy, jak prywatność w Internecie, cyberbezpieczeństwo, krytyczne myślenie i odpowiedzialne obywatelstwo cyfrowe. Regulacje prawne nie powinny ograniczać się do nakreślenia przestrzeni parasolu ochronnego dla dzieci. Aby skutecznie reagować na wyzwania epoki cyfryzacji, władza publiczna powinna podjąć się współpracy z firmami technologicznymi w celu opracowania i wdrożenia polityk i funkcji przyjaznych dzieciom, co może zwiększyć bezpieczeństwo najmłodszych w Internecie. Obejmuje to promowanie bezpieczniejszych platform mediów społecznościowych, ulepszanie ustawień prywatności i ułatwianie mechanizmów zgłaszania obraźliwych lub szkodliwych treści²⁷.

Dodatkowo należy zaznaczyć, że istotną rolę w bieżącym regulowaniu ochrony praw dzieci ma – zwłaszcza w dzisiejszych czasach – partnerstwo wielostronne. Budowanie partnerstw między rządami, organizacjami pozarządowymi, zainteresowanymi stronami z branży i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego ma kluczowe znaczenie dla skutecznej ochrony dzieci w erze Internetu. Współpraca ta może ułatwić wymianę informacji, mobilizację zasobów i opracowanie

²⁴ P. Skura, *Prawa dziecka a środowisko cyfrowe i nowe technologie. Ważne zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ*, <https://glos.pl/prawa-dziecka-a-srodowisko-cyfrowe-i-nowe-technologie-wazne-zalecenia-komitetu-praw-dziecka-onz> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

²⁵ K. Ciesiołkiewicz, *Dlaczego podmiotowość i prawa dziecka w środowisku (nie)cyfrowym są tak ważne?*, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/dlaczego-podmiotowosc-i-prawa-dziecka-w-srodowisku-niecyfrowym-sa-tak-wazne> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

skoordynowanych strategii przeciwdziałania zagrożeniom w Internecie. Nie sposób tutaj pominąć ogromnej roli współpracę Interpolu, Jednostek Policji, Europolu i itd. Cyfryzacja jest pewnego rodzaju szansą dla rozwoju kooperacji jednostek, by wspólnie mogły zwalczać przestępczość i wzmacniać ochronę praw dzieci²⁸.

Cyfryzacja poszerzyła dostęp dzieci do informacji i zasobów edukacyjnych, oferując im nowe możliwości uczenia się i rozwoju. Dzieci mają ułatwiony bieżący kontakt z innymi, niezależnie od tego, gdzie rozmówcy akurat mieszkają i przebywają. Mogą rozmawiać i rozbudowywać relacje społeczne z ludźmi z drugiej części globu. Świat online pozwala na szybkie telefony, wideo rozmowy, wymianę zdjęć ze znajomymi, przyjaciółmi, czy rodziną niezależnie od ich miejsca zamieszkania. Cyfryzacja sprawia, że dzieci mają możliwość większej przynależności do wspólnoty²⁹.

Instytucje, NGOs i inne podmioty trzecie korzystają z dobrobytu cyfryzacji w zakresie swojej działalności. Pomagają dzieciom w różnych zakątkach świata otrzymywać wykształcenie, promują prawa dzieci i dzięki połączeniom internetowym prowadzą kampanie i działalności rzecznicze na szeroką skalę³⁰. Nie ma wątpliwości, że era Internetu przyczyniła się do poszerzenia aktywności podmiotów, mają one szersze możliwości pomocy. Wolontariusze i reprezentanci organizacji mogą dzieci szybkiej komunikacji powiadomić, że w danym rejonie natychmiast potrzebna jest konkretna pomoc, brakuje danych produktów, leków itd., co spotyka się z natychmiastową reakcją nawet po drugiej stronie świata. W odpowiedzi na komunikat wysyłane są transporty z najbardziej niezbędnymi rzeczami, co niejednokrotnie staje się decydujące w procesie ratowania młodych istnień³¹.

Instytucje i organizacje starają się umiejętnie korzystać z najnowszych technologii cyfrowych i wzmacniać ich pozycję, aby jednostki, które wymagają pomocy i czekają na pomocną dłoń mogły ją otrzymać w krótkim czasie. Edukują dzieci i dorosłych na całym świecie, jak wykorzystywać programy, by zgłaszać zapotrzebowanie na konkretną pomoc. Zdają sobie sprawę z faktu, że umiejętność korzystania z technologii cyfrowych jest niezbędna, aby dzieci mogły bezpiecznie i odpowiedzialnie poruszać się po świecie online. Wyposażenie dzieci

²⁸ ONZ -plan rozwoju współpracy w obszarze cyfryzacji, <https://cyberpolicjy.nask.pl/raport-sekretarza-generalnego-onz-dot-planu-rozwoju-wspolpracy-w-obszarze-cyfryzacji/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

²⁹ P. Szymańska, *Być (online) czy nie być? Proces cyfryzacji życia rodzinnego w perspektywie psychologicznej*, https://pfp.ukw.edu.pl/archive/article-full/496/szymanska_byc-online_czy_nie_byc/ [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁰ UNICEF na świecie, <https://unicef.pl/co-robimy/unicef-na-swiecie> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³¹ G. Michałowska, *Międzynarodowa...*, dz. cyt., s. 140-153

w umiejętności cyfrowe może pomóc im chronić się przed zagrożeniami internetowymi i podejmować świadome decyzje dotyczące swoich zachowań cyfrowych. Państwa za pośrednictwem różnych podmiotów działają na rzecz edukowania dzieci na temat ich praw i obowiązków jako obywateli cyfrowych. Uczą najmłodszych, że świadomość zagrożenia ma kluczowe znaczenie dla promowania pozytywnych zachowań i wspierania kultury szacunku i empatii w Internecie. Szkoły i społeczności odgrywają kluczową rolę w nauczaniu umiejętności obywatelstwa cyfrowego i promowaniu zdrowego środowiska internetowego³².

W tym miejscu warto zaznaczyć, że postęp cyfryzacji stanowił olbrzymią pomoc w poradzeniu sobie z epidemią COVID-19 w zakresie ciągłości misji edukacyjnej. Placówki oświatowe musiały dostosować się do sytuacji i ze względu na wysokie ryzyko zachorowań i rozpowszechnianie wirusa, wprowadzić zajęcia online. Dzieci, pomimo niesprzyjających warunków miały dostęp do edukacji i mogły na bieżąco kontaktować się ze sobą i nauczycielami wspólnie pokonując trudności napotkane na ścieżce kształcenia³³.

Nadmienić w tym miejscu można, w dzisiejszych czasach najmłodsze pokolenie, nazywane jest tzw. Pokoleniem Alfa, określanym również jako dzieci „milenialsów”. Pokolenie to charakteryzuje biegłość technologiczna. Są to dzieci, które nie znają rzeczywistości bez Internetu. Urodzili się w momencie, kiedy postęp cyfryzacji był już na bardzo wysokim poziomie. U dzieci już od najmłodszych lat rozwijane są kompetencje cyfrowe, co jest traktowane jako przygotowanie najmłodszych jednostek do przyszłości³⁴. Powszechnie uważane jest, że zawody przyszłości będą wymagały umiejętności cyfrowych, ponieważ w coraz większym stopniu to na technologii opiera się otaczający świat. Doświadczenie w zakresie technologii i umiejętność sprawnego poruszania się po Internecie powoduje, że dzieci stają się kreatywni, przedsiębiorczy i jeszcze bardziej ciekawi świata. Może to zwiększać motywację dzieci do nauki, a tym samym wpływać na jakość procesu kształcenia. Zwolennicy cyfryzacji wskazują nawet, że popularyzowany powinien być model SAMR³⁵. Model SAMR (*Substitution, Augmentation, Modi-*

³² Kampanie edukacyjno – informacyjne na rzecz upowszechniania korzyści z wykorzystania technologii cyfrowych, <https://www.nask.pl/pl/projekty-dofinansowane/projekty-ue/3822,Kampanie-edukacyjno-informacyjne-na-rzecz-upowszechnienia-korzysci-z-wykorzystan.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³³ J. Balcewicz, *Wpływ pandemii Covid-19 na rewolucję cyfrową w edukacji i na rynku pracy*, <https://cyberpolicy.nask.pl/wpływ-pandemii-covid-19-na-rewolucję-cyfrowa-w-edukacji-i-na-rynku-pracy/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁴ M. Jankowska, *Dlaczego warto rozwijać kompetencje cyfrowe u dzieci przedszkolnych?* <https://kidsview.pl/kompetencje-cyfrowe-przedszkole/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁵ *Ibidem*.

fication, Redefinition) został stworzony przez R. Puentedurę i odnosi się do możliwości zintensyfikowania poziomu zaangażowania uczniów poprzez wykorzystanie technologii³⁶.

Należy zauważyć, że postęp cyfryzacji sprzyja wzmocnieniu pozycji rodziców i opiekunów. Na bieżąco organizowane są szkolenia, które mają służyć zapewnieniu rodzicom i opiekunom zasobów i wsparcia w poruszaniu się w cyfrowym krajobrazie i angażowaniu się w otwarte rozmowy z dziećmi na temat bezpieczeństwa w Internecie ma Kluczowe znaczenie mają szkolenia, warsztaty dla rodziców, przewodniki internetowe i infolinie mogą pomóc rodzicom w monitorowaniu aktywności ich dzieci w Internecie i rozwiązywaniu wszelkich pojawiających się obaw i problemów³⁷.

Nie można zapomnieć, że era Internetu ułatwia także odbiór tego, co dzieci chcą przekazać decydentom. Są tworzone kanały, które mają służyć projektowaniu skoncentrowanemu na dziecku. Państwo tworzy linie kontaktu z najmłodszymi obywatelami kraju, by uwzględnić ich punkt widzenia i opinii przy projektowaniu platform i usług cyfrowych może zapewnić priorytetowe traktowanie ich potrzeb i praw. Obejmuje to angażowanie dzieci w opracowywanie treści dostosowanych do ich wieku, interfejsów użytkownika i funkcji bezpieczeństwa. Państwo stara się przy tym dostosowywać kanały komunikacji, tak by uczyć dzieci na temat bezpieczeństwa i prywatności w sieci³⁸.

Pomimo wielu możliwości postęp cywilizacji, jak już zostało zaznaczone, niesie ze sobą mnóstwo wyzwań i zagrożeń. Aby kompleksowo ująć temat postępu cyfryzacji i nowych horyzontów ochrony praw dzieci, należy wskazać, że w postępującej epoce Internetu istniejące ramy prawne nawet jeśli wciąż dopracowywane mogą mieć i mają trudności z dotrzymaniem kroku szybkemu postępowi technologicznemu.

Zmiany przepisów i okresy przejściowe świadczą o tym, że proces tworzenia prawa, które ma służyć wszechstronnej ochronie najmłodszych jest zbyt powolny względem rozwoju cyfryzacji. Skostniałe systemy są niewydolne i nie nadążają nad postępek ery Internetu. Aktualnie współpraca między państwami a podmiotami trzecimi w zakresie jest bardzo nieregularna, strony kooperacji nie mogą opracować uniwersalnych rozwiązań ochrony praw dzieci w świecie online, które

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Wychowanie dzieci w epoce cyfrowej*, <http://edukacjadomowa.pl/wychowanie-dzieci-w-epoce-cyfrowej/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁸ G. Michałowska, *Międzynarodowa...*, dz. cyt., s. 166-167.

w szybkim tempie mogłyby wejść w życie i służyć protekcji najmłodszych³⁹. Po-
wszechnie uważa się, że państwa wciąż boją się oddać innym podmiotom, in-
stytucjom, organizacjom, firmom zajmującym się cyfryzacją przestrzeni do pla-
nowania i budowania scenariuszy ochrony dzieci. Nikt nie chce brać bowiem
odpowiedzialności za nowe programy i ich ewentualne luki i błędy. Dodatkowo
należy nadmienić, że rola Inspektora Ochrony Danych Osobowych wciąż jest
pomijana. Naruszenia wciąż w dużym stopniu nie są rejestrowane. Problem nar-
uszeń w dalszym ciągu jest trywializowany. Nikt nie chce bowiem potocznie
mówiąc „wskazać palcem” winnego naruszenia i przyznawać się do błędu⁴⁰.

Dyskutując nad nowymi horyzontami ochrony praw dzieci w epoce In-
ternetu, należy zważyć, że świat nie jest niestety tak kolorowy, jakby wygląda-
ło. Należy zdjąć różowe okulary i zauważyć, że tzw. „przepaść cyfrowa” jednak
nadal istnieje i nie wszystkie dzieci mają równy dostęp do tych zasobów. Mimo
że dostęp do sieci przestaje być powoli dobrem luksusowym i coraz więcej dzieci
i dorosłych istnieje w świecie online, to jednak należy zważyć, że nie wszyscy mają
taką możliwość rodzinną, materialną czy finansową, by mieć swobodny dostęp
do technologii⁴¹. Ponadto, nie można powiedzieć, że w różnych rejonach świata,
dostęp do Internetu jest równy dla wszystkich. Dzieci z regionów biedniejszych
czy objętych konfliktami nie mają takich możliwości. Nie są w wystarczającym
stopniu uświadamiane o swoich prawach. Nie mają jak korzystać z możliwości
oferowanych przez postęp cyfryzacji, ponieważ wciąż podstawowym problemem
dla nich jest uzyskanie pożywienia, leków i bezpieczeństwa⁴².

Nie da się zaprzeczyć, że Internet zdemokratyzował dostęp do informacji,
ułatwił globalną komunikację i stał się katalizatorem innowacji w różnych dzie-
dzinach, od edukacji i opieki zdrowotnej po handel i rozrywkę. Jednak jego roz-
przestrzenianie wzbudziło również obawy o prywatność, bezpieczeństwo i ochro-
nę bezbronnych grup społecznych, w tym dzieci⁴³.

Internet naraża dzieci na różne zagrożenia, w tym na cyberprzemoc, uwod-
zenie w Internecie, narażenie na nieodpowiednie treści i naruszenia prywatności.
Zważyć należy, że dostęp do informacji i szybkiego komunikowania się ma też

³⁹ *Cyfryzacji trzeba uczyć lepiej*, <https://www.rp.pl/biznes/art39956721-cyfryzacji-trzeba-uczyc-lepiej> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁴⁰ *Postęp cyfryzacji a bezpieczeństwo danych*, <https://www.zabezpieczenie-danych.pl/postep-cyfryzacji-a-bezpieczenstwo/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁴¹ A. Hingle, *Czym jest przepaść cyfrowa? Mozilla wyjaśnia*, <https://foundation.mozilla.org/pl/blog/what-is-the-digital-divide-mozilla-explains/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Fundacja Dzieci Niczyje, *Raport: Bezpieczeństwo dzieci korzystających z Internetu*, Warszawa 2008, s. 5-19.

swoje minusy. Owszem, dzieci mogą kontaktować się z rodziną, przyjaciółmi itd. Z drugiej strony należy powiedzieć, że Internet ułatwił także ten „zły kontakt”⁴⁴. Przestępczość ukierunkowana na dziecko jako ofiarę istniała od lat. W dzisiejszym świecie jednak zaczyna przybierać jeszcze bardziej wyrachowany charakter. Przestępcy kontaktują się regularnie za pośrednictwem Internetu. W świecie online kwitnie handel dziećmi, nielegalna adopcja, pedofilia i pornografia dziecięca. Przestępcy zakładają fikcyjne konta, nawiązują kontakt z dziećmi i aktywnie działają, by najmłodszy utworzyli z nimi relacje, bierne i czynne. Zachęcają do wysyłania półnagich lub nagich zdjęć, udostępniają im swoje fotografie. Dodatkowo często podając się za kogoś innego, zdobywają zaufanie, proponują spotkanie, by zaatakować już w realnym świecie. Internet ułatwia wykorzystywanie i handel dziećmi na różne sposoby, w tym uwodzenie w Internecie, molestowanie w transmisji na żywo oraz sprzedaż nielegalnych treści⁴⁵.

Aby skutecznie działać przeciwko przestępcom w sieci należy dostosować środki ochrony dzieci, obejmujące solidne środki cyberbezpieczeństwa i edukację na temat bezpieczeństwa w Internecie zarówno dla dzieci, jak i rodziców. Raporty wskazują, że wiele dzieci jak i nastolatków nie widzi problemu w nawiązywaniu relacji online z osobami dopiero co poznanymi w Internecie. Nie są świadomi zagrożeń i tego, jaki ewentualnie może być scenariusz spotkań z podejrzanymi osobami napotkanymi w sieci. A dostęp do stron z treściami zakazanymi jest szybki i łatwy. Zapory na stronach praktycznie nie istnieją. Dzieci od zawsze były uważane za ciekawe świata istoty. Wchodząc na strony zakazane, pojawia się im jedynie komunikat w stylu „jeśli nie masz 18 lat, opuść stronę”. Najmłodszy bardzo często uważając, że nikt się nie dowie o ich ciekawości i zachowaniu, potwierdzają wejście na stronę i przeglądają jej treści. Przestępcy tylko czekają na takie okazje⁴⁶.

Należy powiedzieć, że dane osobowe dzieci są często gromadzone w Internecie, niejednokrotnie bez zgody i zrozumienia dzieci. Cyfryzacja zwiększyła potrzebę wprowadzenia bardziej rygorystycznych przepisów dotyczących prywatności, aby chronić dane dzieci przed wykorzystywaniem przez korporacje i reklamodawców. Raporty wskazują niepokojącą wzrostową tendencję udostępniania treści niedozwolonych. Dzieci nie są świadome, że to co wysła i udostępni w Internecie, nie ginie, jest przechowywane i łatwe do przechwycenia⁴⁷.

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ M. Błażej, A. Jankiewicz, A. Kamiński, A. Ładna, K. Rośliniec, A. Wrońska, R. Lange (red.), *Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów i rodziców*, Warszawa 2023, s. 33.

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

W tym miejscu należy wspomnieć o roli rodziców w ochronie praw dzieci w erze Internetu. Postęp cyfryzacji powoduje, że szkolenia i warsztaty dla rodziców i opiekunów, na temat ochrony praw dzieci, o których była mowa powyżej, są niewystarczające⁴⁸.

Rodzice bardzo często nie zdają sobie sprawy ze swojej ogromnej roli strażnika ochrony praw dzieci. Co więcej, sami, nieświadomie, działają na niekorzyść swoich pociech. Publikują zdjęcia, lokalizacje, informacje na temat swoich dzieci, nie mając pojęcia, że ułatwiają przestępcom pracę. Kampanie, szkolenia i warsztaty są organizowane wciąż w zbyt małym stopniu. Ponadto podmioty, których winny one dotyczyć, czyli rodzice, opiekunowie, wychowawcy nie są świadomi, że należy uczyć się o nowych zagrożeniach wobec najmłodszych, jakie przynosi świat online. Rolą rodzica jest też być buforem. Powinni oni interesować się, co przeglądają ich dzieci, na co napotykają w Internecie, rozmawiać z nimi o możliwych sytuacjach. Badania jednak wskazują, że aż 89% dorosłych nie widzi problemu i uważa, że dzieci są wystarczająco dojrzałe, żeby rozpoznać co dobre a co złe w Internecie i ewentualnie wycofać się ze storn z niedozwolonymi treściami. Istnieją mechanizmy ochrony, jakimi mogą posługiwać się dorośli. Często jednak te zapory rodzicielskie ustawiane przez opiekunów mają jedynie iluzoryczny charakter. Niekiedy rodzice ustawiają je w porozumieniu z dziećmi, podłączając adresy mail wszystkich domowników do weryfikacji platform. W skrajnych przypadkach nawet podają im hasła do weryfikacji treści⁴⁹.

Pozwalanie dzieciom na przebywanie w Internecie bez ograniczeń niestety bardzo często doprowadza do alienacji w prawdziwym środowisku. Dzieci pozostawione są same sobie, niezaangażowane w tworzenie, budowanie relacji z bliskimi, których mają nawet w drugim pokoju swojego mieszkania. Dzieci stają się mniej uważne, nieobecne, małowówne, uważając, że z rodzicami nie ma o czym porozmawiać, a to czym chcą się podzielić, publikują w Internecie i dostaną tzw. „lajka”⁵⁰. Pojawienie się nowych technologii powinno wymusić na rodzicach i opiekunach zwiększenie czujności. Nie ma tu mowy o intruzywności i nadmiernej kontroli (helikopterowy model rodzicielstwa, rodzice – drony), a raczej o roważnym nadzorze pociech i uświadamianiu dzieci, że muszą rozgraniczyć świat online, od codziennej rzeczywistości⁵¹. Dzieci pokolenia alfa muszą czerpać wiedzę, że świat który jest za monitorem komputera, smartfonu jest

⁴⁸ <http://edukacjadomowa.pl/wychowanie-dzieci-w-epoce-cyfrowej/> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ P. Szymańska, *Być (online) czy nie być...*, dz. cyt.

jednak inny, niż ten, który widzą codziennie wychodząc do szkoły, czy na boisko z przyjaciółmi. A od kogo czerpać wiedzę, jak nie od tych, którzy są i powinni im być najbliżsi, czyli od rodziców i opiekunów. To oni powinni tłumaczyć dzieciom, że gry komputerowe, w których dzieci mają kilka żyć nijak mają się do rzeczywistości i konieczności dbania o siebie, swoje zdrowie fizyczne i psychiczne. Rodzice muszą dostosowywać się na bieżąco do zmian, które niesie ze sobą postęp cyfryzacji i mierzyć się z ich wyzwaniami. Ignorancja problemu zawsze go jedynie potęguje⁵².

Cyfrowe rodzicielstwo wymaga umiejętności adaptacji i doskonalenia w kwestii używania technologii cyfrowych w życiu codziennym. Na prawidłowe funkcjonowanie rodzicielstwa w epoce cyfryzacji składa się biegłość technologiczna i wiedza na temat Internetu, świadomość praw, obowiązków i odpowiedzialności za dzieci, aż w końcu wykształcenia prawidłowych nawyków przebywania w sieci. Tylko takie postępowanie umożliwi kształtowanie środowiska sprzyjającego rozwojowi ich dzieci w cyfrowej rzeczywistości⁵³.

Ponieważ dzieci od najmłodszych lat coraz częściej korzystają z technologii cyfrowych, ochrona ich praw w środowisku internetowym stała się palącą kwestią. Tradycyjne metody ochrony dzieci, takie jak nadzór rodzicielski i ramy regulacyjne, są często niewystarczające, aby stawić czoła złożonemu i szybko zmieniającemu się charakterowi zagrożeń w Internecie. Podsumowując, chociaż cyfryzacja oferuje dzieciom liczne korzyści, stwarza również poważne wyzwania dla ich praw i dobrostanu. Sprostanie tym wyzwaniom wymaga podejścia wielostronnego, obejmującego rządy, firmy technologiczne, nauczycieli, rodziców i same dzieci, aby zapewnić, że Internet pozostanie bezpieczną przestrzenią dającą wszystkim siłę. Ochrona dzieci w epoce Internetu wymaga wieloaspektowego podejścia, które łączy innowacje technologiczne, edukację, współpracę i interwencję polityczną. Współpracując między sektorami i dyscyplinami, możemy stworzyć bezpieczniejsze i bardziej wzmacniające środowisko online, w którym dzieci mogą odkrywać, uczyć się i rozwijać.

Na zakończenie warto raz jeszcze odnieść się do Komentarza. Zostało w nim dostrzeżone, że używanie technologii cyfrowych w sposób prawidłowy jest olbrzymią szansą dla dzieci i realizacji pełni ich praw. Jednak stanowi też zagrożenie, a sam brak włączenia cyfrowego wszystkich w równym stopniu może doprowadzić do pogłębienia się istniejących nierówności, a także pojawienia się nowych⁵⁴.

⁵² M. Jankowska, *Dlaczego warto...*, dz. cyt.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ K. Ciesiołkiewicz, *Dlaczego podmiotowość...*, dz. cyt.

Wniosek wysnuwa się jeden. Potrzeba zmiany i szybkiego działania, aby dostosować wszystkie inne dziedziny życia społecznego do postępu cyfryzacji jaki mamy. Bowiem oprócz nowinek i możliwości, era Internetu niesie ze sobą olbrzymie zagrożenia i wyzwania. W obecnym stanie prawnym, społecznym, kulturowym i ekonomicznym roztacza się całe mnóstwo nowych, niepoznanych jeszcze horyzontów ochrony praw dzieci, z którymi musimy się mierzyć. Są one niezbadane i stanowią jedną wielką zagadkę. Społeczność międzynarodowa porusza się po tych horyzontach wciąż po omacku, błędząc i badając nowe rozwiązania. Prawda jest jednak taka, że tylko bieżące, szybkie i regularne działania pozwolą na to, by horyzonty poznać i się z nimi oswoić i strzec nasze pociechy przed nieznanym, którego w świecie online jest zatrważająca ilość.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Błażej M., Jankiewicz A., Kamiński A., Ładna A., Rosłaniec K., Wrońska A., Lange R. (red.), *Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów i rodziców*, Warszawa 2023.

Ciszek M., *Postulat czwartej generacji praw człowieka w politycznym systemie międzynarodowej ochrony – próba filozoficznego uzasadnienia z perspektywy personalizmu etycznego*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2010, nr 8.

Fundacja Dzieci Niczyje, *Raport: Bezpieczeństwo dzieci korzystających z Internetu*, Warszawa 2008.

Kmieciak B., *Prawa dziecka jako pacjenta*, Warszawa 2016.

Michałowska G., *Międzynarodowa ochrona praw dziecka*, Warszawa 2016.

Akty prawa międzynarodowego:

Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r., tekst: <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1959.html>.

Netografia:

Balcewicz J., *Wpływ pandemii Covid-19 na rewolucję cyfrową w edukacji i na rynku pracy*, <https://cyberpolicy.nask.pl/wplyw-pandemii-covid-19-na-rewolucje-cyfrowa-w-edukacji-i-na-rynku-pracy/>.

Ciesiołkiewicz K., *Dlaczego podmiotowość i prawa dziecka w środowisku (nie)cyfrowym są tak ważne?*, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/post/dlaczego-podmiotowosc-i-prawa-dziecka-w-srodowisku-niecyfrowym-sa-tak-wazne>.

Cyfryzacji trzeba uczyć lepiej, <https://www.rp.pl/biznes/art39956721-cyfryzacji-trzeba-uczyc-lepiej>.

Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r., tekst: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1959.html>.

Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka, <https://brpd.gov.pl/dziecięcy-telefon-zaufania-rzecznika-praw-dziecka/>.

Hingle A., *Czym jest przepaść cyfrowa? Mozilla wyjaśnia*, <https://foundation.mozilla.org/pl/blog/what-is-the-digital-divide-mozilla-explains/>.

<http://edukacjadomowa.pl/wychowanie-dzieci-w-epoce-cyfrowej/>.

http://sp1.ostrowmaz.pl/dokumenty/konwencja_o_prawach_dziecka15.pdf.

<https://brpd.gov.pl/prawa-dziecka/>.

Jankowska M., *Dlaczego warto rozwijać kompetencje cyfrowe u dzieci przedszkolnych?* <https://kidsview.pl/kompetencje-cyfrowe-przedszkole/>.

Kampanie edukacyjno-informacyjne na rzecz upowszechniania korzyści z wykorzystania technologii cyfrowych, <https://www.nask.pl/pl/projekty-dofinansowane/projekty-ue/3822,Kampanie-edukacyjno-informacyjne-na-rzecz-upowszechnienia-korzysci-z-wykorzystan.html>.

ONZ – plan rozwoju współpracy w obszarze cyfryzacji, <https://cyberpolicy.nask.pl/raport-sekretarza-generalnego-onz-dot-planu-rozwoju-wspolpracy-w-obszarze-cyfryzacji/>.

Postęp cyfryzacji a bezpieczeństwo danych, <https://www.zabezpieczenie-danych.pl/postep-cyfryzacji-a-bezpieczenstwo/>.

Prawa dziecka I dlaczego są ważne?, <https://prawadziecka.org/prawa-dziecka-i-prawa-czlowieka/prawa-dziecka-i-dlaczego-sa-wazne/?lang=pl>.

Skura P., *Prawa dziecka a środowisko cyfrowe i nowe technologie. Ważne zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ*, <https://glos.pl/prawa-dziecka-a-srodowisko-cyfrowe-i-nowe-technologie-wazne-zalecenia-komitetu-praw-dziecka-onz>.

Szymańska P., *Być (online) czy nie być? Proces cyfryzacji życia rodzinnego w perspektywie psychologicznej*, https://pfp.ukw.edu.pl/archive/article-full/496/szymanska_byc-online_czy_nie_byc/.

UNICEF na świecie, <https://unicef.pl/co-robimy/unicef-na-swiecie>.

UNICEF, *Czym są prawa dziecka? Istota praw dziecka*, http://sp1.ostrowmaz.pl/dokumenty/konwencja_o_prawach_dziecka15.pdf.

What is CSAM?, <https://csam.be/en/about-csam.html>.

Wychowanie dzieci w epoce cyfrowej, <http://edukacjadomowa.pl/wychowanie-dzieci-w-epoce-cyfrowej/>.

THE IMPACT OF DIGITIZATION ON CHILDREN'S RIGHTS: NEW HORIZONS OF PROTECTION IN THE INTERNET ERA

Summary: *This article is an analysis of the impact of digitalization on children's rights and outlines new horizons of protection in the Internet era. The work shows the changes that have taken place in the understanding of the child as a subject of rights and the development of the protection of children's rights, taking into account the activities of institutions and non-governmental organizations with technological progress in mind. The author tried to show the foundations of the protection of children's rights and their adaptation in the Internet era. The author drew attention to the provisions of the main documents regarding children's rights in order to be able to verify the level of actual legal protection of children. The work summarizes the opportunities, threats and challenges for the protection of children's rights in the developing era of digitalization.*

Key words: *digitization, technological progress, Internet era, regulations on children's rights, violence, child pornography, safety, online safety.*

NOWE TECHNOLOGIE A OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA: WYZWANIA I MOŻLIWOŚCI

Streszczenie: Współczesny świat jest pełen rozwoju technologicznego, szczególnie w obszarach Sztucznej Inteligencji (SI), Big Data oraz Internetu Rzeczy (IoT), które zmieniają sposób funkcjonowania gospodarki międzynarodowej oraz społeczeństwa. Jednakże, wraz z postępem technologicznym pojawiają się nowe wyzwania dotyczące ochrony praw człowieka. Rozdział analizuje wpływ nowych technologii na realizację prawa człowieka. Wpływ ten analizowany jest na podstawie trzech generacji praw człowieka. Ponadto uwaga zostaje zwrócona na potencjalne korzyści, jakie mogą wyniknąć z nowych technologii, między innymi poprawa dostępności edukacji, rozwój opieki zdrowotnej czy wsparcie dla procesów demokratycznych. Zagrożenia analizowane są na podstawie prawa do prywatności, prawa wolności słowa, prawa do sprawiedliwego procesu sądowego, a także prawa własności.

Słowa kluczowe: nowe technologie, Internet rzeczy, sztuczna inteligencja, prawa człowieka, cyfryzacja

XXI wiek jest okresem rozwoju technologicznego, gdzie technologia towarzyszy nam w każdej sferze życia. Skutkiem zmian rozwojowych jest powstanie gospodarki cyfrowej². Nowo powstałe technologie takie jak *Big Data*, technologie chmury, *Internet of Things* (IoT), Sztuczna Inteligencja, *blockchain*, a także robotyzacja zmieniły sposób funkcjonowania dla wielu krajów, firm, jednostek, jak i organizacji³ oraz przyczyniły się do powstania społeczeństwa informacyjnego⁴.

¹ Uniwersytet Jagielloński.

² K. Śledziwska, R. Włoch, *Gospodarka Cyfrowa. Jak Nowe Technologie Zmieniają Świat*, Warszawa 2020, s. 9.

³ M.S. Hoosain, B.S. Paul, S. Ramakrishna, *The Impact of 4IR Digital Technologies and Circular Thinking on the United Nations Sustainable Development Goals*, „Sustainability” 2020, nr 12(23), s. 3.

⁴ O.V. Petryshyn, O.S. Hyliaka, *Human Rights in the Digital Age: Challenges, Threats and Prospects*, „Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine” 2021, nr 28(1), s. 17.

Dane dla gospodarki cyfrowej są podstawą jej funkcjonowania. W szczególności nowe technologie funkcjonują dzięki procesowaniu danych osobowych, własnościowych, publicznych, organizacyjnych i wielu innych⁵. Dotychczasowe przepisy regulujące prywatność, ochronę i procesowanie danych nie są wystarczające wobec szybkiego rozwoju technologicznego. Przed społecznością międzynarodową stają zarówno ogromne zagrożenia, jak i potencjalne korzyści dla realizacji praw człowieka związane z pojawieniem się sztucznej inteligencji, której funkcjonowanie nie jest uregulowane. Dotychczasowe przepisy regulujące prywatność, ochronę i procesowanie danych nie są wystarczające wobec szybkiego rozwoju technologicznego⁶. Prawa te mimo, że są powszechne, przyrodzone, niezbywalne, niepodzielne i naturalne⁷, nie są dostatecznie chronione przez ustawodawstwo międzynarodowe, które nie nadąża za rozwojem technologicznym⁸.

Koncepcja praw człowieka wywodzi się z wcześniejszej koncepcji praw naturalnych, ale prawa człowieka posiadają swoją kodyfikację w wielu aktach prawa krajowego jak i międzynarodowego. Za główne źródła międzynarodowe praw człowieka uznaje się; Powszechną Deklarację Praw Człowieka (1948); Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950) oraz Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2000). Prawa człowieka opierają się również na bardziej regionalnych dokumentach takich jak, Amerykańska Deklaracja Niepodległości (1776), Konstytucja 3 maja (1791), Afrykańska karta praw człowieka i ludów (1981) i wiele innych⁹.

Pomimo, iż prawa człowieka podlegają reinterpretacjom w związku ze zmieniającymi się wzorcami wartości¹⁰, nie zostały jeszcze przystosowane do najnowszych technologii, co stwarza duże ryzyko naruszeń wszystkich trzech generacji praw człowieka¹¹.

Ważne jest podkreślenie, że swobody polityczne, stanowiące istotny element udziału jednostki w społecznościach demokratycznych, wspierają rozwój osobisty i autonomię. Kwestie te są często utożsamiane z pierwszą generacją praw człowieka, które dotyczą podstawowych wolności i praw jednostki¹². Obecnie

⁵ K. Śledziwska, R. Włoch, *Gospodarka Cyfrowa...*, dz. cyt., s.10.

⁶ N. Martsenko, *Artificial Intelligence and Human Rights: a Scientific Review of Impacts and Interactions*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 58, s. 315.

⁷ European Commission. Representation in Poland, *Prawa człowieka: materiały edukacyjne*, „LU: Publications Office” 2018, snr 4(1), s. 14.

⁸ N. Martsenko, *Artificial Intelligence...*, dz. cyt., s. 315.

⁹ European Commission. Representation in Poland, *Prawa człowieka...*, dz. cyt., s. 16.

¹⁰ A. Murray, M. Klang, *Human Rights in the Digital Age*, „The GlassHouse Press” 2005, s. 10.

¹¹ N. Nagy, *Humanity's New Frontier: Human Rights Implications of Artificial Intelligence and New Technologies*, „Hungarian Journal of Legal Studies” 2024, nr 64(2), s. 3.

¹² European Commission. Representation in Poland, *Prawa człowieka...*, dz. cyt., s. 17.

nowe technologie najbardziej naruszają prawo do prywatności i ochrony danych. Choć zostało wydanych wiele regulacji dla ochrony prywatności jednostek przez rządy, szkoły, organizacje społeczne i środowisko biznesowe, wiele kwestii prawnych procesowania danych zwłaszcza przez Sztuczna Inteligencję wciąż nie zostało wyjaśnione¹³.

Tradycyjne postrzeganie prawa do prywatności zmieniło się na przestrzeni ostatnich lat- systemy rozpoznające twarze bądź odciski palców, systemy monitorujące, kamery, GPS, śledzenie numerów telefonu sprawiają, iż dane każdego z nas procesowane są codziennie, bez naszej wiedzy, w tym także często zgody. Jednostka nie ma bezpośredniego wpływu, na to kiedy jej dane, w tym wizerunek są procesowane¹⁴. Codziennie międzynarodowe korporacje gromadzą ogromne ilości danych osobowych. W tych procesach pozyskiwane są dane zarówno o samym użytkowniku, jak wiek, imię, nazwisko, kraj pochodzenia, jak także zbierane są informacje o otoczeniu użytkowników, jak i również dane osób podłączonych do tego samego wifi¹⁵.

Także sztuczna inteligencja pracuje na ogromie ilości danych, których pozyskiwanie stwarza wiele niewyjaśnionych kwestii prawnych. Dane te pozyskiwane są dzięki śledzeniu, obsłudze i przekazywania danych, czemu towarzyszy brak transparentności, brak regulacji prawnych i brak ochrony użytkownika. Interesy osób prywatnych powinny być uwzględnione, zwłaszcza podczas procesu zarządzania procesowania i przekazywania danych osobowych¹⁶.

Dodatkowo do trenowania modeli sztucznej inteligencji wykorzystywane są różnorodne zdjęcia, dzieła sztuki oraz teksty. Wszystkie te materiały często należą do prywatnych jednostek, jak zdjęcia wstawiane na portale społecznościowe, publicznie udostępnione artystyczne prace bądź dzieła literackie. Wytwory te pomimo tego, iż są globalnie chronione prawem własności intelektualnej, to wykorzystywanie ich przez sztuczną inteligencję nie jest uregulowane. Do stworzenia zbiorów danych potrzebnych do wytrenowania tych systemów często wykorzystuje się *web scraping*. Polega to na często całkowicie zautomatyzowanym

¹³ M. Latonero, *Governing Artificial Intelligence: Upholding Human Rights & Dignity*, „Data & Society at 10” 2018, nr 2(4), s. 11.

¹⁴ C.A. Souza, C.C. De Oliveira, C. Perrone, G. Carneiro, *From Privacy to Data Protection: The Road Ahead for the Inter-American System of Human Rights*, „The International Journal of Human Rights” 2021, nr 1, s. 14.

¹⁵ C. Safran, M. Bloomrosen, W.E. Hammond, S. Labkoff, S. Markel-Fox, P.C. Tang, D.E. Detmer, *Toward a National Framework for the Secondary Use of Health Data: An American Medical Informatics Association White Paper*, „Journal of the American Medical Informatics Association” 2007, nr 14(1), s. 4.

¹⁶ UNESCO, *Recommendation on The Ethics of Artificial Intelligence*, Paris 2022, s. 27.

zbieraniu pożądaných danych z dowolnych stron internetowych. W tym procesie często jest zbieranych wiele danych które są chronione prawem własności intelektualnej. Systemy SI mogą się przyczynić do dalszego ich rozprzestrzeniania publicznie, poprzez generowanie bardzo podobnych dzieł¹⁷.

Obecnie organizacje odpowiedzialne za te modele są przedmiotem procesów sądowych prowadzonych przez wielu artystów i autorów, którzy domagają się rekompensaty za wykorzystanie swoich dzieł¹⁸.

Mogłoby się wydawać, iż nowe technologie, jako iż nie cechują się emocjami, nie wykazują skłonności do faworyzowania jednej z grup etnicznych, czy też nie wykazują się dyskryminacją wobec poszczególných jednostek. Niestety, tak nie jest. Systemy nie posiadają pełnej obiektywności z uwagi iż trenowane są na danych wytwarzanych przez ludzi, którzy wykazują się dużą stronniczością. Dodatkowo sami ludzie programują i trenują te systemy, więc wyeliminowanie tego ludzkiego pierwiastka w systemach jest niemożliwe¹⁹.

Wymienione wyżej błędy modeli SI naruszają prawo do równości oraz zakazu dyskryminacji. Dyskryminacja może zaistnieć nawet przez nierówności różnorodnych danych używanych do treningów, gdy dane zawierają więcej obserwacji np. o jednej płci, algorytmy będą wykazywać się dyskryminacją w późniejszym działaniu w stosunku do płci, o której danych wprowadzono mniej podczas treningów²⁰.

Stronniczość modeli zagraża również prawu równości wobec prawa. Systemy Sztucznej inteligencji wykorzystywane są w krajowych systemach bezpieczeństwa. Algorytmy wykorzystywane są do tworzenia profilu potencjalnych winnych. Także w tym przypadku stronnicze modele bazując na swoich danych będą bardziej skłonne wskazać do takiego profilowania jednostkę z danej grupy etnicznej bądź lokalizacji, co może skutkować bezpodstawnym oskarżeniem oraz znacznie obniżyć obiektywność sędziów i funkcjonariuszy²¹.

¹⁷ C. Eva, and J. She, *Understanding and Creating Art with AI: Review and Outlook*, „ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications, and Applications” 2022, nr 18(2), s. 2.

¹⁸ W. Sophia, *AI and Artists’ IP: Unpacking Copyright Infringement Allegations in Andersen v. Stability AI Ltd.*, „Center of Art Law” 2024, nr 1(2), s. 40.

¹⁹ M. Mittermaier, Mariam M. Raza, and Joseph C. Kvedar, *Bias in AI-Based Models for Medical Applications: Challenges and Mitigation Strategies*, „Npj Digital Medicine” 2023, nr 6(1), s. 1.

²⁰ S. Njoto, *Gendered Bots? Bias in the Use of Artificial Intelligence in Recruitment*, „The Policy Lab: The University of Melbourne” 2020, nr 3, s. 9.

²¹ K. Crawford, R. Calo, S. Barocas, B. Beasley, S. Friedler, J. Kroll, *AI Now Report 2018*, New York University 2019, s. 20.

W wielu krajach Sztuczna Inteligencja jest już używana w celu oceny ryzyka oraz do pomocy w badaniach kryminalistycznych bądź rejestrowania zeznań²², a co najważniejsze systemy te też są używane przez sędziów w podejmowaniu decyzji, co stanowczo narusza prawo do niezależnego sądownictwa oraz prawo do sprawiedliwego procesu²³.

Algorytmy SI, oparte na danych treningowych, mogą wzmacniać uprzedzenia społeczne, prowadząc do dyskryminacyjnych wyników²⁴. Wraz ze wzrostem wykorzystania Sztucznej Inteligencji w wielu sferach życia, powstała wyraźna potrzeba jasno określonej odpowiedzialności za działalność i użycie tychże systemów. Obecnie wszystkie systemy sztucznej inteligencji znajdują się w rękach prywatnych przedsiębiorstw. Ustalenie odpowiedzialności za działania sztucznej inteligencji obecnie stanowi jeden z głównych problemów prawnych, brak międzynarodowych regulacji sprawia, iż systemy używane są bez nadzoru, zarówno przez ich twórców jak i użytkowników. Zagroza to wcześniej wspomnianym prawom człowieka, a także prowadzi do wielu naruszeń²⁵.

Brak standaryzacji odnośnie odpowiedzialności za systemy przez rządy, twórcy SI jak również użytkowników sprawia iż jednostki pokrzywdzone nie mają zagwarantowanego sprawiedliwego procesu sądowego i domagania się odszkodowań²⁶.

Prawo wolności sumienia i myśli także nie pozostaje obojętne na nowe technologie. Wszystkie treści w Internecie, a także w social mediach moderowane są przez różnego rodzaju prywatne przedsiębiorstwa. Prowadzi to do sytuacji w której to co widzimy, nie jest całkowitą rzeczywistością, podczas moderowania *contentu* usuwane są niepożądane przez prywatne firmy treści. Jest to przykład jak prawo do swobodnej wypowiedzi, jak i prawo do informacji jest naruszane. Taka kontrola treści wpływa również na to jak użytkownicy odbierają świat, jak formułują swoje opinie oraz jaką stronę np. konfliktów obierają²⁷.

²² The Committee of Experts on Internet Intermediaries (MSI-NET), *Study on the Human Rights Dimensions of Automated Data Processing Techniques (in Particular Algorithms) and Possible Regulatory Implications*, MSI-NET 2017, s. 11.

²³ A. Završnik, *Criminal Justice, Artificial Intelligence Systems, and Human Rights*, „ERA Forum” 2020, nr 20(5), s. 581.

²⁴ J. Angwin, J. Larson, S.M. Kirchner, L. Kirchner, *Machine Bias*, „ProPublica” 2016, nr. 3, s. 33.

²⁵ L. Lane, *Artificial Intelligence and Human Rights: Corporate Responsibility Under International Human Rights Law*, [w:] *Artificial Intelligence, Social Harms and Human Rights: Critical Criminological Perspectives*, A. Završnik, K. Simoncic (red.), Palgrave MacMillan 2023, s. 186.

²⁶ A. Završnik, *Criminal Justice...*, dz. cyt., s. 568.

²⁷ B. Bukovska, *Spotlight on Artificial Intelligence and Freedom of Expression #SAIFE*, „Office of the OSCE Representative on Freedom of the Media (RFoM)” 2020, s. 13.

Wybiórcze wprowadzanie informacji zachodzi również podczas trenowania modeli Sztucznej Inteligencji²⁸.

Kontrolowanie treści ogranicza wolności wypowiedzi, ogranicza prawa do informacji, a także ogranicza wolności myśli, poprzez moderowanie treści na bazie których jednostka może budować swoje poglądy²⁹. Nowe technologie oprócz naruszania podstawowych praw osobistych i politycznych, stanowią zagrożenie także dla drugiej generacji praw człowieka jakimi są prawa społeczne, ekonomiczne i kulturowe.

Różnorodne technologie już od dawna wspomagają człowieka w wykonywaniu jego pracy, na przestrzeni lat wiele stanowisk zostało zastąpionych przez różnego rodzaju maszyny bądź systemy. Jednakże pojawienie się sztucznej inteligencji sprawiło iż realizacja prawa jednostki do pracy została utrudniona. Sztuczna Inteligencja stosowana jest już w wielu dziedzinach pracy takich jak opieka zdrowotna, prawo, przemysł motoryzacyjny, rolnictwo a także analiza danych³⁰.

Nowością jest także szerokie zastosowanie sztucznej inteligencji w dziedzinach informatyki oraz obsługi klienta. Rozwój nowych technologii wywołuje obawy o utrzymanie miejsc pracy, gdyż obecnie wiele rutynowych zadań zostaje zautomatyzowane, a także zastąpione użyciem sztucznej inteligencji. Używanie sztucznej inteligencji prowadzi do sytuacji w której firmy wymagają jeszcze większej efektywności od pracowników, którzy nie są w stanie dorównać efektywnością nowym technologiom³¹.

Nowe technologie stwarzają również wyzwania adaptacyjne dla osób słabiej wykwalifikowanych, bądź dla osób, które wyspecjalizowane są w dziedzinach, które są zastępowane przez sztuczna inteligencja³². Obecnie większość rekrutów jest wspierana przez systemy Sztucznej Inteligencji, które stanowią problem dla pracowników nie tylko ze względu na stroniczość algorytmów, ale także przez zero jedynkowy system, kwalifikacji kandydata na podstawie tylko i wyłącznie kilku wąsko określonych słów kluczowych³³.

²⁸ M. Mittermaier, M. Marium, M. Raza, J.C. Kvedar, *Bias in AI-Based Models...*, dz. cyt., s. 1.

²⁹ P. Slutskiy, *Freedom of Expression, Social Media Censorship and Property Rights*, „Tripodos” 2020, nr 48, s. 54.

³⁰ Human Rights Council, *Report on the role of new technologies...*, dz. cyt., s. 3-6.

³¹ GoldmanSachs, *Generative AI Could Raise Global GDP by 7%*, GoldmanSachs, New York 2023, s. 28.

³² World Economic Forum, *Artificial Intelligence, World Economic Forum*, <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb0000000pTDREA2> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³³ USC, *How Artificial Intelligence (AI) in HR Is Changing Hiring*, University of Southern California, 2023.

Obecne zmiany w strukturze rynku pracy niosą ze sobą ryzyko wzrostu nierówności społecznych i ekonomicznych³⁴. Nowe technologie stwarzają również zagrożenie dla pokoju międzynarodowego, który stanowi jedno z praw 3 generacji praw człowieka. Oprócz dostępu do coraz to nowszej broni militarnej, która wywołuje nierówności międzynarodowym systemie bezpieczeństwa³⁵.

Zastosowanie sztucznych technologii zmienia także sytuację geopolityczną poprzez nierównomierny dostęp rządów do SI. Obecnie technologia Sztucznej Inteligencji dominuje w obszarze Ameryki Północnej oraz Chin, co prowadzi do napięć geopolitycznych, które w przyszłości mogą doprowadzić do międzynarodowej walki o dominację, zagrażające pokojowi globalnemu oraz pogłębić nierówności społeczne, a także powiększyć nierówności rozwojowe krajów³⁶.

Należy jednak pamiętać, iż nowe technologie stwarzają dla globalnej społeczności wiele korzyści. Prawa człowieka także należą do obszaru, który może zostać znacząco wsparty poprzez rozwój nowych technologii. W 2020 roku Rada Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych określiła, iż działania państw w kontekście realizacji praw człowieka mogą zostać znacząco wzmocnione, dzięki wykorzystaniu nowych technologii. Przede wszystkim warto zauważyć iż technologia, w tym Internet, jest niezbędna do przestrzegania praw i pociągania do odpowiedzialności wpływowych osób³⁷.

Pozytywny wpływ nowych technologii można w szczególności zauważyć w kontekście praw społecznych, kulturowych i ekonomicznych³⁸. Prawo do edukacji zostało znacząco wsparte poprzez dostępność nowych technologii. Dzięki nim, a w szczególności dzięki systemom Sztucznej Inteligencji wsparcie w nauce zyskują nie tylko uczniowie, ale także nauczyciele, co stanowi ogromną szansę na podniesienie poziomu edukacyjnego społeczeństwa³⁹. Nauczyciele mogą poprawiać swoje techniki nauki dzięki symulacji interakcji z uczniami a także dzięki otrzymywaniu sugestii i opinii o ewentualnych błędach i polach do poprawy. Dodatkowo nauczyciele mogą opracowywać strategie i materiały do edukacji, dostosowane do potrzeby ich uczniów⁴⁰.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Independent Commission on Multilateralism, *The Impact of New Technologies on Peace, Security, and Development*, „Independent Commission on Multilateralism” 2016, s. 11.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Human Rights Council, *Report on the role of new technologies...*, dz. cyt., s. 3-6.

³⁸ Human Rights Council, *Report on the role of new technologies...*, dz. cyt., s. 1.

³⁹ *Ibidem*, s. 3.

⁴⁰ C. Chen, *AI Will Transform Teaching and Learning. Let's Get It Right*, „Stanford Human Centered Artificial-Intelligence” 2023, s. 55.

Dzięki temu, uczniowie, a w szczególności ci z trudnościami w nauce zyskują możliwość poprawiania swoich wyników w nauce poprzez dostęp do bardziej przystępniejszy dla nich materiałów edukacyjnych. Kolejną korzyścią dla uczniów jest możliwość uzyskania pewnej formy korepetycji online, podczas której uzyskują informacje o swoich błędach i polach do poprawy w czasie rzeczywistym, co sprzyja polepszeniu ich wyników, a także sprawia, że dostęp do korepetycji mogą zyskać także dzieci z ubogich rodzin. Stanowi to szansę na pozbycie się nierówności w zakresie edukacji, gdzie nauka i korepetycje będą dostępne dla każdego⁴¹.

Nowe technologie przyczyniają się również do zwiększania dostępności żywności i co za tym idzie zmniejszania głodu na świecie, co stanowi ogromną pomoc dla państw, które starają się zapewnić swoim obywatelom odpowiedni poziom życia. Prawo do żywności stanowi podstawę ludzkiej egzystencji. Dostęp do żywności wspierany jest poprzez biotechnologię oraz technologie poprawy żyzności i nawodnienia gleby. Dodatkowo, dostęp do żywności zostaje zwiększony dzięki technikom przetwarzania żywności, oraz manipulacja genetyczna, która pozwala na zwiększenie wartości odżywczej żywności⁴².

Bezpieczeństwo żywnościowe już teraz pozwala na uzyskanie odmian roślin bardziej odpornych na warunki klimatyczne oraz na dostęp do informacji o nowinkach w rolnictwie, warunkach pogodowych, usługach finansowych i cenach na rynku może poprawić sytuację rolników⁴³.

Realizacja prawa do opieki medycznej również staje się łatwiejsza dzięki nowym technologiom, które zwiększają dostępność i jakość usług medycznych⁴⁴. Dzięki Sztucznej Inteligencji diagnostyka i leczenie chorób staje się bardziej efektywne i precyzyjne. Systemy te posiadają zdolność analizowania obrazów np. radiologicznych, jak również wyników badań oraz innych danych medycznych, co stwarza szansę na stawianie szybszych i bardziej trafnych diagnoz⁴⁵. Zwiększenie efektywności operacyjnej placówek medycznych, a co za tym idzie także większej dostępności opieki medycznej staje się możliwe dzięki automatyzacji procesów zarządzania danymi pacjentów wraz z umawianiem wizyt. Aplikacje

⁴¹ W. Holmes, J. Persson, I.-A. Chounta, B. Wasson, V. Dimitrova, *Artificial Intelligence and Education: A Critical View through the Lens of Human Rights, Democracy and the Rule of Law*, „Council of Europe, Strasbourg” 2022, nr 1(2), s. 34.

⁴² Human Rights Council, *Report on the role of new technologies...*, dz. cyt., s. 4.

⁴³ R. Horn, *AI in Practice*, „International Monetary Fund” 2023, nr 4, s. 48.

⁴⁴ Human Rights Council, *Report on the role of new technologies...*, dz. cyt., s. 5.

⁴⁵ T. Davenport, R. Kalakota, *The Potential for Artificial Intelligence in Healthcare*, „Future Healthcare Journal” 2019, nr 6(2), s. 14.

tele-medyczne wraz z chatbotami zwiększają dostępność opieki zdrowotnej na odległość⁴⁶.

Zastosowania Sztucznej Inteligencji wspierają lekarzy w personalizacji leczenia, dopasowując potrzeby do indywidualnych potrzeb pacjenta⁴⁷. Szybsze diagnozy i trafniejsza diagnostyka wraz z zwiększeniem efektywności procesów administracyjnych stwarza szansę na zmniejszenie kosztów opieki zdrowotnej, zwiększając tym samym jej dostępność⁴⁸.

Dzięki nowym technologiom ułatwione jest także realizowanie prawa do demokracji. Poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii demokracja może stać się bardziej przejrzysta dla obywatela, dzięki możliwości sprawdzenia rejestru informacji⁴⁹. Dzięki tzw. *blockchainowi* umożliwiające jest skuteczne wykrywanie przypadków korupcji, co prowadzi do zwiększenia zaufania społecznego do procesów demokratycznych⁵⁰. Odpowiedzialność jest kolejnym kluczowym elementem funkcjonowania demokracji, a technologia może ją wspierać poprzez identyfikowanie wzorców i anomalii oraz umożliwienie monitorowania i audytowania transakcji i działalności rządów. Dzięki temu, rządy i instytucje stają się bardziej skłonne do ponoszenia odpowiedzialności za swoje działania, co z kolei buduje zaufanie społeczne i wspiera procesy demokratyczne⁵¹. Fundamentalnymi wartościami demokracji są uczestnictwo i otwartość obywateli. Nowe technologie mogą stwarzać platformy umożliwiające obywatelom dostęp do informacji, jak i odpowiednie narzędzia do ich weryfikacji⁵². Także technologia od lat wspiera uczestnictwo w procesach decyzyjnych dzięki ułatwionej dostępności do informacji. Także dzięki platformom społecznościowym, platformom dyskusyjnym i aplikacjom mobilnym, obywatele posiadają możliwość udzielania się w życiu publicznym oraz dzielenia się swoimi poglądami. Równy dostęp do usług publicznych jest także umożliwiony dzięki użyciu nowych technologii, które zwiększają udział obywateli w życiu publicznym państwa niezależnie od pochodzenia⁵³.

⁴⁶ T. Jadczyk, W. Wojakowski, M. Tendera, T.D. Henry, G. Egnaczyk, S. Shreenivas, *Artificial Intelligence Can Improve Patient Management at the Time of a Pandemic: The Role of Voice Technology*, „Journal of Medical Internet Research” 2021, nr 23(5), s. 59.

⁴⁷ T. Davenport, R. Kalakota, *The Potential for Artificial Intelligence in Healthcare*, „Future Healthcare Journal” 2019, nr 6(2), s. 13.

⁴⁸ M.E. Matheny, D. Whicher, S.T. Israni, *Artificial Intelligence in Health Care: A Report From the National Academy of Medicine*, „JAMA” 2023, nr 323(6), s. 53.

⁴⁹ United Nations Development Programme, *New Technologies for Sustainable Development: Perspectives on Integrity, Trust and Anti-Corruption*, „United Nations Development Programme” 2021, s. 11.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 32.

⁵¹ *Ibidem*, s. 25.

⁵² *Ibidem*, s. 8.

⁵³ *Ibidem*, s. 54.

Wpływ nowych technologii na prawa człowieka posiada dwa oblicza, zarówno korzystne jak i negatywne. Nowe technologie posiadają potencjał, aby wspierać realizację praw, zwłaszcza w dziedzinach edukacji, zdrowia oraz demokracji, choć stanowią one także dla tych praw zagrożenie poprzez naruszenia prywatności, dyskryminację oraz stwarzanie nierówności wobec prawa. Aby ludzkość mogła czerpać potencjalne korzyści z użycia nowych technologii, eliminując tym samym ich negatywny wpływ, potrzebne są jasne międzynarodowe standardy i regulacje. Działania w tym zakresie powinny być podejmowane zwłaszcza przez państwa, organizacje międzynarodowe, jak i poprzez prywatne firmy.

Podsumowując, świadomość odnośnie korzyści i zagrożeń płynących z użytkowania nowych technologii, jest kluczowa dla zapewnienia dobrobytu i godności dla każdego człowieka. Natomiast odpowiedzią na wyzwania współczesności, opisane w powyższym artykule, jest koncepcja czwartej generacji praw człowieka. Są to prawa powstałe w odpowiedzi na dynamiczny rozwój technologiczny, konieczne do zapewnienia ludzkiego dobrobytu. Podczas gdy pozostałe generacje cechują się wolnością, równością i jednością, mówi się, że czwarta generacja charakteryzuje się ostrożnością i tożsamością⁵⁴. Przed legislatorami praw człowieka stoją duże wyzwania, jak ochronić ludzkie prawa przed zagrożeniami, których ludzkość nie jest w stanie przewidzieć.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Angwin J., Larson J., Kirchner S.M., Kirchner L., *Machine Bias*, „ProPublica” 2016, nr. 3.

Bukovska B., *Spotlight on Artificial Intelligence and Freedom of Expression #SAIFE*, „Office of the OSCE Representative on Freedom of the Media (RFoM)” 2020.

Chen C., *AI Will Transform Teaching and Learning. Let's Get It Right*, „Stanford Human Centered Artificial-Intelligence” 2023.

Crawford K., Calo R., Barocas S., Beasley B., Friedler S., Kroll J., *AI Now Report 2018*, New York University 2019.

Davenport T., Kalakota R., *The Potential for Artificial Intelligence in Healthcare*, „Future Healthcare Journal” 2019, nr 6(2).

⁵⁴ J.M. Baroni, *Fourth Generation Human Rights in View of the Fourth Industrial Revolution*, „Philosophies” 2024, 9(2), ss. 14-15.

- European Commission. Representation in Poland, *Prawa człowieka: materiały edukacyjne*, „LU: Publications Office” 2018, snr 4(1).
- Eva C., She J., *Understanding and Creating Art with AI: Review and Outlook*, „ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications, and Applications” 2022, nr 18(2).
- GoldmanSachs, *Generative AI Could Raise Global GDP by 7%*, GoldmanSachs, New York 2023.
- Holmes W., Persson J., Chounta I.A., Wasson B., Dimitrova V., *Artificial Intelligence and Education: A Critical View through the Lens of Human Rights, Democracy and the Rule of Law*, „Council of Europe, Strasbourg” 2022, nr 1(2).
- Hoosain M.S., Paul B.S., Ramakrishna S., *The Impact of 4IR Digital Technologies and Circular Thinking on the United Nations Sustainable Development Goals*, „Sustainability” 2020, nr 12(23).
- Horn R., *AI in Practice*, „International Monetary Fund” 2023, nr 4.
- Independent Commission on Multilateralism, *The Impact of New Technologies on Peace, Security, and Development*, „Independent Commission on Multilateralism” 2016.
- Jadczyk T., Wojakowski W., Tendera M., Henry T.D., Egnaczyk G., Shreenivas S., *Artificial Intelligence Can Improve Patient Management at the Time of a Pandemic: The Role of Voice Technology*, „Journal of Medical Internet Research” 2021, nr 23(5).
- Lane L., *Artificial Intelligence and Human Rights: Corporate Responsibility Under International Human Rights Law*, [w:] *Artificial Intelligence, Social Harms and Human Rights: Critical Criminological Perspectives*, A. Završnik, K. Simoncic (red.), Palgrave MacMillan 2023.
- Latonero M., *Governing Artificial Intelligence: Upholding Human Rights & Dignity*, „Data & Society at 10” 2018, nr 2(4).
- Martsenko N., *Artificial Intelligence and Human Rights: a Scientific Review of Impacts and Interactions*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 58.
- Matheny M.E., Whicher D., Israni S.T., *Artificial Intelligence in Health Care: A Report From the National Academy of Medicine*, „JAMA” 2023, nr 323(6).

Mittermaier M., Marium M., Raza M., Kvedar J.C., *Bias in AI-Based Models for Medical Applications: Challenges and Mitigation Strategies*, „Npj Digital Medicine” 2023, nr 6(1).

Murray A., Klang M., *Human Rights in the Digital Age*, „The GlassHouse Press” 2005.

Nagy N., *Humanity’s New Frontier: Human Rights Implications of Artificial Intelligence and New Technologies*, „Hungarian Journal of Legal Studies” 2024, nr 64(2).

Njoto S., *Gendered Bots? Bias in the Use of Artificial Intelligence in Recruitment*, „The Policy Lab: The University of Melbourne” 2020, nr 3.

Petryshyn O.V., Hyliaka O.S., *Human Rights in the Digital Age: Challenges, Threats and Prospects*, „Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine” 2021, nr 28(1).

Safran C., Bloomrosen M., Hammond W.E., Labkoff S., Markel-Fox S., Tang P.C., Detmer D.E., *Toward a National Framework for the Secondary Use of Health Data: An American Medical Informatics Association White Paper*, „Journal of the American Medical Informatics Association” 2007, nr 14(1).

Slutskiy P., *Freedom of Expression, Social Media Censorship and Property Rights*, „Tripodos” 2020, nr 48.

Sophia W., *AI and Artists’ IP: Unpacking Copyright Infringement Allegations in Andersen v. Stability AI Ltd.*, „Center of Art Law” 2024, nr 1(2).

Souza C.A., De Oliveira C.C., Perrone C., Carneiro G., *From Privacy to Data Protection: The Road Ahead for the Inter-American System of Human Rights*, „The International Journal of Human Rights” 2021, nr 1.

Śledziewska K., Włoch R., *Gospodarka Cyfrowa. Jak Nowe Technologie Zmieniają Świat*, Warszawa 2020.

The Committee of Experts on Internet Intermediaries (MSI-NET), *Study on the Human Rights Dimensions of Automated Data Processing Techniques (in Particular Algorithms) and Possible Regulatory Implications*, MSI-NET 2017.

UNESCO, *Recommendation on The Ethics of Artificial Intelligence*, Paris 2022.

United Nations Development Programme, *New Technologies for Sustainable Development: Perspectives on Integrity, Trust and Anti-Corruption*, „United Nations Development Programme” 2021.

USC, *How Artificial Intelligence (AI) in HR Is Changing Hiring*, University of Southern California, 2023.

Završnik A., *Criminal Justice, Artificial Intelligence Systems, and Human Rights*, „ERA Forum” 2020, nr 20(5).

Netografia:

World Economic Forum, *Artificial Intelligence*, <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb0000000pTDREA2>.

NEW TECHNOLOGIES AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Abstract: *The contemporary world is witnessing significant technological advancements, particularly in the areas of Artificial Intelligence (AI), Big Data, and the Internet of Things (IoT), which are transforming the functioning of the global economy and society. However, along with technological progress, new challenges related to human rights protection are emerging. This chapter analyzes the impact of new technologies on the realization of human rights, based on the three generations of human rights. Additionally, attention is given to the potential benefits that new technologies may bring, such as improved access to education, advancements in healthcare, and support for democratic processes. The threats are analyzed concerning the right to privacy, freedom of speech, the right to a fair trial, and property rights.*

Key words: *new technology, Internet of things, big data, blockchain.*

PRAWO DO SAMOSTANOWIENIA NARODÓW W ŚWIETLE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Streszczenie: Niniejszy artykuł prezentować będzie prawo do samostanowienia narodów pod kątem jego historii, źródeł, zakresu podmiotowego, przedmiotowego, prawnego, a także realizacji tego prawa i praktyki istniejącej w tym zakresie. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie teoretycznych aspektów prawa narodów do samostanowienia na tle praktyki, jaka wykształciła się w kwestii jego realizacji. Przyjęta hipoteza zakłada, że praktyka międzynarodowa w tej dziedzinie jest niekonsekwentna, a o tym, czy danej grupie uda się utworzyć własne państwo, często decydują względy polityczno-gospodarcze i siła militarna, zarówno samego pretendenta, jak i jego środowiska międzynarodowego, a nie prawo. Istotną kwestią jest też stabilność międzynarodowa – to ona sprawia, że jedne narody mają szansę realizacji prawa do samostanowienia, a inne zaś nie. Można to zaobserwować na przykładzie procesu dekolonizacji, rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a także w przypadku Abchazji, Kosowa, Osetii Południowej, Szkocji, Katalonii oraz wielu innych.

Słowa kluczowe: samostanowienie, naród, prawo międzynarodowe, państwa nieuznawane.

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Prawo do samostanowienia narodów w teorii oraz praktyce prawa międzynarodowego istnieje od ponad dwóch stuleci, jednak z perspektywy historycznej rozwoju prawa międzynarodowego status normy prawnej uzyskało stosunkowo niedawno – w Karcie Narodów Zjednoczonych z 1945 r. Występuje jako aspekt legitymizujący aspiracje niepodległościowe i walki narodowowyzwoleńcze,

¹ ORCID: 0009-0008-5385-257X; Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

a także służy jako argument w zabieganiu o uznanie międzynarodowe. Według S. Bielenia „*prawo do samostanowienia oznacza z jednej strony zdolność uzyskania własnej niepodległości państwowej, z drugiej zaś swobodę narodu do dysponowania swoim losem, czy to w ramach własnego państwa narodowego, federacji, państwa wieloetnicznego lub innych rozwiązań ustrojowych*”².

TŁO HISTORYCZNE PRAWA DO SAMOSTANOWIENIA NARODÓW

Filozoficzne korzenie prawa do samostanowienia narodów sięgają XVII wieku³. Pomimo tego, charakter prawny zasada ta uzyskała dopiero w poprzednim stuleciu. Zdaniem A. Cassese: „*samostanowienie jest jedną z najważniejszych sił napędowych w nowej społeczności międzynarodowej. Uruchomiło ono restrukturyzację i redefiniowanie podstawowych »zasad gry« światowej społeczności*”⁴.

W czasach, gdy władza była atrybutem przynależnym monarchom, ich kompetencje były niemal nieograniczone, ludność miała istotnie ograniczone prawo do decydowania o sobie zarówno w wymiarze osobistym, jak i tym bardziej w sferze politycznej. Koncepcja, która miałaby przyznać im to prawo była wręcz nie do przyjęcia, więc podczas określania przynależności państwowej w ramach danego terytorium, nawet w najmniejszym stopniu nie brano pod uwagę woli zamieszkującej tam ludności⁵.

Tym, co doprowadziło do zmian w kwestii prawa do samostanowienia były Rewolucja Francuska oraz Deklaracja Niepodległości USA. To właśnie w niej znalazły się wzmianki, które dotyczyły tego prawa. Było ono jednak przyznawane wybiórczo. Nie dotyczyło przecież np. rdzennych ludów Ameryki Północnej, czy też ludów kolonialnych. Biorąc jednak pod uwagę ówczesną mentalność, nie powinno to dziwić, gdyż nie uznawano ich za pełnoprawnych ludzi, tym bardziej jeśli miałyby dotyczyć ich prawo do samostanowienia⁶.

Kolejnym przełomem w dziedzinie samostanowienia narodów nastąpił, gdy w roku 1916 został opublikowany wykład W. Lenina, pt. „*Tezy o rewolucji socjalistycznej i prawie narodów do samostanowienia*”⁷. Wykład ten zawierał idee przyznania prawa do samostanowienia wszystkim narodom, również tym

² S. Bielen, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 137.

³ *Ibidem*, s. 237.

⁴ A. Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge 1999, s. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, s. 15.

kolonialnym⁸. Historia pokazała jednak, że tezy te nie miały w rzeczywistości pokrycia, gdyż bolszewicy rewolucjoniści zbrojnie zwalczali aspiracje niepodległościowe m.in. Polski, Armenii⁹, czy Ukrainy¹⁰.

Następną kwestią, która miała zdecydowany wpływ na prawo narodów do samostanowienia była koncepcja prezydenta USA W. Wilsona, która mówi, że rząd musi być oparty na zgodzie rządzonych¹¹. Koncepcja ta była jednak wadliwa pod tym względem, że nie był określony sposób jej realizacji, co stanowiło o jej ogólności, była też bardzo ograniczona¹².

Kolejno, w okresie międzywojennym, prawo narodów do samostanowienia pozostawało wyłącznie koncepcją, odrzucaną przez prawo międzynarodowe. Najdobitniejszym tego przykładem był raport Ligi Narodów dotyczący Wysp Almandzkich¹³.

ŹRÓDŁA PRAWA DO SAMOSTANOWIENIA NARODÓW

Prawną podstawą prawa do samostanowienia narodów są traktaty międzynarodowe. Głównym z nich jest Karta Narodów Zjednoczonych¹⁴, choć prawo to zostało tam określone w sposób, który uznawany jest za „*mało precyzyjny i mogący rodzić wątpliwości interpretacyjne*”¹⁵. Spowodowane jest to najprawdopodobniej powiązaniem prawa do samostanowienia narodów z prawem do secesji oraz zasada integralności terytorialnej, a także z niekonsekwencją praktyki międzynarodowej w tej dziedzinie i silnym powiązaniem tej zasady z aktualną sytuacją polityczną, gospodarczą oraz siłą militarną.

W art. 1 Karta Narodów Zjednoczonych jako jedno z celów i zasad wymienia: „*rozwickać przyjazne stosunki między narodami, oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, i stosować inne odpowiednie środki dla wzmocnienia powszechnego pokoju*”. Kolejnym miejscem, gdzie uwidacznia się ta zasada jest artykuł 55, który stanowi co następuje: „*Mając na widoku stworzenie warunków stałości i dobrobytu, które są niezbędne do pokojowych i przyjaznych*

⁸ *Ibidem*, s. 16.

⁹ M. Zakrzewska-Dubasowa, *Historia Armenii*, Wrocław 1990, s. 238.

¹⁰ W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2009, s. 270.

¹¹ A. Cassese, *Self-Determination...*, dz. cyt., s. 19.

¹² *Ibidem*, s. 33.

¹³ *Ibidem*, s. 29.

¹⁴ Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

¹⁵ W. Żbikowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2015, nr 5, s. 237.

stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia ludów, Narody Zjednoczone będą popierały [...]”. Wymienione wyżej artykuły nie zostały jednak skonkretyzowane co do efektów, jakie w praktyce powinny nieść.

Komentarz do statusu tej zasady w Karcie Narodów Zjednoczonych J. Tyranowski komentuje następująco: „W rozdziale XI („Deklaracja w sprawie obszarów nie rządzących się samodzielnie”) jako jeden z obowiązków państw zarządzających obszarami, których ludność nie osiągnęła jeszcze pełnego samorządu wymienione jest rozwijanie tego samorządu (art. 73b). W rozdziale XII do celów Międzynarodowego Systemu Powiernictwa zalicza się popieranie politycznego, gospodarczego, społecznego i wychowawczego postępu ludności obszarów powierniczych oraz jej stopniowego rozwoju w kierunku samorządu lub niepodległości. Jakkolwiek by interpretować termin samorząd, to trudno nie zauważyć, że niepodległość jako ewentualny cel występuje tylko w przypadku obszarów powierniczych i to alternatywnie wobec samorządu”¹⁶.

Widać zatem, że charakter prawa do samostanowienia narodów był niejasny, zwłaszcza bezpośrednio po jej przyjęciu. Według L. Antonowicza, jej istota była antyfaszystowska w zamyśle autorów¹⁷. Później samostanowienie rozumiane było jako prawo odnoszące się do ludów kolonialnych, dające im możliwość utworzenia własnego państwa. Oczywiście idea ta nie była akceptowana przez wszystkich uczestników środowiska międzynarodowego – realizm polityczny nie pozwolił jej przyjąć m.in. Wielkiej Brytanii¹⁸. Mimo to, nie można zaprzeczyć, że Karta Narodów Zjednoczonych przekształciła ideę samostanowienia z koncepcji w regułę obowiązującą w prawie międzynarodowym¹⁹.

Kontrowersyjna pozostawała kwestia tego, czy prawo to ma dotyczyć tylko kolonii, czy może powinno być uniwersalne w środowisku międzynarodowym. Według Deklaracji o przyznaniu niepodległości krajom i ludom kolonialnym z 1960 r., będącej rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ: „Wszystkie narody mają prawo do samostanowienia; z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny”²⁰. Wykładnia językowa wskazuje tu na charakter uniwersalny, jednak charakter tego traktatu jest związany z koloniami.

¹⁶ J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Warszawa-Poznań 1990, s. 189.

¹⁷ L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2013, s. 47.

¹⁸ J. Tyranowski, *Integralność...*, dz. cyt., s. 190.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym z dnia 14 grudnia 1960 roku (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV))

Co istotne, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych²¹ oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych²², czyli Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, mające wspólny artykuł 1., stanowią, że: „wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny”. Zauważyć można zatem, że definicja ta w znacznej mierze pokrywa się z definicją zawartą we wspomnianej wyżej deklaracji z roku 1960. Różnica tkwi jednak w tym, że Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka mają zdecydowanie charakter uniwersalny, co stanowi o ich skonkretyzowanym charakterze. Warto jednak mieć na uwadze, że stopień ich ratyfikacji jest mniejszy niż w przypadku Karty Narodów Zjednoczonych.

Kolejnym źródłem jest Deklaracja zasad prawa międzynarodowego, która została przyjęta w roku 1970 przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych. Stanowi ona, że „zgodnie z treścią tej zasady wszystkie narody mają prawo swobodnie określać, bez zewnętrznej ingerencji, swój status polityczny i dążyć do swego gospodarczego, społecznego i kulturalnego rozwoju, zaś każde państwo ma obowiązek szanować to prawo zgodnie z postanowieniami Karty” oraz, że „powstanie suwerennego państwa, swobodne stowarzyszenie się lub zjednoczenie się z niezależnym państwem bądź wystąpienie w jakiegokolwiek innej postaci swobodnie określonej przez naród stanowią sposoby realizacji prawa do samostanowienia”²³.

PODMIOTY OBJĘTE PRAWEM DO SAMOSTANOWIENIA

Dosłowne rozumienie tego prawa, jako przysługującego narodom, jest zdecydowanie mylne, gdyż zarówno w języku angielskim, jak i niemieckim słowo *naród* jest jednoznaczne ze słowem *lud*. Żaden z tych terminów nie jest dostatecznie zdefiniowany, by nie pozostawiał wątpliwości interpretacyjnych w zakresie podmiotowym prawa do samostanowienia narodów²⁴.

Według M. Perkowskiego wyróżniają się cztery kategorie narodów, którym prawo to może przysługiwać. Są to: narody kolonialne, narody państw

²¹ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

²² Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

²³ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, oznaczenie A/RES/25/2625, tekst: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/348/90/pdf/nr034890.pdf?token=YpshlP1v6xj22RU1iM&fe=true> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.]

²⁴ W. Żbikowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 243.

wielonarodowych, mniejszości oraz ludy tubylcze²⁵. Prawo międzynarodowe nie określa jednak katalogu podmiotów, ani też legalnej definicji podmiotowości. O podmiotowości decydują zatem nie normy prawne, lecz umowy międzynarodowe i zwyczaj²⁶. Co więcej, wskazuje się też na kryterium efektywności – gdy podmiot może realizować prawa i nabywać obowiązki prawnomiędzynarodowe²⁷. Efektywny będzie zatem podmiot, który zaczyna wykonywać swoje prawa i podejmować zobowiązania²⁸.

ZAKRES PRZEDMIOTOWY PRAWA DO SAMOSTANOWIENIA

Istotną kwestią jest fakt, że dokładny zakres tego prawa nie jest zawarty w traktatach międzynarodowych. Ponadto, prawo to powiązanie jest z możliwością secesji i prawa do niej oraz zasadą integralności terytorialnej, co niewątpliwie wzbudza kontrowersje.

Warto zaznaczyć, że występowanie w środowisku międzynarodowym państw wielonarodowych nie jest sprzeczne z prawem do samostanowienia narodów, jednakże Karta Narodów Zjednoczonych wymaga, by przestrzegać w tego typu państwach zasady równouprawnienia narodów, czyli wszystkich obywateli²⁹.

W zakresie przedmiotowym prawo do samostanowienia odnosi się do ustroju społeczno-politycznego. Decyzję o nim powinna podejmować ludność państwa, wykluczając jakiegokolwiek ingerencje zewnętrzne. Poza tym prawo to może mieć charakter wewnętrzny i zewnętrzny. Zatem, jako warunek stawia sobie występowanie w ramach tego podmiotu ustroju demokratycznego, by dać obywatelom możliwość podejmowania decyzji³⁰.

Co ciekawe, według niektórych autorów do zakresu podmiotowego prawa do samostanowienia zalicza się również prawo do autonomii, a nawet do bogactw naturalnych³¹. Co więcej, L. Antonowicz oraz W. Czapliński twierdzą, że „*autonomia jest właściwym sposobem rozwiązania problemu mniejszości*”³².

²⁵ M. Perkowski, *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2001, s. 61.

²⁶ A. Muś, *Rewizja stosowania prawa do samostanowienia w XXI wieku. Nowe wyzwania dla prawa międzynarodowego*, Katowice 2019, s. 15.

²⁷ B. Mielnik, *Podmiotowość a efektywność*, [w:] *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*, B. Mielnik, A. Wnukiewicz Kozłowska (red.), Wrocław 2013, s. 65.

²⁸ *Ibidem*, s. 69.

²⁹ L. Antonowicz, *Podręcznik...*, dz. cyt., s. 45.

³⁰ W. Żbikowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 246.

³¹ M. Perkowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 80.

³² *Ibidem*, s. 83.

Do najistotniejszych kwestii spornych w dziedzinie prawa do samostanowienia należy jego związek z zasadą integralności terytorialnej³³. Zgodnie z punktem 4. artykułu 2 Karty Narodów Zjednoczonych: „*wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych powstrzymać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa [...]*”. Ponadto, Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie stanowi, że: „*Strony będą respektować integralność terytorialną każdej ze stron. Zgodnie z tym, powstrzymają się od jakichkolwiek akcji niezgodnych z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych przeciwko integralności terytorialnej, politycznej niepodległości lub jedności każdej ze stron, a w szczególności od każdej takiej akcji stanowiącej groźbę lub użycie siły*”. Co więcej, w punkcie 1.III strony zgodziły się na nienaruszalność wszystkich granic europejskich³⁴.

Uwidocznia to sprzeczność pomiędzy prawem państw do zachowania swojego terytorium a prawem narodów do decydowania o własnym statusie politycznym. Zatem, koniecznym jest interpretowanie ich w taki sposób, by ograniczyć zakres każdej z zasad tak, by możliwym było stosowanie obu jednocześnie. Uznaje się zatem często, że prawo do samostanowienia nie obejmuje w swoim zakresie przedmiotowym prawa do secesji, a dotyczy jedynie formowania własnego statusu politycznego wewnątrzpaństwowo względem państwa, do którego należy grupa³⁵.

Teza o równoznaczności prawa do samostanowienia z prawem do secesji jest zdecydowanie odrzucana przez większość autorów, w tym W. Czaplńskiego, G. Tunkina, J. Crawforda i J. Tyranowskiego³⁶. M. Perkowski twierdzi, że: „*Można zaryzykować stwierdzenie, że secesja nie jest przedmiotem uprawnienia, lecz możliwą do zastosowania metodą realizacji prawa narodów do samostanowienia*”³⁷. Mimo to, P. Łaski uważa, że brak zakazu secesji czyni ją dopuszczalną³⁸.

Istotną kwestią jest fakt, że zakończenie się secesji sukcesem sprawia, że będzie ona miała skutki prawne oraz może pociągnąć za sobą uznanie przez państwa postronne³⁹. Praktyka pokazuje, że utworzenie nowego, niepodległego państwa za zgodą państwa, do którego należało terytorium jest kwestią rzadką⁴⁰.

³³ W. Żbikowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 247.

³⁴ Helsinki Final Act, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/helsinki-final-act> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

³⁵ W. Żbikowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 247.

³⁶ M. Perkowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 81.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ W. Żbikowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 248

⁴⁰ *Ibidem*.

Według W. Żbikowskiego można stwierdzić, że nastąpiło ukształtowanie się prawa zwyczajowego uznającego prawo do secesji tylko w ograniczonym zakresie, jednak określenie tego zakresu jest trudne z powodu braku konsekwencji praktyki międzynarodowej oraz braku źródeł traktatowych⁴¹.

Ponadto, w kwestii secesji można mówić o dwóch grupach teorii – prawa podstawowego (*Primary Right Theories*) oraz rozumienia secesji jako środka ochrony praw (*Remedial Right Only Theories*) wyróżnionych przez A. Buchanana. Pierwsza grupa wyraża rozumienie secesji jako prawa, które przysługuje grupom bez względu na to, czy ich prawa są łamane, czy nie. Nietrudno więc domyślić się, że są zdecydowanie bardziej kontrowersyjne. Druga grupa teorii zaś traktuje je jako uzależnione od naruszeń praw danej grupy. Buchanan twierdzi, że: „uznanie teorii secesji jako środka ochrony praw może być pojmowane jako uzupełniające wobec teorii rewolucji J. Locke’a i innych podobnych teorii”⁴².

Secesja powoduje, że państwa nią zagrożone (państwa macierzyste) starają się jej przeciwdziałać, ponieważ jest ona często sprzeczna z ich interesami⁴³, pomimo że zasada prawa do samostanowienia narodów jest jedną z ważniejszych zasad prawa międzynarodowego, choć nie jest skonkretyzowana.

REALIZACJA PRAWA DO SAMOSTANOWIENIA – CASE STUDY

Uznanie państwa jest to „*akt prawny, w którym podmiot prawa międzynarodowego, np. państwo, stwierdza istnienie pewnych faktów oraz przyznaje im określone skutki prawne*”⁴⁴. Może występować w formie indywidualnej lub kolektywnej, w zależności od ilości podmiotów, które je wyrażają. Ponadto, uznanie może przybierać formę wyraźną, czyli aktu, lub dorozumianą, czyli wynikającą z nawiązana stosunków dyplomatycznych. Teoretycznie uznanie powinno być ostateczne i bezwarunkowe. Praktycznie jednak spotykane są warunki, które je zawieszają do momentu ich spełnienia⁴⁵. Do kryteriów uznania państwa zalicza się zdolność utrzymywania stosunków międzynarodowych przez nowo powstałe państwo oraz efektywność jego władzy najwyższej. Konieczność spełnienia tych obiektywnych warunków służy uniknięciu przedwczesnego uznania, które z kolei naruszałoby

⁴¹ *Ibidem*, s. 249.

⁴² A. Buchanan, *Theories of Secession*, „Philosophy and Public Affairs” 1997, nr 1, s. 26.

⁴³ W. Żbikowski, *Samostanowienie...*, dz. cyt., s. 249.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 107.

⁴⁵ *Ibidem*.

prawo międzynarodowe⁴⁶. Obok kryteriów prawnych, często przeważają jednak względy gospodarcze i polityczne.

Kosowo

Przykładem, który ukazuje istotność zgody wspólnoty międzynarodowej dla niezależności danego narodu i jego jurysdykcji nad konkretnym terytorium jest kwestia Kosowa. Republika Kosowa powstała 17 lutego 2008 roku. Leży w południowej Europie. Jej stolicą jest Prisztina. Uznanie tego państwa nie zostało dokonane przez całość wspólnoty międzynarodowej, gdyż podnoszono kwestię, że powstanie tego państwa narusza integralność terytorialną Serbii. Do końca roku 2019 kraj ten był uznawany przez 98 państw (24 z 30 NATO i 23 z 27 Unii Europejskiej). Istotną kwestią w uznaniu Kosowa była wątpliwość związana z tym, że Albania, podobnie jak Kosowo, zamieszkiwana jest przez Albańczyków. Dlaczego zatem nie dążono do połączenia się z Albanią, zamiast do tworzenia odrębnego państwa? Pod kątem prawnym powstaje tu wątpliwość związana z brakiem realnej odrębności narodu Albańskiego mieszkającego w Kosowie. Co więcej, Deklaracja Niepodległości Kosowa nie miała praktycznej ani prawnej mocy sprawczej, a była jedynie deklaracją polityczną⁴⁷. Nowa sytuacja prawna została stworzona aktem wspólnoty międzynarodowej pod patronatem Karty Narodów Zjednoczonych⁴⁸. Ukazuje to, że to wspólnota międzynarodowa w wiążący sposób decyduje o przyznaniu prawa do samostanowienia narodów.

Abchazja

W przypadku Abchazji zaś, stwierdzić można, że prawo do samostanowienia służy jej jako argument w zabieganiu o międzynarodowe uznanie. Abchazja jest terytorium na wschodnim wybrzeżu Morza Czarnego. Formalnie jest częścią Gruzji. Jest to tak zwane państwo nieuznawane, czyli państwo, które pomimo minimalnego uznania na arenie międzynarodowej de facto jest niepodległym państwem. Uznana jest przez 5 państw na świecie, w tym Rosję. Jej stolicą jest Suchumi, położone na zachodnim Kaukazie. Abchazja zajmuje powierzchnię 8550

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ K. Bobrowski, *Prawo do samostanowienia narodów w prawie międzynarodowym – aktualna wykładnia*, „Krytyka Prawa” 2017, tom 7, s. 41.

⁴⁸ P. Daranowski, *Precedens Kosowa a przyszłość Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton – przeszłość – teraźniejszość – perspektywy*. *Studia i szkice*, P. Chmielewski, S. Szczesio (red.), Łódź 2011.

kilometrów kwadratowych, a zamieszkuje ją 240 tysięcy osób. Warto nadmienić, że Abchazja jest państwem, które posiada historię państwowości, jednakże w 1931 roku została włączona do Gruzjińskiej SRR pod nazwą Abchaska Autonomiczna FSRR. Do 1936 roku funkcjonowała w ramach Zakaukaskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, którą tworzyła właśnie Gruzjińska SRR wraz z Azerbejdżańską SRR i Armenią SRR.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego, status Abchazji pozostawał nieuregulowany, a Gruzja dążyła do unitarności z włączeniem Abchazji. Republiki Radzieckie miały prawo wyjść z ZSRR za procedurą referendum, podobnie jak rejony pozbawione władz autonomicznych. Referendum przeprowadzone w Abchazji zostało jednak zignorowane, co sprawia, że likwidacja Abchaskiej SRR może być uznawana za nieprawomocną. Jest to argument, którym Abchazja często posługuje się w dyskursie nad ich samostanowieniem. Obecność Rosjan na tych terenach została uznana przez Parlament Europejski za ich bezprawną okupację w 2011 roku. Mimo dużej zależności od Rosji, możliwe jest tam, by u władzy były osoby niepopierane przez Rosję – na to wskazuje praktyka i historia. Polska doktryna mówi, że argumenty Abchazji są najbardziej zasadne spośród innych państw nieuznawanych. Ponadto, jak twierdzi W. Górecki: że „Żaden inny naród w ZSRR nie buntował się tak często”⁴⁹.

W przypadku Abchazji dyskurs wskazuje, że mówić można jedynie o prawie do samostanowienia w aspekcie wewnętrznym, to jest ochronie praw mniejszości narodowych. Zgodnie z prawem międzynarodowym nie wchodzi w grę aspekt zewnętrzny prawa do samostanowienia, czyli secesja tego terytorium, gdyż mogłoby to prowadzić do destabilizacji i dezintegracji środowiska międzynarodowego. Nie odmawia się jednak Abchazji posiadania prawa do samostanowienia, gdyż jest to umotywowane prawnie. Optymalnym rozwiązaniem jest zachowanie dotychczasowego stanu rzeczy związanego z samostanowieniem Abchazji, ponieważ jakiegokolwiek natężenie aspiracji niepodległościowych Abchazów mogłoby skutkować kolejnym konfliktem zbrojnym z Gruzją, co byłoby niepożądane dla obu stron, ale też dla środowiska międzynarodowego.

Osetia Południowa

Osetia Południowa również jest spornym terytorium leżącym w Gruzji. Obejmuje istniejące od 1991 roku terytorium Południowoosetyjskiego Obwodu Autonomicznego. Jest to prawie 4 tysiące km².

⁴⁹ W. Górecki, *Abchazja*, Wołowiec 2013, s. 25.

W 1991 roku władze lokalne ogłosiły niepodległość, tworząc Republikę Osetii Południowej. Chciano tym samym uniezależnić się od Gruzji i połączyć z sąsiadującą Osetią Północną. Powstał w związku z tym paradoks prawny: zgodnie z prawem międzynarodowym Osetia Południowa jest integralną częścią Gruzji, z drugiej strony jednak tego typu deklaracja niepodległości nie jest nielegalna. Republika Osetii Południowej stanowi państwo nieuznawane, pozostające jednak w znacznej zależności od Rosji. Gruzja oficjalnie uważa to terytorium za znajdujące się pod okupacją rosyjską, nazywając je Regionem Cchinwali.

Szkocja

W 2012 roku rządy Szkocji i Wielkiej Brytanii porozumiały się w kwestii przeprowadzenia referendum w sprawie dążeń niepodległościowych Szkocji. W 2013 roku uchwalone zostało *Scottish Independence Referendum Bill*, a w kolejnym roku przeprowadzono referendum. Opcja niepodległościowa przegrała, jednak proces prowadzący do przeprowadzenia tego głosowania obie strony uznały za satysfakcjonujący⁵⁰.

Katalonia

Sytuacja odwrotna niż w Szkocji miała miejsce w Hiszpanii w związku z niepodległościowymi dążeniami Katalończyków. W 2014 roku władze katalońskie przeprowadziły nieformalne referendum, które wskazywało na to, że większość Katalończyków pragnie niepodległości. Katalońskie dążenie do niepodległości ukazały też wyniki wyborów do regionalnych władz w 2015 roku, które wygrało wówczas niepodległościowe zgrupowanie Junts pel Si i CUP, zdobywając absolutną większość. Mimo to, rząd Hiszpanii szuka możliwości tłumienia niepodległościowego ruchu katalońskiego oraz sposobów ograniczania ich prawa do samostanowienia⁵¹.

TENDENCJE DEZINTEGRACYJNE I MIĘDZYNARODOWY ŁĄD

Konsekwentne dążenia do realizacji prawa narodów do samostanowienia doprowadziłyby do znaczącej dekompozycji mapy politycznej. Powodem tego

⁵⁰ A. Muś, *Rewizja...*, dz. cyt., s. 98.

⁵¹ *Ibidem*.

byłby fakt, że współcześnie w ponad 90% niepodległych państw ich terytorium nie pokrywa się z ich terytorium etnicznym, co oznacza, że praktycznie nie ma teraz terytoriów monoetnicznych. Granice kulturowo-etniczne nie pokrywają się z politycznymi. Wszelkie próby zmiany tego, czyli np. przesiedlenia, wypędzenia, deportacje, etniczne czystki, czy też przymusowa asymilacja prowadzą z reguły do zbrodni.⁵²

Istotą kwestią zdaje się być fakt, że uznanie danego państwa powoduje falę wzmożonych roszczeń ze strony innych państw nieuznawanych. Potwierdza to przypadek uznania Kosowa przez część państw, który wywołał wówczas tego typu debatę ze strony m.in. Abchazji.

Według S. Bielenia eskalacja niepodległościowych roszczeń wywołała by wzrost napięć na globalną skalę w kwestii rozprzestrzeniania broni zagłady masowej, przestępczości zorganizowanej i ataków terrorystycznych. Możliwe, że wszystko to mogłoby pociągnąć za sobą interwencję mocarstw, które są odpowiedzialne za utrzymanie ładu międzynarodowego⁵³. Co więcej, G. Gottlieb uważa za absolutnie pewne, że nieskończenie rosnąca liczba politycznych niepodległych jednostek terytorialnych nie może być uznana za pewną podstawę rozwoju i bezpieczeństwa w wymiarze globalnym⁵⁴.

M. Ostrowski sądzi natomiast, że „w nowoczesnych demokracjach prawo do samostanowienia straciło swój wymiar <<być albo nie być>>, skoro mniejszość może bez ograniczeń korzystać ze swych praw ludzkich – a więc prawa do języka, religii, szkoły, zgromadzeń, własnej administracji. To dyskryminacja jest matką secesji. Politycznym wyzwaniem nie jest dziś tworzenie nowych państw, lecz życie w zgodzie z mniejszościami etnicznymi. W ogóle życie w zgodzie”⁵⁵.

Dążenie do suwerenności i samostanowienia zwłaszcza w najwyższym wymiarze zdaje się zatem być ideą zdezaktualizowaną. Zwłaszcza, jeśli zwróci się uwagę na fakt postępującej międzynarodowej współzależności, internacjonalizacji i integracji społeczności. Powyższe dążenia prowadziłyby do zróżnicowania podziałów geopolitycznych i wzrostu dysproporcji pomiędzy kilkoma mocarstwami, na których ciąży odpowiedzialność za utrzymanie pokoju i ładu międzynarodowego a dużą liczbą małych i słabych uczestników stosunków międzynarodowych, którzy mogliby być źródłem destabilizacji i napięć⁵⁶.

⁵² H. Kubiak, *U progu ery postwestfalskiej. Szkice z teorii narodu*, Kraków 2007, s. 70.

⁵³ S. Bielen, *Polityka...*, dz. cyt., s. 142.

⁵⁴ G. Gottlieb, *Nation Against State. A New Approach to Ethnic Conflicts and the Decline of Sovereignty*, Council on Foreign Relations, Strasburg 1993, s. 26-27.

⁵⁵ M. Ostrowski, *Kto zasługuje na państwo*, „Polityka” 2008, nr 36, s. 267.

⁵⁶ H. Hannum, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, Philadelphia 1996.

WNIOSKI

Podsumowując, w kwestii realizacji prawa do samostanowienia, rzeczywiste motywacje państw znacznie różnią się od sfery deklaracyjnej, w której samostanowienie uznawane jest za ideę słuszną i sprawiedliwą. Faktycznie decydujące o uznaniu za państwo bywają interesy ekonomiczne i polityczne. Stosowanie prawa do samostanowienia we współczesnym świecie stało się bardzo niejednolite i zdywersyfikowane, trudno mówić o istnieniu jednej doktryny w tym zakresie. Uznanie podmiotowości danej wspólnoty i jej określonego zakresu może wpływać na legitymizację powoływania się na prawo do samostanowienia i mieć wpływ na jego wykonywanie, jednak absolutnie nie jest to zasada powszechna⁵⁷.

Działania niesłużące integralności terytorialnej uznawane są za niezgodne z Kartą Narodów Zjednoczonych ze względu na to, że nie służą pokojowym stosunkom między krajami⁵⁸. Współcześnie nie występuje już *terra nullius* – ziemia niczyja, zatem stworzenie nowego państwa oznacza secesję z istniejącego już kraju⁵⁹.

K. Bobrowski wskazuje, że istotną kwestią jest to, aby realizacja prawa do samostanowienia narodów nie sprawiała, że zaczną powstawać państwa upadłe, które tworzą wiele negatywnych skutków zewnętrznych, a także pod względem praw człowieka⁶⁰.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze w opinii z 22.07.2010 r. w sprawie zgodności z prawem międzynarodowym jednostronnej deklaracji niepodległości Kosowa ocenił, że prawo międzynarodowe nie zawiera zakazu ogłoszenia deklaracji niepodległości. Zasada samostanowienia nie musi jednak oznaczać prawa do stworzenia nowego państwa. Stanowić ona może jedynie o prawie do wystąpienia z roszczeniami, na które wspólnota międzynarodowa wyrazić musi zgodę. Zgoda ta może przybrać formę uznania – czy to przez inne kraje, czy to przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Prawo do samostanowienia narodów może być realizowane również poprzez autonomię w ramach istniejącego już kraju (mowa tu o autonomii administracyjnej, politycznej, czy też kulturalnej). Biorąc po uwagę istnienie na świecie kilkuset narodów oczywistym staje się fakt, że stworzenie państwa przez każdy z nich, doprowadziłoby do rozpadu ładu międzynarodowego⁶¹.

⁵⁷ A. Muś, *Rewizja...*, dz. cyt., s. 127.

⁵⁸ K. Bobrowski, *Prawo...*, dz. cyt., s. 38.

⁵⁹ J. Tyranowski, *Integralność...*, dz. cyt., s. 65.

⁶⁰ K. Bobrowski, *Prawo...*, dz. cyt., s. 45.

⁶¹ *Ibidem*, s. 46.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2013.
- Bieleń S., *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- Bobrowski K., *Prawo do samostanowienia narodów w prawie międzynarodowym – aktualna wykładnia*, „Krytyka Prawa” 2017, tom 7.
- Buchanan A., *Theories of Secession*, „Philosophy and Public Affairs” 1997, nr 1
- Cassese A., *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge 1999.
- Daranowski P., *Precedens Kosowa a przyszłość Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton – przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, P. Chmielewski, S. Szczesio (red.), Łódź 2011.
- Gottlieb G., *Nation Against State. A New Approach to Ethnic Conflicts and the Decline of Sovereignty*, Council on Foreign Relations, Strasburg 1993.
- Górecki W., *Abchazja*, Wołowiec 2013.
- Hannum H., *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, Philadelphia 1996.
- Kubiak H., *U progu ery postwestfalskiej. Szkice z teorii narodu*, Kraków 2007.
- Mielnik B., *Podmiotowość a efektywność*, [w:] *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*, B. Mielnik, A. Wnukiewicz-Kozłowska (red.), Wrocław 2013.
- Muś A., *Rewizja stosowania prawa do samostanowienia w XXI wieku. Nowe wyzwania dla prawa międzynarodowego*, Katowice 2019.
- Ostrowski M., *Kto zastępuje na państwo*, „Polityka” 2008, nr 36.
- Perkowski M., *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2001.
- Serczyk W., *Historia Ukrainy*, Wrocław 2009.
- Tyranowski J., *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Warszawa-Poznań 1990.
- Zakrzewska-Dubasowa M., *Historia Armenii*, Wrocław 1990.

Żbikowski W., *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2015, nr 5.

Akty prawa międzynarodowego:

Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym z dnia 14 grudnia 1960 roku (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV))

Helsinki Final Act, Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/helsinki-final-act>.

Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, oznaczenie A/RES/25/2625, tekst: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/348/90/pdf/nr034890.pdf?token=YpshlP1v6xj22RU1iM&fe=true>.

THE RIGHT TO SELF-DETERMINATION OF NATIONS UNDER INTERNATIONAL LAW

Abstract: *This article will present the right to self-determination of nations in terms of its history, sources, subjective, objective and legal scope, as well as the implementation of this right and existing practice in this area. The aim of this article is to present the theoretical aspects of the right of nations to self-determination against the background of the practice that has developed regarding its implementation. The adopted hypothesis assumes that international practice in this field is inconsistent, and whether a given group manages to create its own state is often determined by political and economic considerations and the military strength of both the pretender itself and its international environment, rather than the law. International stability is also an important issue - it ensures that some nations have a chance to realize the right to self-determination, while others do not. This can be seen in the example of the decolonization process, the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics, as well as in the case of Abkhazia, Kosovo, South Ossetia, Scotland, Catalonia and many others.*

Key words: *self-determination, nation, international law, unrecognized states.*

PRAWO DO WOLNOŚCI PRZEMIESZCZANIA SIĘ W KONTEKŚCIE KONFLIKTÓW ZBROJNYCH: ROLA KORYTARZY HUMANITARNYCH

Streszczenie: Wolność przemieszczania się jest jedną z fundamentalnych wolności człowieka oraz odgrywa kluczową rolę w kontekście międzynarodowego prawa humanitarnego i ochrony praw człowieka. W niniejszym artykule dokonano analizy prawa do wolności przemieszczania się w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego, wskazując na jego kluczowe aspekty w różnych systemach prawnych, takich jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Szczególna uwaga poświęcona została implementacji tych przepisów w praktyce prawnej oraz różnicach w podejściu do legalności pobytu jako warunku korzystania z wolności przemieszczania się. W artykule wykazano, że skuteczność organizowania korytarzy humanitarnych zależy od wielu czynników, w tym w szczególności zgody stron konfliktu, spójności regulacji międzynarodowych i koordynacji międzynarodowej. Zwrócono także uwagę na możliwe przeszkody etyczne w zakresie tworzenia korytarzy humanitarnych, takie jak ryzyko nadużycia korytarzy do celów strategicznych, nierówny dostęp do pomocy i zagrożenia dla personelu humanitarnego.

Słowa kluczowe: wolność przemieszczania się, korytarze humanitarne, konflikt zbrojny, prawo humanitarne, ochrona praw człowieka.

¹ ORCID: 0000-0002-2627-2886; Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu.

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Wolność przemieszczania się, uznawana za jedną z fundamentalnych wolności człowieka, ma kluczowe znaczenie w kontekście międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka. Jest definiowana jako możliwość postępowania według własnego uznania w wyborze miejsca pobytu i przemieszczenia się, w granicach obowiązującego prawa². Wolność ta jest wartością naturalną i przyrodzoną, istniejącą niezależnie od struktur państwowych i prawnych. Jednakże to właśnie państwo, poprzez system prawny, ma obowiązek nie tylko uznać tę wolność, ale również zapewnić jej ochronę oraz – w niezbędnym zakresie – wprowadzać regulacje ograniczające ją w celu zapewnienia równości i bezpieczeństwa wszystkich obywateli³.

Rola państwa i stosowanych w jego obrębie mechanizmów prawnych w zakresie zapewnienia wolności przemieszczania się nabiera szczególnego znaczenia w czasach konfliktów zbrojnych, gdzie przysługujące każdemu prawa i wolności mogą być zawieszane lub ograniczone⁴. W tych warunkach, międzynarodowe prawo humanitarne stara się zapewnić minimalne standardy ochrony dla osób cywilnych, w tym prawo do bezpiecznego i swobodnego przemieszczania się – szczególnie z terenu objętego działaniami wojennymi (a więc niebezpiecznego, zagrażającego zdrowiu i życiu osób najbardziej narażonych).

Jednym z narzędzi prawnych służących ochronie ludności cywilnej w czasie konfliktu zbrojnego jest prowadzenie korytarzy humanitarnych, będących prawnie regulowanymi strefami, które umożliwiają ewakuację i dostawy pomocy w regionach dotkniętych konfliktem. Korytarze humanitarne są projektowane i zarządzane w sposób, który ma na celu minimalizowanie ingerencji w wolność przemieszczania się, jednocześnie zapewniając dostęp do niezbędnej pomocy i ochrony dla osób, które dotknięte są skutkami prowadzonej wojny (tj. niebiorącej udziału w działaniach zbrojnych ludności cywilnej). W praktyce jednak zarządzanie tymi korytarzami stawia przed państwami i organizacjami międzynarodowymi szereg wyzwań prawnych i logistycznych. Kwestie te obejmują między

² L. Wiśniewski, *Zasady normatywnej regulacji wolności i praw człowieka*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna - Prawo - Praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, M. Kruk, J. Trzciniński, J. Wawrzyniak (red.), Warszawa 2012, s. 112.

³ Z. Kędzia, *Wolność przemieszczania się*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, R. Wieruszewski (red.), Wrocław 1991, s. 439.

⁴ L. Wiśniewski, *Wolność przemieszczania się i wyboru kraju zamieszkania*, Warszawa 1997, s. 9.

innymi negocjacje dotyczące lokalizacji, zabezpieczeń oraz koordynacji z siłami zbrojnymi, co może wpływać na efektywność i bezpieczeństwo korytarzy⁵.

Mimo tych wyzwań, międzynarodowe prawo humanitarne kontynuuje rozwój w celu lepszego adresowania potrzeb i ochrony praw osób cywilnych w czasie konfliktów zbrojnych, wskazując na złożoność i dynamikę relacji między prawem a wolnością przemieszczania się. Utrzymanie równowagi między ochroną praw jednostek, a zapewnieniem ogólnego bezpieczeństwa i porządku publicznego, pozostaje kluczowym, choć trudnym zadaniem dla prawa międzynarodowego w tych najbardziej skomplikowanych okolicznościach.

Przedmiotowy artykuł ma na celu dogłębną analizę roli i znaczenia wolności przemieszczania się jako jednego z fundamentalnych praw człowieka, szczególnie w kontekście norm i zasad międzynarodowego prawa humanitarnego oraz praw człowieka. Wolność przemieszczania się, rozumiana jako prawo do swobodnego wyboru miejsca pobytu oraz możliwość przemieszczania się bez nieuzasadnionych przeszkód, stanowi kluczowy element ludzkiej autonomii i godności. W ramach prawa międzynarodowego, to prawo jest zabezpieczone przez szereg międzynarodowych instrumentów prawnych, które wspólnie stanowią kanon ochrony praw podstawowych. W ramach przedmiotowych rozważań podjęto próbę określenia w jaki sposób normy międzynarodowego prawa humanitarnego są interpretowane i stosowane w różnych warunkach, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kryzysowych, takich jak konflikty zbrojne. W czasie wojny co do zasady obowiązują inne regulacje, niż ma to miejsce w czasie pokoju. Wynika to z konieczności zabezpieczenia ludności cywilnej przed skutkami konfliktu zbrojnego. Konieczne jest więc zwrócenie szczególnej uwagi na ograniczenia w zakresie przynależnych każdemu człowiekowi praw i wolności oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy wolność przemieszczania się jest dostarczona gwarantowana przepisami prawa międzynarodowego.

Artykuł skupia się na ocenie skuteczności prowadzenia korytarzy humanitarnych. Podjęto również próbę dokonania oceny skuteczności prowadzenia korytarzy humanitarnych w różnych kontekstach geograficznych i politycznych, uwzględniając różnice w zasobach, infrastrukturze prawnej i zdolnościach operacyjnych poszczególnych państw.

⁵ K. Lankosz, *Podstawowe zagadnienia prawa międzynarodowego publicznego*, [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, K. Lankosz (red.), Dęblin 2006, s. 12.

PRAWO DO WOLNOŚCI PRZEMIESZCZANIA SIĘ W MIĘDZYNARODOWYM PRAWIE HUMANITARNYM

Wolność przemieszczania się została uregulowana w szerokim zakresie przez liczne dokumenty prawa międzynarodowego. W związku z tym, w ramach niniejszego opracowania, skoncentrowano się na wybranych regulacjach prawnych, które odgrywają kluczową rolę w kontekście systemu uniwersalnego, a także w ramach prawodawstwa Rady Europy oraz Unii Europejskiej. Te systemy prawne są szczególnie istotne z uwagi na ich fundamentalne znaczenie dla ochrony praw człowieka i ich bezpośredni wpływ na interpretację oraz stosowanie prawa do wolności przemieszczania się. W dalszych rozważaniach szczególną uwagę poświęcono analizie, jak te fundamentalne przepisy są implementowane i interpretowane w praktyce prawnej. Powyższe pozwoli na zrozumienie ich rzeczywistego wpływu na ochronę tego prawa w różnych jurysdykcjach.

W ramach pierwszego, czyli uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka, znaczącą rolę odgrywa Powszechna Deklaracja Praw Człowieka⁶ (dalej: PDPCz). Artykuł 13 tej Deklaracji dostarcza precyzyjnej definicji wolności przemieszczania się, kluczowej w kontekście praw człowieka. Zgodnie z treścią tego artykułu, prawo to jest zagwarantowane każdemu człowiekowi i obejmuje kilka fundamentalnych aspektów. Pierwszym z nich jest swoboda poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania w obrębie granic danego państwa, co umożliwia jednostkom decydowanie o swoim miejscu pobytu bez nieuzasadnionych przeszkód ze strony władz. Drugim elementem jest prawo do swobodnego opuszczania jakiegokolwiek kraju, włączając w to własne państwo obywatelstwa, co podkreśla globalny charakter tego prawa i jego niezależność od granic narodowych. Trzecią, równie istotną częścią, jest prawo do powrotu do swojego kraju, które zapewnia ochronę przed trwałym wygnaniem i stanowi kluczowy element stabilności osobistej oraz tożsamości narodowej jednostek⁷.

W treści Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: MPPOiP)⁸, regulacje dotyczące wolności przemieszczania się przyjmują natomiast nieco inny charakter. Artykuł 12 Paktu zawiera specyficzne ograniczenie

⁶ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, tekst: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp na dzień: 14.05.2024 r.].

⁷ B. Gronowska, *Wolność przemieszczania się a obywatelstwo i cudzoziemcy*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona*, B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski (red.), Toruń 2005, s. 397.

⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

tej wolności, ponieważ jej gwarancje są limitowane wyłącznie do osób legalnie przebywających na terytorium danego państwa. Wprowadzenie kryterium legalności pobytu stanowi znaczące odróżnienie od bardziej ogólnej formuły przyjętej w Deklaracji. Ta różnica w ujęciu obu dokumentów prawnomiędzynarodowych jest wyraźnie widoczna i podkreśla różnorodność podejść w zakresie regulacji prawnej dotyczącej wolności przemieszczania się. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych wprowadza w sposób wyraźny wymóg legalności pobytu jako warunek korzystania z wolności przemieszczania się, co wskazuje na próbę zrównoważenia tego prawa z potrzebami bezpieczeństwa państwowego oraz zarządzania migracją⁹. Tymczasem w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka państwa mają szerszą swobodę w decydowaniu o warunkach przyjęcia cudzoziemców na swoje terytorium, co może obejmować również kwestie legalności pobytu, ale nie jest to bezpośrednio sprecyzowane jako warunek korzystania z tej wolności. Dostrzeżona różnica w podejściu ilustruje ewolucję międzynarodowych standardów prawnych w kontekście coraz bardziej złożonych wyzwań związanych z migracją i bezpieczeństwem międzynarodowym¹⁰.

W systemie Rady Europy wolność przemieszczania się również została oparta na wymogu legalności pobytu. Wolność ta została uregulowana w szczególności w ramach europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹¹. Regulacje dotyczące tego prawa znalazły swoje miejsce nie w głównym tekście Konwencji, lecz w Protokole Czwartym¹², co świadczy o ewolucji i stopniowym rozszerzaniu ochrony prawnej w zakreślonej dziedzinie. W szczególności, artykuły 2, 3 i 4 Protokołu adresują kwestie związane z wolnością przemieszczania się, oferując kompleksowe podejście do tego prawa¹³.

⁹ Z. Kędzia, *Wolność przemieszczania się*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, R. Wieruszewski (red.), Wrocław 1991, s. 440.

¹⁰ L. Wiśniewski, *Wolność przemieszczania...*, s. 10.

¹¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

¹² Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Paryż.1952.03.20. Protokół Nr 4 do powyższej konwencji. Strasburg.1963.09.16 (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/2 z późn. zm.).

¹³ Zgodnie z art. 2 Protokołu Czwartego każdy, kto przebywa legalnie na terytorium państwa, ma prawo do swobodnego poruszania się i do swobodnego wyboru miejsca zamieszkania na tym terytorium, jak również każdy może swobodnie opuścić jakikolwiek kraj, w tym swój własny. Z art. 3 wynika, że nikt nie może być wydany na terytorium państwa, którego jest obywatelem, ani indywidualnie, ani w ramach wydalania zbiorowego. Przepis ten wskazuje nadto, że nikt nie może być pozbawiony prawa wjazdu na terytorium państwa, którego jest obywatelem. W art. 4 wskazano z kolei, że zbiorowe wydalanie cudzoziemców jest zabronione.

Zgodnie z postanowieniami Protokołu Czwartego, wolność przemieszczania się obejmuje kilka kluczowych aspektów. Pierwszym z nich jest swoboda poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania na terytorium danego państwa, co umożliwia obywatelom decydowanie o swojej lokalizacji w granicach kraju, w którym legalnie przebywają. Kolejnym elementem jest prawo do opuszczenia jakiegokolwiek kraju, w tym własnego. Wymiar ten podkreśla międzynarodowy charakter wolności przemieszczania się i zapewnia jednostkom możliwość swobodnego przekraczania granic państwowych. Po trzecie, Protokół Czwarty stanowi o zakazie wydalenia własnych obywateli, zarówno indywidualnie, jak i w ramach zbiorowego wydalenia. Jest to istotne zabezpieczenie przed wydawaniem arbitralnych decyzji przez umocowane do tego organy państwowe. Po czwarte, zabronione jest również pozbawienie obywatela prawa wstępu na terytorium własnego państwa, co gwarantuje prawo do powrotu i chroni przed bezprawnym wykluczeniem z własnego kraju. Ostatni z wymienionych aspektów obejmuje zakaz zbiorowego wydalenia cudzoziemców. Jest to wyraz ochrony przed masowymi deportacjami także w stosunku do osób niebędących obywatelami danego kraju¹⁴.

W systemie unijnym można zauważyć znaczące zmiany w zakresie regulacji dotyczących wolności przemieszczania się. Podstawowym aktem prawnym, który odnosi się do tej kwestii, jest Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)¹⁵, gdzie przede wszystkim artykuły 20 ust. 2 lit. a oraz artykuł 21 odgrywają kluczową rolę w określaniu i regulowaniu tego prawa. Pierwszy z wymienionych przepisów wskazuje, że obywatele Unii korzystają z praw i podlegają obowiązkowi przewidzianym w Traktatach. Mają między innymi prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich. Art. 21 TFUE gwarantuje natomiast każdemu obywatelowi Unii prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w Traktatach i środkach przyjętych w celu ich wykonania. W ust. 2 wskazano, że jeżeli dla osiągnięcia tego celu działanie Unii okazuje się konieczne, a Traktaty nie przewidują niezbędnych kompetencji, Parlament Europejski i Rada, stanowiąc zgodnie ze zwykłą procedurą ustawodawczą, mogą wydać przepisy ułatwiające wykonywanie prawa do wolności przemieszczania się¹⁶.

¹⁴ L. Garlicki, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom II. Komentarz do art. 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, Warszawa 2011, s. 602-609.

¹⁵ Traktat Ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.).

¹⁶ D. E. Harasimiuk, *Skuteczne korzystanie z prawa pobytu przez obywateli UE i członków ich rodzin*, *Ius Novum* 2016, nr 1, s. 63-78.

Powyższe przepisy wprowadzają istotne różnice pod względem zakresu podmiotowego, jeśli porównamy je z regulacjami przyjętymi w systemach Rady Europy oraz w ramach uniwersalnych konwencji praw człowieka. Na mocy Traktatu prawo do swobodnego przemieszczania się oraz przebywania na terytorium państwa członkowskiego jest przyznane wyłącznie obywatelom Unii. W kontekście unijnym oznacza to, że wolność przemieszczania się została uwarunkowana statusem obywatelstwa Unii Europejskiej, co stanowi znaczące zawężenie w stosunku do bardziej ogólnego podejścia, jakie przyjęto w innych systemach prawnych¹⁷. Prawodawstwo unijne, poprzez skupienie się na obywatelach Unii, podkreśla unikalną naturę prawa do swobodnego przemieszczania się w ramach granic Unii Europejskiej, co jest związane z fundamentalnymi założeniami o jednolitym rynku i swobodzie obywateli w przestrzeni Schengen¹⁸. Ten specyficzny model regulacji podkreśla również zobowiązania państw członkowskich do ułatwiania mobilności swoich obywateli, co jest kluczowym elementem integracji i kooperacji w obrębie Unii Europejskiej¹⁹.

WOLNOŚĆ PRZEMIESZCZANIA SIĘ W KRAJOWYM PORZĄDKU PRAWNYM

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej²⁰ gwarantuje każdemu prawo do wolności przemieszczania się w art. 52. Zgodnie z tym przepisem każdemu zapewnia się wolność poruszania się po terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyboru miejsca zamieszkania i pobytu. Każdy może swobodnie opuścić terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Konstytucja wskazuje nadto, że wymienione w art. 52 ust. 1 i 2 wolności mogą podlegać ograniczeniom określonym w ustawie. Podkreślono jednocześnie, że obywatela polskiego nie można wydalic z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju, a osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlic się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

W art. 52 Konstytucji wskazano więc cztery zasadnicze aspekty, które choć różnorodne, są wzajemnie powiązane i współzależne w zakresie wolności przemieszczania się. Pierwszym z tych praw jest wolność poruszania się po terytorium

¹⁷ F. Wollenschläger, *Obywatelstwo UE i jego dynamika dla procesu integracji poza wymiarem rynkowym*, cz. I., „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 6, s. 4-14.

¹⁸ D. Thym, *EU migration policy and its constitutional rationale: A cosmopolitan outlook*, „Common Market Law Review” 2013, nr 3, s. 709-736.

¹⁹ A. Jasińska, *Prawo przemieszczania się i pobytu obywateli Unii Europejskiej i członków ich rodzin na terytorium państw członkowskich*, Radca Prawny 2004, nr 5, s. 28.

²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Rzeczypospolitej Polskiej, co umożliwi każdemu obywatelowi swobodę przemieszczania się bez nieuzasadnionych przeszkód administracyjnych czy prawnych w granicach państwa. Drugi aspekt dotyczy wolności wyboru miejsca zamieszkania, co jest fundamentalne dla realizacji osobistych i zawodowych planów życiowych. Trzecia wolność, związana z wyborem miejsca pobytu, odnosi się do prawa do tymczasowego przebywania w wybranej lokalizacji na terenie kraju. W powyższym zakresie słusznie dostrzegła J. Węgrzyn, wskazując, że „przez wolność wyboru miejsca zamieszkania natomiast należy rozumieć przebywanie w miejscowości, w której dana osoba ma mieszkanie. Sięgając jednak do kodeksu cywilnego, a dokładniej do art. 25, który stanowi rozwinięcie ustawy zasadniczej, dostrzeżemy, że miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu. Zgodnie z cywilistycznym ujęciem miejsce zamieszkania zostało powiązane z całym obszarem określonej miejscowości, bez dalszego uszczegółowienia co do dzielnicy, ulicy, budynku, a wreszcie konkretnego lokalu”²¹. Ostatni wymiar omawianej wolności obejmuje swobodę opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Każde z tych praw jest fundamentem demokratycznego państwa prawnego i podkreśla wartość autonomii jednostki oraz jej integralną rolę w strukturze prawno-politycznej państwa²².

Biorąc pod uwagę zakres podmiotowy wolności przemieszczania się, zdefiniowany w art. 52 ust. 1 Konstytucji, można zauważyć, że jest on wyraźnie szeroki, gdyż przysługuje „każdemu”. Jednakże zastosowanie przez ustawodawcę terminu „każdy” nie implikuje automatycznie, że przepis ten kierowany jest do wszystkich możliwych kategorii podmiotów prawnych. W rzeczywistości zastosowanie tego terminu wyklucza osoby prawne, jako że nie są one zdolne do korzystania z praw, które można logicznie przypisać jedynie osobom fizycznym. Stąd wynika, że prawo to adresowane jest wyłącznie do osób fizycznych, w tym obywateli polskich oraz cudzoziemców, którzy na stałe lub czasowo zamieszkują na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej²³. Jednakże należy podkreślić, że omawiane prawo dotyczy wyłącznie cudzoziemców, którzy przebywają w Polsce legalnie, a nie tych, którzy wciąż ubiegają się o możliwość wjazdu i pobytu na terytorium kraju. Tym samym, kryterium legalności pobytu staje się kluczowym elementem determinującym zakres podmiotowy wolności przemieszczania się, co jest w pełni zgodne ze standardami międzynarodowymi w zakresie regulacji ruchu osób.

²¹ J. Węgrzyn, *Wolność przemieszczania się*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, M. Jabłoński (red.), Wrocław 2014, s. 229.

²² W. E. Łyszczyk, *O wolności wyboru miejsca zamieszkania*, Rzeczpospolita PCD 1999, nr 11, s. 16.

²³ M. Florczak-Wątor [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II*, P. Tuleja (red.), Warszawa 2023, LEX/el.

Wprowadzenie tego wymogu jest zrozumiałe i powszechnie akceptowane w kontekście zarządzania migracją i bezpieczeństwem publicznym, zapewniając, że prawa te są przyznawane osobom, które spełniają określone przez prawo kryteria²⁴.

OGRANICZENIA W ZAKRESIE PRZEMIESZCZANIA SIĘ – PODSTAWY PRAWNE

Przyjęte standardy międzynarodowe, w odniesieniu do wolności przemieszczania się, uwzględniają określone ograniczenia tego prawa. Analizując Powszechną Deklarację Praw Człowieka, można zauważyć, że nie zawiera ona specyficznych ograniczeń dotyczących poszczególnych praw lub wolności. Ograniczenia te są jednak zdefiniowane ogólnie w artykule 29 ustępach 2 i 3, które mają zastosowanie do wszystkich praw i wolności wymienionych w tym dokumencie, w tym również do wolności przemieszczania się. Zgodnie z tymi ustępami, wolność przemieszczania się może być ograniczona przez prawo, jeżeli jest to niezbędne do zapewnienia należytego uznania i poszanowania praw oraz wolności innych osób, ochrony moralności, porządku publicznego i ogólnego dobrobytu w demokratycznym społeczeństwie, czy też do zapobiegania korzystaniu z praw i wolności w sposób sprzeczny z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁵.

Podobnie, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, ograniczenie wolności przemieszczania się jest wyraźnie sformułowane w artykule 12 ustępie 3, który stanowi, że ograniczenia te muszą być przewidziane przez ustawę. Taka regulacja prawna jest uzasadniona tylko wtedy, gdy istnieją konkretne przesłanki, takie jak potrzeba ochrony bezpieczeństwa państwowego, porządku publicznego, zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych osób, przy czym wszystkie te przesłanki muszą być zgodne z innymi prawnie uznanymi prawami określonymi w Pakcie²⁶.

Z wymienionych przepisów prawa międzynarodowego wynika, że każde ograniczenie wolności przemieszczania się musi być ustanowione przez państwo na mocy wyraźnie określonego aktu prawnego o randze ustawy, co eliminuje możliwość arbitralnych decyzji pozbawionych solidnej podstawy prawnej. Ponadto, niezbędne jest merytoryczne uzasadnienie takiego ograniczenia, co oznacza konieczność wykazania, że spełnione zostały konkretne przesłanki wymienione

²⁴ P. Sarnecki [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, wyd. II*, L. Garlicki, M. Zubik (red.), Warszawa 2016, LEX/el.

²⁵ Art. 29 ust. 2 i 3 PDPCz.

²⁶ Art. 12 ust. 3 MPPOiP.

w odpowiednich przepisach prawnych, które są w swojej naturze bardzo zbliżone, zarówno w Deklaracji, jak i w Pakcie.

Podobne kryterium ustanowione zostało w krajowym porządku prawnym. Zgodnie z art. 52 ust. 3 Konstytucji RP wolność przemieszczania się może podlegać ograniczeniom określonym w ustawie²⁷. Treść tego przepisu koncentruje się wyłącznie na przesłance formalnej, czyli na konieczności uregulowania ograniczeń w formie ustawy, nie precyzując jednak konkretnych przesłanek materialnych, które by uzasadniały wprowadzenie takich ograniczeń. Mogłoby się zatem wydawać, że jedynym warunkiem dla ograniczenia tej wolności jest istnienie odpowiedniej ustawy. Niemniej jednak, analiza dalszych przepisów konstytucyjnych, a zwłaszcza art. 31 ust. 3 Konstytucji, wskazuje na to, że obowiązek ustawowego uregulowania musi być wsparty realizacją przesłanek materialnych, które są tam wymienione²⁸. W artykule 31 ust. 3 Konstytucji wymienione są przesłanki materialne, takie jak potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, oraz konieczność ochrony wolności i praw innych osób. Dlatego ograniczenia wolności przemieszczania się muszą nie tylko zostać odpowiednio uregulowane ustawowo, ale także muszą być uzasadnione jednym z tych istotnych celów publicznych²⁹.

Praktyczne zastosowanie takiego ograniczenia wolności przemieszczania się może przyjąć różne formy. Przykładowo, może być to środek zapobiegawczy, tak jak zakaz opuszczenia kraju nałożony na daną osobę w związku z toczącym się postępowaniem sądowym. Inny przykład to wprowadzenie specyficznych ograniczeń w miejscach wymagających szczególnej ochrony, takich jak poligon wojskowy czy obiekty chroniące ważne tajemnice państwowe³⁰. Możliwe jest także ograniczenie dostępu do miejsc uznanych za czasowo niebezpieczne z powodów bezpieczeństwa publicznego lub w przypadku sytuacji kryzysowych. Wszystkie te przypadki muszą być ściśle regulowane przez ustawy i uzasadnione rzeczywistą potrzebą ochrony wyżej wymienionych wartości publicznych lub praw innych osób³¹.

²⁷ Art. 53 ust. 3 Konstytucji RP.

²⁸ M. Zygmunt, *Państwo demokratyczne w klauzuli limitacyjnej. Redundancja, aksjologiczna konieczność czy praktyczna potrzeba?*, PPP 2023, nr 5, s. 58-75.

²⁹ Wyrok TK z 9.03.2016 r., K 47/15, OTK-A 2018, nr 31; wyrok TK z 9.12.2015 r., K 35/15, OTK-A 2015, nr 11, poz. 186.

³⁰ J.M. Finnis, *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Warszawa 2001, s. 44.

³¹ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 78.

KORYTARZ HUMANITARNY JAKO NARZĘDZIE OCHRONY PRAWNEJ

Korytarz humanitarny to termin prawny określający wydzieloną, zazwyczaj tymczasową trasę, która umożliwia bezpieczny i kontrolowany przepływ osób cywilnych oraz dostarczanie pomocy humanitarnej do regionów dotkniętych konfliktem zbrojnym, klęską naturalną lub innymi sytuacjami kryzysowymi³². Jego istota wynika z potrzeby ochrony życia i zdrowia ludności cywilnej oraz zapewnienia dostępu do podstawowych potrzeb, takich jak żywność, woda, schronienie i opieka medyczna w warunkach, które zazwyczaj charakteryzują się dużym zagrożeniem dla bezpieczeństwa i porządku publicznego³³.

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego, korytarze humanitarne są zakotwiczone w zasadach prawa międzynarodowego humanitarnego, które regulują ochronę i pomoc dla osób cywilnych w czasie konfliktów zbrojnych. Te zasady są wyrażone, między innymi, w czwartej konwencji genewskiej z 1949 roku³⁴ oraz w dodatkowych protokołach do niej, nakładają na strony konfliktu obowiązek ochrony cywilów i umożliwiania im dostępu do pomocy humanitarnej. Korytarze te mają być traktowane jako neutralne strefy, wolne od działań wojennych, co teoretycznie powinno zapewnić bezpieczeństwo zarówno dostarczanej pomocy, jak i osób zaangażowanych w jej transport i dystrybucję³⁵.

Ponadto, organizacja korytarzy humanitarnych musi być zgodna z zasadami prawa międzynarodowego, takimi jak zasada proporcjonalności, która wymaga, aby korzyści humanitarne wynikające z utworzenia korytarza przewyższały ewentualne szkody. Zasada ta podkreśla, że wszelkie działania w ramach korytarza humanitarnego muszą być skrupulatnie zaplanowane i wykonane w sposób minimalizujący ryzyko dla osób cywilnych. W praktyce funkcjonowanie korytarzy humanitarnych może być utrudnione przez wiele czynników, w tym brak współpracy lub nawet aktywne przeszkody ze strony niektórych uczestników konfliktu, co może prowadzić do sytuacji, gdzie teoretyczne zabezpieczenia prawne nie są w pełni efektywne. Dlatego też międzynarodowe organizacje humanitarne,

³² <https://www.icrc.org/en/document/how-humanitarian-corridors-work> [dostęp na dzień: 14.05.2024 r.].

³³ Kellogg Institute for International Studies, *Humanitarian Corridor Initiative*, University of Notre Dame, 2018, s. 27.

³⁴ Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 171).

³⁵ <https://www.chathamhouse.org/2024/04/enhancing-security-civilians-conflict/04-humanitarian-corridors> [dostęp na dzień: 14.05.2024 r.].

takie jak Polski Czerwony Krzyż³⁶ czy różne agendy ONZ³⁷, odgrywają kluczową rolę w negocjacjach i monitorowaniu przestrzegania zasad dotyczących korytarzy humanitarnych, starając się maksymalizować ich skuteczność i ochronę przysługującą cywilom w strefach konfliktu.

PRZESZKODY PRAWNE I ETYCZNE W REALIZACJI KORYTARZY HUMANITARNYCH

Realizacja korytarzy humanitarnych, mimo ich znaczenia w dostarczaniu pomocy i ochronie ludności cywilnej w regionach konfliktowych, napotyka na liczne przeszkody prawne i etyczne. Te wyzwania często komplikują procesy ich wdrażania i mogą ograniczać efektywność tych działań. Wśród dostrzeżonych przeszkód prawnych wymienić można w szczególności:

a) brak zgody stron konfliktu;

Korytarze humanitarne wymagają akceptacji i współpracy wszystkich stron zaangażowanych w konflikt. Bez jednoznacznej zgody, realizacja takich działań może być postrzegana jako naruszenie suwerenności państwa, co może prowadzić do prawnych sporów międzynarodowych lub nawet działań militarnych przeciwko personelowi humanitarnemu lub infrastrukturze korytarza.

b) niejasne lub niespójne regulacje międzynarodowe;

Choć zasady dotyczące ochrony ludności cywilnej są zakorzenione w prawie międzynarodowym humanitarnym, interpretacje tych regulacji mogą się różnić. Rozbieżności w interpretacji mogą prowadzić do konfliktów prawnych i opóźnień w realizacji operacji humanitarnych.

c) problemy z koordynacją międzynarodową;

Wymóg współpracy między różnymi organizacjami międzynarodowymi i państwami może komplikować logistykę i prawną strukturę korytarzy humanitarnych. Znalezienie wspólnego gruntu prawnego dla wielopartyjnych inicjatyw często wymaga czasu i zasobów, co może opóźniać reakcje humanitarne.

³⁶ <https://pck.pl/> [dostęp na dzień: 14.05.2024 r.].

³⁷ <https://www.un.org/> [dostęp na dzień: 14.05.2024 r.].

Jeśli natomiast chodzi o przeszkody etyczne, wymienić wśród nich można w szczególności:

a) ryzyko nadużycia;

Korytarze humanitarne mogą być wykorzystywane przez strony konfliktu do celów strategicznych, takich jak przemieszczanie sił wojskowych lub wywiad. Takie działania stawiają pod znakiem zapytania etyczne podstawy humanitarnego charakteru korytarzy i mogą prowadzić do dalszego pogorszenia sytuacji humanitarnej.

b) nierówny dostęp do pomocy;

Decyzje dotyczące lokalizacji korytarzy humanitarnych mogą faworyzować jedne grupy ludności kosztem innych, co prowadzi do etycznych dylematów dotyczących sprawiedliwości i równości w dostępie do pomocy. To z kolei może zaostrzać lokalne napięcia i pogłębiać konflikty.

c) zagrożenia dla personelu humanitarnego;

Wdrażanie korytarzy humanitarnych w aktywnych strefach konfliktu niesie ze sobą ryzyko dla życia i zdrowia personelu pomocowego. Wysokie ryzyko dla pracowników humanitarnych stawia pytanie o granice odpowiedzialności organizacji i etyczność wysyłania pracowników do niezwykle niebezpiecznych rejonów.

Rozwiązanie dostrzeżonych wyżej problemów prawnych i etycznych wymaga gruntownej znajomości prawa międzynarodowego, skutecznych mechanizmów koordynacji międzynarodowej, a także stałego monitoringu i adaptacji strategii humanitarnych w celu zapewnienia, że działania te spełniają swoje główne cele bez pogłębiania istniejących problemów.

WNIOSKI KOŃCOWE

W niniejszym artykule dokonano analizy znaczenia wolności przemieszczania się, szczególnie w kontekście międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, z uwzględnieniem zasad określonych w różnych systemach prawnych. Zostało wykazane, że wolność przemieszczania się jest podstawowym prawem człowieka, które umożliwia osobom swobodny wybór miejsca pobytu i przemieszczania się, co jest kluczowe dla ludzkiej autonomii i godności. Jednakże prawo to może podlegać ograniczeniom, zwłaszcza w czasach konfliktów zbrojnych, gdzie konieczne jest zabezpieczenie ludności cywilnej przed skutkami wojny.

Znaczącą część artykułu poświęcono korytarzom humanitarnym jako narzędziom ochrony prawnej, umożliwiającym bezpieczne przemieszczanie się ludności cywilnej oraz dostarczanie pomocy humanitarnej w regionach dotkniętych konfliktem. Korytarze te, choć mają kluczowe znaczenie w ochronie praw człowieka, napotykać na liczne przeszkody prawne i etyczne, takie jak brak zgody stron konfliktu, niespójność w interpretacji regulacji międzynarodowych, czy występowanie potencjalnego ryzyka nadużyć przez obie strony konfliktu.

Artykuł rzuca światło na złożoność relacji między prawem a wolnością przemieszczania się w kontekście międzynarodowych konfliktów zbrojnych i wskazuje na potrzebę ciągłego rozwoju prawa humanitarnego w celu lepszego adresowania i ochrony praw osób cywilnych. Wyzwania w implementacji korytarzy humanitarnych, zarówno z punktu widzenia prawnego, jak i etycznego, wymagają skoordynowanego działania i współpracy międzynarodowej, aby zapewnić skuteczną pomoc i ochronę ludziom w najtrudniejszych okolicznościach.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Finnis J.M., *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Warszawa 2001.
- Florczak-Wątor M. [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), Warszawa 2023, LEX/el.
- Garlicki L., *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom II. Komentarz do art. 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, Warszawa 2011.
- Gronowska B., *Wolność przemieszczania się a obywatelstwo i cudzoziemcy*, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona*, B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski (red.), Toruń 2005.
- Harasimiuk D.E., *Skuteczne korzystanie z prawa pobytu przez obywateli UE i członków ich rodzin*, *Ius Novum* 2016, nr 1.
- Jasińska A., *Prawo przemieszczania się i pobytu obywateli Unii Europejskiej i członków ich rodzin na terytorium państw członkowskich*, „*Radca Prawny*” 2004, nr 5.
- Kellogg Institute for International Studies, Humanitarian Corridor Initiative, University of Notre Dame, 2018.
- Kędzia Z., *Wolność przemieszczania się*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, R. Wieruszewski (red.), Wrocław 1991.

Lankosz K., *Podstawowe zagadnienia prawa międzynarodowego publicznego*, [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, K. Lankosz (red.), Dęblin 2006.

Łyszczak W.E., *O wolności wyboru miejsca zamieszkania*, „Rzeczpospolita PCD” 1999, nr 11.

Sarnecki P., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, L. Garlicki, M. Zubik (red.), Warszawa 2016, LEX/el.

Thym D., *EU migration policy and its constitutional rationale: A cosmopolitan outlook*, „Common Market Law Review” 2013, nr 3.

Węgrzyn J., *Wolność przemieszczania się*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, M. Jabłoński (red.), Wrocław 2014.

Wiśniewski L., *Wolność przemieszczania się i wyboru kraju zamieszkania*, Warszawa 1997.

Wiśniewski L., *Zasady normatywnej regulacji wolności i praw człowieka*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna - Prawo - Praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, M. Kruk, J. Trzciniński, J. Wawrzyniak (red.), Warszawa 2012.

Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.

Wollenschläger F., *Obywatelstwo UE i jego dynamika dla procesu integracji poza wymiarem rynkowym, cz. I*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 6.

Zygmunt M., *Państwo demokratyczne w klauzuli limitacyjnej. Redundancja, aksjologiczna konieczność czy praktyczna potrzeba?*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2023, nr 5.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 171).

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Paryż.1952.03.20. Protokół Nr 4 do powyższej konwencji. Strasburg.1963.09.16 (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/2 z późn. zm.).

Traktat Ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.).

Orzecznictwo:

Wyrok TK z 9.12.2015 r., K 35/15, OTK-A 2015, nr 11, poz. 186.

Wyrok TK z 9.03.2016 r., K 47/15, OTK-A 2018, nr 31.

Netografia:

<https://www.icrc.org/en/document/how-humanitarian-corridors-work>.

<https://pck.pl/>.

<https://www.un.org/>.

<https://www.chathamhouse.org/2024/04/enhancing-security-civilians-conflict/04-humanitarian-corridors>.

THE RIGHT TO FREEDOM OF MOVEMENT IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICTS: THE ROLE OF HUMANITARIAN CORRIDORS

Summary: *Freedom of movement is one of the fundamental human freedoms and plays a key role in the context of international humanitarian law and the protection of human rights. This article analyzes the right to freedom of movement in light of international humanitarian law, highlighting its key aspects in various legal systems such as the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the Treaty on the Functioning of the European Union. Particular attention is given to the implementation of these provisions in legal practice and the differences in approaches to the legality of residence as a condition for exercising the freedom of movement. The article demonstrates that the effectiveness of organizing humanitarian corridors depends on many factors, including the consent of the conflicting parties, the coherence of international regulations, and international coordination. It also addresses possible ethical obstacles in creating humanitarian corridors, such as the risk of corridors being misused for strategic purposes, unequal access to aid, and threats to humanitarian personnel.*

Key words: *freedom of movement, humanitarian corridors, armed conflict, humanitarian law, protection of human rights.*

ROLA ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH W OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA

***Streszczenie:** Przedmiotowe opracowanie zawiera analizę roli organizacji międzynarodowych w staraniach na rzecz ochrony praw człowieka. Najpierw przeanalizowany zostaje w niej kontekst historyczny ochrony praw człowieka w stosunkach międzynarodowych. Starania aktorów międzynarodowych w promocji praw człowieka na świecie są zaadresowane w tym artykule z perspektywy działań organizacji międzynarodowych (zarówno rządowych organizacji międzynarodowych, ale również i pozarządowych instytucji), a także zostają przedstawione obecne wyzwania oraz rekomendacje w sprawie przyszłych decyzji. Ten artykuł prowadzi do konkluzji, że pomimo znaczących punktów krytyki wobec obecnych organizacji, ich rozwój w dwudziestym i dwudziestym pierwszym wieku stanowi bardzo pozytywne zjawisko, dające nadzieję na jeszcze skuteczniejszą ochronę praw człowieka w przyszłości.*

***Słowa kluczowe:** prawa człowieka, organizacje międzynarodowe, Organizacja Narodów Zjednoczonych, organizacje pozarządowe, prawo międzynarodowe.*

WPROWADZENIE

Od czasu zakończenia Drugiej Wojny Światowej społeczność międzynarodowa poświęciła wiele uwagi opracowaniu systemu wsparcia praw człowieka na świecie. Na potrzeby tego artykułu prawa człowieka zostają zdefiniowane jako podstawowe przywileje, do których prawo mają wszyscy ludzie. Jak zauważył Keith Suter, wszystkie prawa człowieka dzielą kilka wspólnych charakterystyk. Przede wszystkim, ze względu na to że prawa człowieka nie są nadawane przez rządy, nie mogą również przez nie zostać odebrane. Co więcej, przyznanie praw

¹ Uniwersytet Harvarda.

człowieka wszystkim osobom na świecie wynika z przekonania, że wszyscy ludzie mają wspólne cechy, które muszą być chronione². Jednym z najważniejszych dokumentów dotyczących praw człowieka na świecie jest Karta Narodów Zjednoczonych, w której państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) zobowiązały się przestrzegać 'wiary w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość człowieka, w równe prawa mężczyzn i kobiet oraz narodów dużych i małych'³. Razem z innymi dokumentami oraz instytucjami ONZ, Karta Narodów Zjednoczonych zostaje przeanalizowana i jej sukces zostaje oceniony w dalszej części tego artykułu.

KONTEKST HISTORYCZNY

Mimo że Powszechna deklaracja praw człowieka uchwalona w 1948 roku jest uważana za przełomowy dokument stanowiący podstawę współczesnej legislacji ochrony praw człowieka, jeszcze przed wybuchem Drugiej Wojny Światowej w światowym systemie obecnych było wiele innych źródeł pełniących podobną funkcję. K. Suter wskazuje na kilka wczesnych formalnych deklaracji praw człowieka, między innymi brytyjską *Magnę Kartę Libertatum* z roku 1215, a także francuską Deklarację praw człowieka i obywatela z 1789 roku oraz amerykańską Kartę praw załączoną w 1791 roku do Konstytucji USA⁴.

Po zakończeniu Pierwszej Wojny Światowej rozpoczęła się debata na poziomie międzynarodowym pomiędzy zwycięskimi państwami na temat możliwości zapobiegnięcia wybuchowi nowego światowego konfliktu. Debata ta, prowadzona między innymi przez amerykańskiego prezydenta Woodrowa Wilsona, zapoczątkowała podczas konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku istnienie Ligi Narodów. Mimo zakończenia brutalnie przez wybuch Drugiej Wojny Światowej, okres międzywojenny był czasem rozwoju traktatów międzynarodowych zapisanych w celu ochrony praw człowieka. Znaczące były przykładowo traktaty takie jak Konwencja Åland z 1921 roku oraz Konwencja Geneńska o Górnym Śląsku z 1922 roku. Skupienie traktatów międzywojennych na regionie europejskim pokazało, że państwa Ligi Narodów skoncentrowały się przede wszystkim na terytoriach, konflikty na których mogły stać się przyczynkiem do wywołania

² K. Suter, *Progress in the International Protection of Human Rights*, "Medicine, Conflict and Survival" 2002, nr 3, s. 284.

³ Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

⁴ K. Suter, *Progress...*, dz. cyt., s. 286.

kolejnej wojny światowej. Gdy druga z owych wojen się zakończyła, postanowiono, że Liga Narodów powinna zostać zastąpiona organizacją o większej mocy decyzyjnej. W słowach Winstona Churchilla bowiem '[Drugiej Wojnie Światowej] można było łatwo zapobiec jeśli Liga Narodów została użyta z odwagą i wiernością przez stowarzyszone narody'⁵.

W świetle porażki Ligi Narodów w zapobiegnięciu wybuchowi wojny powstała Organizacja Narodów Zjednoczonych. Postanowiono, że powinna do niej zostać również dołączona międzynarodowa konwencja dotycząca praw człowieka. Pod przewodnictwem Eleanor Roosevelt powstała więc również Powszechna deklaracja praw człowieka, która, chociaż niepoparta przez niektóre państwa członkowskie (w szczególności państwa bloku komunistycznego, RPA oraz Arabię Saudyjską), została uchwalona bez ani jednego głosu przeciw. Obrazuje to powszechną zgodę co do potrzeby międzynarodowych traktatów chroniących prawa człowieka. Bazując na Deklaracji zostały następnie stworzone Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, a także Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Kolejne dekady przyniosły również upadek Muru Berlińskiego oraz następujące po nim odmrożenie Rady Bezpieczeństwa, dotąd bezsilnej wobec wykorzystywania prawa weta głównie przez Stany Zjednoczone oraz Związek Radziecki. W wyniku tych zmian wśród państw członkowskich pojawiło się rosnące poparcie wobec zasady *Responsibility to Protect* oraz innych sposobów ochrony praw człowieka ponad granicami suwerenności państwowej⁶.

ROLA ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Już w preambule Karty Narodów Zjednoczonych podkreślone są prawa człowieka jako priorytet działalności Organizacji. Wskazana jest w nich determinacja „ludów Narodów Zjednoczonych”, by „przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki, równość praw mężczyzn i kobiet oraz narodów wielkich i małych”. ONZ jako największa i najbardziej złożona organizacja międzynarodowa na świecie posiada wiele narzędzi oraz organów, którym przeznaczona jest ochrona praw człowieka. Są to przede wszystkim traktaty i instrumenty prawne, urzędy takie jak Rada Praw Człowieka, Rada Bezpieczeństwa, siły pokojowe ONZ, Grupa Robocza Praw Człowieka podlegająca pod Grupę Rozwoju Narodów Zjednoczonych, a w końcu i organy traktatowe ONZ,

⁵ *Ibidem*, s. 287.

⁶ *Ibidem*, s. 286-293.

a także doradcy specjalni i eksperci. Każda z tych instytucji posiada inne role i obowiązki, które zostaną przeanalizowane poniżej.

Międzynarodowa karta praw człowieka

Składają się na nią Powszechna deklaracja praw człowieka, a także międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych oraz międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Działają one na różne sposoby: Powszechna deklaracja praw człowieka funkcjonuje jako element prawa zwyczajowego (*customary international law*), co oznacza, że musi być przestrzegana przez wszystkie państwa, nawet te, które nie są jej sygnatariuszami. Odmienne od bycia częścią prawa zwyczajowego dwa wymienione powyżej paktów funkcjonują jako obowiązujące na ich sygnatariuszach traktaty.

Konwencje

Dodatkowo do Karty praw człowieka w systemie Narodów Zjednoczonych funkcjonują konwencje, które obowiązują między ich stronami, to znaczy państwami a Organizacją. W szczególności warte uwagi w kontekście praw człowieka są Międzynarodowa konwencja na rzecz eliminacji wszystkich form dyskryminacji rasowej oraz Międzynarodowa konwencja na rzecz eliminacji wszystkich form dyskryminacji płciowej.

Wysoki komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka

Wspiera urzędy Narodów Zjednoczonych w regionach takich jak Bliski Wschód, Azja Środkowa oraz obie Ameryki, nadzorując sytuację praw człowieka oraz publikując raporty.

Rada Praw Człowieka

Zastąpiła Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka w 2006 roku. Posiada 47 członków wybieranych na trzyletnie kadencje zgodnie z przydziałem regionalnym liczby członków. Rada może wydawać rekomendacje oraz debatować na tematy związane z prawami człowieka.

Rada Bezpieczeństwa

Jako jedyny organ ONZ ma ona prawo wydawać wiążące państwa członkowskie dyrektywy, szczególnie takie dotyczące sytuacji w strefie konfliktu. Ma prawo do autoryzowania dochodzeń, wysyłania misji pokojowych oraz zatrudniania specjalnych wysłanników, jednak na tym jej rola się nie kończy. Członkowie Rady mogą również nakładać embarga lub zakazy podróży dla konkretnych osób. Od momentu ustanowienia Rady Bezpieczeństwa mierzy się ona jednak z krytyką związaną z istnieniem w jej ramach instytucji weta, które, używane często przez Stany Zjednoczone, Rosję lub Chiny znacząco spowalnia działania Rady oraz ogranicza jej możliwości.

Siły pokojowe ONZ

Są one odpowiedzialne za ochronę ludności cywilnej, adresowanie naruszeń praw człowieka, a także promowanie przestrzegania rządów prawa oraz praw człowieka. W ubiegłych latach jednak siły pokojowe były nierzadko krytykowane za nadużywanie swoich uprawnień. Przykładowo w Haiti w 2010 roku siły pokojowe wysłane do kraju w ramach misji MINUSTAH (the United Nations Stabilisation Mission in Haiti) zostały oskarżone o nieumyślne rozprzestrzenienie epidemii cholery w kraju⁷.

Specjalni doradcy

Sekretarz Generalny ONZ ma obecnie dwóch doradców do spraw praw człowieka. Jest to doradca do spraw zapobiegania ludobójstwu oraz doradca do spraw zasady *Responsibility to Protect*. Rola Organizacji Narodów Zjednoczonych w ochronie praw człowieka jest ciężka do przecenienia, ponieważ obejmuje zakres zarówno prawny (w przypadku Karty praw człowieka), jak i praktyczny (za przykład mogą zostać użyte Rada Bezpieczeństwa oraz Rada Praw Człowieka) oraz doradczy. Organizacja jest jednak podatna na krytykę, zwłaszcza ze względu na opisany powyżej problem weta w Radzie Bezpieczeństwa czy reputacji

⁷ J.M. Katz, *U.N. Admits Role in Cholera Epidemic in Haiti*, The New York Times, 2016, tekst: <https://www.nytimes.com/2016/08/18/world/americas/united-nations-haiti-cholera.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.]

nadszarpiętej poważnymi porażkami, takimi jak brak odpowiedniej reakcji na ludobójstwo mające miejsce w Rwandzie w 1994 roku⁸.

Międzynarodowe organizacje międzyrządowe

Zgodnie z definicją opracowaną przez profesora Geralda L. Neumana, organizacja międzynarodowa jest definiowana jako organ ustanowiony przez traktat lub podobny instrument prawny, która posiada osobowość prawną. Różnorodność organizacji międzynarodowych, które mogą składać się z prawie wszystkich państw świata jak ONZ lub jedynie z trzech członków. Istnieją zarówno organizacje międzynarodowe, których aktywność jest skoncentrowana na ochronie praw człowieka oraz takie, dla których jest to jedna z wielu funkcji. Organizacje międzynarodowe mogą również działać regionalnie, można tu wspomnieć przede wszystkim o Radzie Europy, Organizacji Państw Amerykańskich czy Unii Afrykańskiej. Dwa aspekty działalności organizacji międzynarodowych w kontekście ochrony praw człowieka są niezbędne do przeanalizowania: jest nim oddziaływanie i relacja pomiędzy prawem międzynarodowym i organizacjami międzynarodowymi, a także regionalizacja organizacji międzynarodowych i jej wpływ na organizacje w poszczególnych częściach globu⁹.

Międzynarodowy Trybunał Karny

Jako ostatni instrument współpracy pomiędzy rządami zostanie w tej pracy wspomniany Międzynarodowy Trybunał Karny ze względu na jego wyjątkową rolę i jurysdykcję. Trybunał został przez Human Rights Watch określony jako instytucja, która stanowi ostatnią deskę ratunku w ochronie praw człowieka. Odbývają się w nim osądy osób oskarżonych o najcięższe zbrodnie, takie jak zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, a także ludobójstwa. Od 2003 roku, kiedy Trybunał rozpoczął działalność, analizowane były w nim sprawy pochodzące chociażby z Republiki Środkowej Afryki, Sudanu, a także Ugandy.

Mimo że Trybunał jest jedyną instytucją o zasięgu obejmującym większość świata, która ma prawo sądzić indywidualne osoby za łamanie praw człowieka

⁸ S. Lakin, *Lessons from the UN peacekeeping mission in Rwanda, 25 years after the genocide it failed to stop*, „The Conversation” 2019, tekst: <https://theconversation.com/lessons-from-the-un-peacekeeping-mission-in-rwanda-25-years-after-the-genocide-it-failed-to-stop-122174> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.]

⁹ G.L. Neuman, *International Organizations and Human Rights – the Need for Substance*, „Human Rights Program Harvard Law School” 2019, nr 2, s. 1-2.

zamiast krajów czy organizacji, istnieje wobec niego kilka poważnych zarzutów. Wśród nich jest między innymi kwestia jurysdykcji ograniczonej członkostwem krajów w Trybunale. Stany Zjednoczone, Chiny oraz Rosja, przykładowo, nie są członkami Międzynarodowego Trybunału Karnego, w związku z czym ich obywatele nie mogą zostać przez Trybunał osądzeni, co znacząco utrudnia jego skuteczne działanie¹⁰. Dodatkowo Trybunał był również w przeszłości oskarżany o nadmierne skupienie uwagi na osobach pochodzących z krajów afrykańskich, a przy tym o pominięcie zbrodni popełnianych przez obywateli innych kontynentów, takich jak obie Ameryki oraz Europa¹¹.

Organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe (*NGOs – non-governmental organisations*) często skupiają się w swojej działalności na kwestiach praw człowieka. Przykładowo, występują organizacje pozarządowe pracujące na rzecz praw kobiet, pokoju, praw ucznia, a także kolektywnych praw do czystego środowiska. Organizacje pozarządowe mogą szczególnie efektywnie lobbować wśród rządów o skuteczniejszą ochronę praw człowieka. Mogą również stanowić mechanizm kontroli, dokumentując przypadki nadużyć władzy i naruszeń praw człowieka. Jak zwróciła uwagę politolożka amerykańska Louise Shelley, organizacje pozarządowe są zróżnicowane regionalnie oraz społecznie, a także składają się zarówno z organizacji o szerokim, jak i wąskim zakresie dziedzin, których dotyczy ich działalność. Często wykorzystują one również nowowzrastające technologie oraz kulturę popularną, by rozpowszechnić swoje działania. *Amnesty International*, przykładowo, sponsorowała koncerty rockowe na całym świecie. Dzięki swojej niezależności od rządowych organizacji organizacje pozarządowe często cieszą się zaufaniem społecznym¹², chociaż oczywiście nie jest to zawsze prawdą – mogą one również paść ofiarami zarzutów o korupcję lub inne formy nadużyć.

¹⁰ International Criminal Court, *Human Rights Watch*, 2014, tekst: <https://www.hrw.org/topic/international-justice/international-criminal-court> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹¹ K. Roth, *Africa Attacks the International Criminal Court*, „Human Rights Watch” 2014, tekst: <https://www.hrw.org/news/2014/01/14/africa-attacks-international-criminal-court> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹² L. Shelley, *Human Rights as an international issue*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1989, nr 3, s. 45-46.

ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE A PRAWO

Rola organizacji międzynarodowych w ochronie praw człowieka jest skomplikowana z perspektywy prawnej. Może to utrudniać identyfikację zobowiązań prawnych tychże organizacji. Składają się na to między innymi fakt, że nie wszystkie zobowiązania prawne państw członkowskich mogą zostać aplikowane również do organizacji międzynarodowych. Ponadto rozstrzygnięcie, które dokładnie zobowiązania powinny być aplikowane do organizacji międzynarodowych, nie jest proste. Z jednej strony można założyć, że organizacje międzynarodowe są zobowiązane do przestrzegania norm prawnych bezwzględnie wiążących (*ius cogens*), jednak potencjalnie mogą istnieć inne normy, które również są istotne w działalności organizacji międzynarodowych.

Dodatkowo kolejnym problemem, który dopiero zyskuje większą uwagę wśród społeczności międzynarodowej, jest kwestia pociągania organizacji międzynarodowych do odpowiedzialności prawnej. Problem ten został szczególnie podkreślony po wybuchu epidemii cholery w Haiti, kiedy to okazało się, że siły pokojowe MINUSTAH nie mogły zostać pociągnięte do odpowiedzialności jako organizacji. Jedynym sposobem, który mógł zostać w tamtej sytuacji zastosowany, było postawienie konkretnych członków organizacji przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym: to jednak okazało się niemożliwe choćby w przypadku obywateli amerykańskich, ponieważ Stany Zjednoczone nie są sygnatariuszem Traktatu Rzymskiego i w związku z tym ich obywatele nie podlegają jurysdykcji Trybunału¹³. W związku z trwającym dopiero rozwojem sytuacji prawnej organizacji międzynarodowych, ich odpowiedzialność oraz rola w ochronie praw człowieka jest tym bardziej skomplikowana.

REGIONALIZACJA

Mantu J. Ishaku wskazuje na opinię, zgodnie z którą jak dotąd to państwa europejskie wypracowały najmocniejsze organy ochrony praw człowieka. Następne w kolejności zostały wymienione kraje obu Ameryk oraz państwa afrykańskie. Państwa azjatyckie natomiast są dopiero w procesie rozwijania tychże organów. Podobnie do Organizacji Narodów Zjednoczonych Rada Europejska, założona w 1949 roku, ma różne narzędzia nakierowane na ochronę praw człowieka.

¹³ J.M. Katz, *U.N. Admits Role in Cholera Epidemic in Haiti*, „The New York Times” 2016, tekst: <https://www.nytimes.com/2016/08/18/world/americas/united-nations-haiti-cholera.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

Do najważniejszych należy przede wszystkim Europejska konwencja praw człowieka, która została uchwalona w 1950 roku, to jest 16 lat przed powstaniem Międzynarodowych paktów praw obywatelskich i politycznych, a także praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Dodatkowo warto zauważyć, że Unia Europejska jest obecnie jednym z najbardziej znaczących przykładów organizacji, które promowały pokój i – co za tym idzie – podtrzymywanie praw człowieka – dzięki zacieśnianiu współpracy ekonomicznej pomiędzy byłymi rywalami obu wojen światowych¹⁴.

WYZWANIA A PRZYSZŁOŚĆ

W związku z szybkim rozwojem organizacji międzynarodowych, która nie miała precedensu w historii, w erze po upadku Muru Berlińskiego pozostaje w ich działalności wiele aspektów problematycznych i budzących krytykę. Jak zauważa Keith Suter, wzrostowi organizacji międzynarodowych towarzyszyły obawy o erozję suwerenności państw związaną z postępującym zjawiskiem globalizacji. Dialog pomiędzy obowiązkami prawnymi aktorów międzynarodowych wynikających z ich szacunku do zasady suwerenności postawionej naprzeciw rozwijającej się obecnie doktryny *Responsibility to Protect* (R2P)¹⁵.

Jak dotąd ustanowiony status quo stanowi, że tylko Rada Bezpieczeństwa ONZ może formalnie zatwierdzić organizację interwencji humanitarnej w obronie praw człowieka naruszanych w dowolnym państwie ONZ. Ta zasada może zostać jednak w przyszłości coraz silniej podważana, szczególnie biorąc pod uwagę fakt, że istnieją zarówno szeroko krytykowane interwencje, które posiadały zgodę Rady Bezpieczeństwa na ich przeprowadzenie (jak na przykład interwencja humanitarna w Libii w 2011 roku¹⁶), jak i interwencje, które takiej zgody nie miały, a jednak cieszyły się szerokim poparciem opinii publicznej (przykładowo interwencja humanitarna w 1999 roku w Kosowie¹⁷).

Mandat organizacji międzynarodowych do obrony praw człowieka poza ich formalnym terytorium w obliczu zasady suwerenności państw jest tematem, który nie został jak dotąd odpowiednio zaadresowany, a będzie stanowił coraz

¹⁴ M.J. Ishaku, *International Institutions and the Protection of Human Rights Regionally and Internationally*, Ministry of Justice, „Jos Plateau State” 2019, nr 5, s. 15.

¹⁵ K. Suter, *Progress in the International Protection of Human Rights*, „Medicine, Conflict and Survival” 2002, nr 3, s. 293.

¹⁶ J. Pattison, *The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya*, „Cambridge University Press” 2011, nr 1, s. 276.

¹⁷ A. Roberts, *Legality vs Legitimacy: Can Uses of Force be Illegal but Justified?*, „Oxford University Press” 2008, nr 2, s. 179-214.

bardziej powszechny dylemat w stosunkach międzynarodowych. Dodatkowo Israel de Jesús Butler zwraca uwagę na kwestię natury prawnej, która może okazać się problematyczna w rosnącej roli organizacji międzynarodowych w ochronie praw człowieka. Wskazuje on na fakt, że przekazując część swoich kompetencji z poziomu narodowego na poziom organizacji międzynarodowych, rządy mogą zostać wpłątane w sieć zobowiązań ze strony owych organizacji, która będzie sprzeczna z ich własnymi zobowiązaniami w świetle międzynarodowych praw człowieka¹⁸.

WNIOSKI KOŃCOWE

Ta praca jedynie rozpoczęła analizę roli organizacji międzynarodowych w ochronie praw człowieka, ponieważ naturalnie temat ten jest zdecydowanie bardziej złożony. Zostały w niej jednak poruszone tematy takie jak rola regionalizmu a prawa człowieka, rola Organizacji Narodów Zjednoczonych w ochronie tychże praw, a także role międzynarodowych organizacji rządowych i pozarządowych. Wydaje się, że temat ochrony praw człowieka we współczesnych stosunkach międzynarodowych jest obecnie na etapie szybkiego rozwoju, intensywnego zwłaszcza od czasu zakończenia Zimnej Wojny. Rozwój ten nie jest równy regionalnie, jednak warto zauważyć, że w organizacjach takich jak ONZ obecne są już zróżnicowane struktury, mające na celu skuteczne przeciwdziałanie przypadkom łamania praw człowieka. Struktury te to na przykład instytucje doradcze lub komisyjne, a także sądy praw człowieka takie jak Międzynarodowy Trybunał Karny. Pomimo faktu, że instytucje te mierzą się nierzadko ze znaczącą krytyką, nie są one również w pełni efektywne ze względu na nierówne poparcie na świecie, ich pojawienie się w dwudziestym wieku daje nadzieję na pozytywną przyszłość organizacji międzynarodowych w ochronie praw człowieka.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Butler I., *Securing human rights in the face of international integration*, „International and Comparative Law Quarterly” 2014, nr 60(01).

¹⁸ I. Butler, *Securing human rights in the face of international integration*, „International and Comparative Law Quarterly” 2014, nr 60(01), s. 125.

Ishaku M.J., *International Institutions and the Protection of Human Rights Regionally and Internationally*, Ministry of Justice, „Jos Plateau State” 2019, nr 5.

Neuman G.L., *International Organizations and Human Rights – the Need for Substance*, „Human Rights Program Harvard Law School” 2019, nr 2.

Pattison, *The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya*, „Cambridge University Press” 2011, nr 1.

Roberts A., *Legality vs Legitimacy: Can Uses of Force be Illegal but Justified?*, „Oxford University Press” 2008, nr 2.

Shelley L., *Human Rights as an international issue*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science” 1989, nr 3.

Suter K., *Progress in the International Protection of Human Rights*, “Medicine, Conflict and Survival” 2002, nr 3.

Akty prawa międzynarodowego:

Karta Narodów Zjednoczonych Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

Netografia:

International Criminal Court, Human Rights Watch, 2014, <https://www.hrw.org/topic/international-justice/international-criminal-court>.

Katz J.M., *U.N. Admits Role in Cholera Epidemic in Haiti*, The New York Times, 2016, <https://www.nytimes.com/2016/08/18/world/americas/united-nations-haiti-cholera.html>.

Lakin S., *Lessons from the UN peacekeeping mission in Rwanda, 25 years after the genocide it failed to stop*, „The Conversation” 2019, <https://theconversation.com/lessons-from-the-un-peacekeeping-mission-in-rwanda-25-years-after-the-genocide-it-failed-to-stop-122174>.

Roth K., *Africa Attacks the International Criminal Court*, “Human Rights Watch” 2014, <https://www.hrw.org/news/2014/01/14/africa-attacks-international-criminal-court>

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

***Abstract:** This study provides an analysis of the role of international organizations in efforts to protect human rights. It first examines the historical context of human rights protection in international relations. The efforts of international actors in promoting human rights worldwide are addressed in this article from the perspective of actions taken by international organizations (both governmental and non-governmental institutions). Additionally, current challenges and recommendations for future decisions are presented. The article concludes that despite significant criticisms of current organizations, their development in the twentieth and twenty-first centuries represents a very positive phenomenon, offering hope for even more effective human rights protection in the future.*

***Key words:** human rights, international organisations (IOs), United Nations, non-governmental organisations (NGOs), international law.*

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA ZBRODNIĘ WOJENNE – ASPEKTY PRAWNE

Streszczenie: *Odpowiedzialność za zbrodnie wojenne jest nieodłącznym elementem prawa międzynarodowego, mającym na celu zapobieganie najcięższym naruszeniom praw człowieka oraz zapewnienie sprawiedliwości dla ofiar konfliktów zbrojnych. Niniejszy artykuł przygląda się definicji zbrodni wojennych, ramom prawnym oraz istotnej roli Międzynarodowego Trybunału Karnego w egzekwowaniu sprawiedliwości na szczeblu międzynarodowym. Analizuje również znaczenie odpowiedzialności za zbrodnie wojenne dla utrzymania porządku prawnego i promowania poszanowania praw człowieka na całym świecie.*

Słowa kluczowe: *odpowiedzialność, Międzynarodowy Trybunał Karny, zbrodnie wojenne.*

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Odpowiedzialność za zbrodnie wojenne jest kluczowym elementem współczesnego prawa międzynarodowego, mającym na celu zapobieganie najpoważniejszym naruszeniom praw człowieka oraz zapewnienie sprawiedliwości dla ofiar konfliktów zbrojnych. W tym artykule przyjrzymy się definicji zbrodni wojennych, ramom prawnym oraz kluczowej roli Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK).

Zbrodnie wojenne, zgodnie z prawem międzynarodowym, obejmują szeroki zakres działań, takich jak zabójstwa, tortury, gwałty, deportacje, niewolnictwo

¹ Uniwersytet Ignatianum w Krakowie.

oraz inne formy nieludzkiego traktowania ludzi, które mają miejsce podczas konfliktów zbrojnych. Ich popełnienie stanowi poważne naruszenie prawa międzynarodowego i pociąga za sobą odpowiedzialność karą. Międzynarodowy Trybunał Karny, utworzony w 2002 roku, jest kluczowym organem zajmującym się ściganiem sprawców zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz ludobójstwa. Działa na podstawie Rzymskiego Statutu, który wyznacza zasady działania Trybunału oraz określa zakres i charakter przestępstw, których sprawcy mogą być przed nim osądzeni.

MTK odgrywa istotną rolę w egzekwowaniu sprawiedliwości na szczeblu międzynarodowym, zapewniając, że osoby odpowiedzialne za najpoważniejsze naruszenia prawa międzynarodowego są pociągane do odpowiedzialności. Jego działania mają fundamentalne znaczenie dla utrzymania porządku prawnego oraz promowania poszanowania praw człowieka na całym świecie.

Niniejszy artykuł stanowi krótką analizę dotyczącą działalności Międzynarodowego Trybunału Karnego w świetle Statutu Rzymskiego.

DEFINICJA ZBRODNI WOJENNYCH

Zbrodnie wojenne obejmują poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, które mają miejsce podczas konfliktów zbrojnych. Do najważniejszych zbrodni wojennych należą:

- ataki na ludność cywilną i obiekty cywilne, takie jak szkoły, szpitale i domy mieszkalne;
- zabójstwa, tortury i nieludzkie traktowanie jeńców wojennych;
- nielegalne deportacje i przymusowe przesiedlenia ludności cywilnej;
- wykorzystywanie dzieci-żołnierzy;
- użycie broni zakazanej przez międzynarodowe traktaty, w tym broni chemicznej i biologicznej.

Zgodnie z definicją Wielkiego Słownika Języka Polskiego PAN zbrodnią wojenną nazywa się: „*przestępstwo popełnione w okresie działań wojennych, niesprawiedliwione koniecznością prowadzenia tych działań i wykraczające poza prawa i zwyczaje wojenne*”². Inne źródła naukowe określają zbrodnie wojenną jako ciężkie naruszenia prawa i zwyczajów wojennych.

² Wielki Słownik Języka Polskiego, *Zbrodnia wojenna*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/15097/zbrodnia-wojenna> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

KONTEKST HISTORYCZNY

Im większy rozwój prawa międzynarodowego, tym więcej pojawia się regulacji na ten temat. Do praktycznie XIX wieku zbrodnie wojenne były traktowane jako jedynie prawo zwyczajowe, które nie miało mechanizmu egzekwowania. Początki prawa międzynarodowego uwzględniające w jakimś stopniu kwestie związane z wojną to:

- Deklaracja Paryska z 1856 roku;
- Konwencja Genewska z 1864 roku;
- Deklaracja Petersburska z 1868 roku;
- Deklaracja Brukselska z 1874 roku;
- Konwencja Genewska z 1906 roku;
- Konwencje Haskie z 1899 i 1907 roku.

W powyższych dokumentach nie znajdzie się sankcjonowania zbrodni karnych. Jest w zasadzie wyłącznie obowiązek ciążyący na sygnatariuszach regulacji wewnętrznych w tej materii. Zatem długo było czekać na wprowadzenie terminologii zbrodni wojenne do praktyki prawa międzynarodowego. Pierwszym aktem, który regulował tę kwestię był Traktat Wersalski z 1919 roku, a mianowicie art. 228³. Warto zaznaczyć, że kolejnym aktem prawnym zawierającym przepisy umożliwiające karanie zbrodniarzy wojennych była Konwencja genewska z 1929 roku o polepszeniu losu chorych i rannych w armiach czynnych (art. 29 i 30 I Konwencji) oraz II Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych (rozdział III dotyczący sankcji karnych)⁴.

Rozważając te kwestie, w dalszym ciągu nie było całkowitej kodyfikacji regulacji, która karałaby zbrodnie wojenne i tak trwało w zasadzie przez II wojnę światową. Warto w tym względzie wskazać na rok 1942, w którym to powołano Komisje Zbrodni Wojennych. Rok później podczas toczącej się konferencji w Moskwie Wielka Brytania, USA i ZSRR zawarły porozumienie co do sądenia zbrodniarzy wojennych. Dwa lata później, 8 sierpnia 1945 roku porozumienie zostało podpisane w kontekście ścigania zbrodniarzy wojennych Osi Europejskiej, w którym to porozumieniu widniała również Karta Międzynarodowego

³ Umowa międzynarodowa Wielostronna z dnia 28 czerwca 1919 r. w sprawie Traktatu pokoju między mocarstwami Sprzymierzonymi i Skojarzonymi i Niemcami. Wersal. 28.06.1919 r. (Dz. U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200 z późn. zm.).

⁴ Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 z późn. zm.).

Trybunału Wojskowego⁵. Zatem w tym względzie 20 listopada 1945 r. w Norymberdze rozpoczęły się pierwsze działania Trybunału przeciwko zbrodniarzom wojennym. Zgodnie z art. 6 niniejszej Karty, Trybunał został zobligowany do sądzenia w kilku kategoriach:

1. **zbrodnie przeciw pokojowi**, mianowicie: planowanie, przygotowanie, początkowanie lub prowadzenie wojny napastniczej albo wojny będącej pogwałceniem traktatów, porozumień lub gwarancji międzynarodowych, albo współudział w planie lub zмовie w celu dokonania jednego z wyżej wymienionych czynów;
2. **zbrodnie wojenne**, mianowicie: pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych. Takie pogwałcenie będzie obejmowało, ale nie będzie ograniczone do morderstw, złego obchodzenia się lub deportacji na roboty przymusowe albo w innym celu ludności cywilnej na okupowanym obszarze lub z tego obszaru, do mordowania lub złego obchodzenia się z jeńcami wojennymi lub osobami na morzu; do zabijania zakładników; do rabunku własności publicznej lub prywatnej; do bezmyślnego burzenia osiedli, miast lub wsi albo do spustoszeń nie usprawiedliwionych koniecznością wojenną;
3. **zbrodnie przeciw ludzkości**, mianowicie: morderstwa, wytępienie, obracanie ludzi w niewolników, deportacja i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej, przed wojną lub podczas niej, albo prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnianiu jakiegokolwiek zbrodni wchodzącej w zakres kompetencji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy było to zgodne, czy też stało w sprzeczności z prawem kraju, w którym zbrodni dokonano. Przywódcy, organizatorzy, podżegacze i współnicy, uczestniczący w układaniu lub wykonaniu wspólnego planu albo zмовy w celu popełnienia jednej z wyżej wymienionych zbrodni, odpowiadają za wszelkie czyny, których dopuścił się ktokolwiek, bądź w związku z wykonaniem takiego planu.

Zatem analizując ten artykuł, Trybunał Norymberski podejmował sprawy z szerokiego wachlarza obejmującego pojęcie, czy zdarzenia współtowarzyszące zbrodniom wojennym. Warto podkreślić, że Trybunał Norymberski jasno

⁵ Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz. U. z 1947 r. Nr 63, poz. 367).

podkreślił, że zbrodnie wojenne są uregulowane czy uznane jako implementowane w prawie zwyczajowym jak i traktatowym⁶.

Rysunek 1. Obrady Trybunału w Norymberdze

Źródło: <https://muzeum1939.pl/czywieszcie-miedzynarodowy-trybunal-wojskowy-w-norymberdze/aktualnosci/3934.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

Oprócz niemieckich zbrodniarzy, przez Trybunały trafiali również i japońscy żołnierze. W 19.01.1946 zostaje powołany Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu na mocy porozumienia pomiędzy Chinami, Holandią, Francją, Kanadą, Nową Zelandią, USA i Wielką Brytanią⁷. Trybunał swoją siedzibę miał w Tokio w budynku japońskiej Akademii Wojskowej Ichigaya. To właśnie w tym budynku dokonywano masę zbrodni wojennych.

Obecność Trybunału w tych murach miało podkreślić charakter symboliczny karania zbrodniarzy wojennych⁸. Powierzenie utworzenia Trybunału i określenia jego roli przypisane zostało gen. MacArthurowi. Jego rola miała polegać na

⁶ T. Cyprian, J. Sawicki, *Orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze w polskim tłumaczeniu*, [w:] *Materiały norymberskie. Umowa – Statut – Akt oskarżenia – Wyrok – Radzieckie votum*, T. Cyprian, J. Sawicki (red.), Warszawa 1948, s. 235.

⁷ Wielostronne porozumienie zawarte między Chinami, Francją, Holandią, Kanadą, Nową Zelandią, USA, Wielką Brytanią, Australią i ZSRR, szerzej: D. Drózd, *Międzynarodowe trybunały karne (geneza, skład, jurysdykcja, postępowanie, działalność)*, Łódź, s. 26.

⁸ A. Szych, *Wpływ Międzynarodowego Trybunału dla Dalekiego Wschodu na rozwój Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych w aspekcie przemocy seksualnej*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, Kraków 2023, s. 59

powołaniu sędziów o oskarżycieli krajów, które chciały uczestniczyć w tym zdarzeniu. Warto wskazać, że 26 kwietnia 1946 roku powstał ostateczny statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu. Statut określał, by sprawy toczyły się w dwóch językach: angielskim i japońskim. Trybunał składał się z 11 sędziów nominowanych przez gen. MacArthura. Postępowania Trybunału prowadzone były w sześciuosobowym składzie. Decyzje podejmowane były zwykłą większością głosów obecnych członków Trybunału⁹.

Rysunek 2. Obrady Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu

Źródło: <https://muzeum1939.pl/19-stycznia-1946-roku-zostal-powolany-miedzynarodowy-trybunal-wojskowy-dla-spraw-dalekiego-wschodu/timeline/3041.html> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRZED MIĘDZYNARODOWYM TRYBUNAŁEM KARNYM ZA ZBRODNIĘ PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Głównym aktem regulującym odpowiedzialność karną przez MTK za zbrodnie wojenne jest Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego. W art. 5 niniejszego statutu Trybunał rozpatruje sprawy z zakresu:

- zbrodni ludobójstwa,
- zbrodni przeciwko ludzkości;

⁹ T. Ostropolski, *Zasada jurysdykcji uniwersalnej w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2008, s. 95.

- zbrodni wojennych;
- zbrodni agresji¹⁰.

Zbrodnie te znamionują się szeroką skalą i popełniane są według jakiegoś schematu. Dobitym przykładem są masowe egzekucje podczas II wojny światowej przez hitlerowskie Niemcy czy działania ZSRR. Trybunał podaje definicje tych kategorii, które są szczególnie karane. W artykule 6 wskazuje, że ludobójstwo dokonywane jest z zamiarem „zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej”. Te czyny charakteryzują się: zabójstwem członków grupy, spowodowaniem poważnego uszkodzenia ciała, stosowania środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy, czy przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy. Zbrodnie przeciwko ludzkości traktowane są jako popełniane w charakterze „rozległego lub systematycznego” z pełną świadomością ataku przeciwko ludności cywilnej. Artykuł 7 wymienia ten czyn m.in.: jako zabójstwo, eksterminację, niewolnictwo, deportacje czy przymusową relokację, uwięzienie, gwałty, tortury i wiele innych czynów, które określa statut.

Oprócz powyższego, Statut Rzymski wskazuje na „akt agresji”. Jest to użycie sił zbrojnych przeciwko suwerenności niepodległego państwa. W kontekście aktu agresji wymienia się m.in.:

- napaść lub atak sił zbrojnych;
- bombardowanie przez siły zbrojne państwa terytorium innego państwa;
- blokada portów lub wybrzeży;
- atakowanie przez siły zbrojne państwa lądowych, morskich czy powietrznych flot innego państwa;
- użycie sił zbrojnych przebywających na terytorium innego państwa za zgodą państwa przyjmującego sprzeczny z warunkami porozumienia¹¹.

Zdaniem P. Grzebyk sądenie zbrodni agresji wiąże się z wieloma trudnościami – w wielu przypadkach nie do przewyciężenia. Mamy do czynienia z takim właśnie przypadkiem. Postępowanie w sprawie zbrodni agresji jest skomplikowane, ale również w dużym stopniu zależne od opinii Rady Bezpieczeństwa. Wskazuje, że taka sytuacja może doprowadzić do proceduralnej fikcji¹². Trudno

¹⁰ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 z późn. zm.).

¹¹ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 (XXIX) z 14 grudnia 1974 r. w sprawie definicji agresji, tekst: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹² H. Kuczyńska, *Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie*, „Palestra” 2022, nr 4, s. 16.

się nie zgodzić w tym względzie patrząc chociażby na sytuacje wojny na Ukrainie czy wojny izraelsko-palestyńskiej.

Trybunał Składa się z: Prezydium, Wydziału Odwoławczego, Wydział Orzekającego, Wydziału Przygotowawczego, Urzędu Prokuratora oraz Sekretariatu. Trybunał składa się z 18 sędziów, ale istnieje możliwość rozszerzenie składu (art. 36 ust. 1 i 2 Statutu). Prezydium tworzą Prezes oraz Pierwszy i Drugi Wiceprezes (art. 38 ust. 3).

W skład Wydziału Odwoławczego wchodzi przewodniczący i czterech innych sędziów, Wydział Orzekający z co najmniej sześciu sędziów, a Wydział Przygotowawczy również z co najmniej sześciu sędziów. Funkcje orzecznicze Trybunału w ramach wydziałów pełnią Izby: Przygotowawcza, Orzekająca i Odwoławcza (art. 39 ust. 1 i 2 Statutu).

Oprócz powyższych urzędów istotną rolę ma tutaj pozycja Prokuratora jest odrębnym organem Trybunału działającym niezależnie. Jego rolą jest przyjmowanie zawiadomień i innych informacji o zbrodniach podlegających jurysdykcji Trybunału, badaniem tych zawiadomień i informacji oraz prowadzeniem postępowania przygotowawczego. Sekretariat odpowiada obsługę Trybunału. Na jego czele stoi Sekretarz, który jest głównym urzędnikiem administracyjnym Trybunału i podlega bezpośrednio Prezesowi (art. 43 ust. 1 i 2 Statutu).

Szeroki wachlarz rozumienia zbrodni wojennych czy zbrodni agresji można znaleźć w Statucie, stąd niniejszy artykuł będzie skupiać się na procedurze sądowej Międzynarodowego Trybunału Karnego. Podkreślić należy, że w charakterze tych spraw kluczową rolę jest to, że Statut określa szereg uregulowań dotyczących ochronnych danych, prywatności czy bezpieczeństwa ofiarom czy członkom ich rodzin. To art. 54 ust. 1 lit.b niniejszego Statutu nakłada Prokuratorowi obowiązek ochrony interesów pokrzywdzonych osób. Prokurator prowadzi postępowanie przygotowawcze na dwa sposoby. Pierwszy to tryb przewidziany w części IX, a drugi – za zezwoleniem Izby Przygotowawczej na podstawie art. 57 ust.3 lit. d. Wachlarz uprawnień prokuratorskich prowadzi do zadań z zakresu: gromadzenia dowodów, żądania stawienia osób, wedle których toczy się postępowanie przygotowawcze, zawierania porozumień i umów dot. Współpracy z państwami czy organizacjami, wyrażania zgody na nieujawniania dokumentów czy informacji, które są w posiadaniu Prokuratora.

Co istotne w kontekście funkcjonowania Trybunału, to nie działa on z urzędu. Wszystkie sprawy procedowane są np. poprzez wniosek złożony do Prokuratora przez Państwo-Stronę o czym stanowi art. 13 lit a i art. 14. Drugi tryb to wniosek złożony do Prokuratora za pośrednictwem Rady Bezpieczeństwa (art. 13

lit b). Trzeci zaś to wszczęcie postępowania z własnej inicjatywy przez Prokuratora na podstawie informacji, które mogłyby stanowić podstawę uznania ich jako zbrodnie wojenne. Trybunał również może wystosować wniosek o współpracę, który skierowany jest do prokuratora, właściwego sądu, dla którego dana sprawa się toczy. Sprawy z zakresu aresztowania czy przekazania wykonuje właściwy sąd. W prawie polskim wniosek o dostarczenie osoby Międzynarodowemu Trybunałowi Karnemu jest określony w art. 611 h § 1 k.p.k.). Co ważne w kontekście terminologii związanej z przekazaniem osoby na wniosek Trybunału nie można się odwołać. Nie będą w tym względzie obowiązywać przepisy art. 611h § 3 k.p.k.¹³.

Początkowym procesem jest postępowanie przygotowawcze, które inicjuje Prokurator. Bada on wtedy zasadność informacji uzyskanych. W tym stadium może żądać określonych wyjaśnień, informacji, które mogą być istotne. Kluczową kwestią przy przeprowadzaniu postępowania przygotowawczego przestrzeganie podstawowych praw. Nie może być sytuacji, w której oskarżony przyzna się do popełnienia zbrodni pod przymusem. Co za tym idzie, nie może być podany żadnej formie przymusu, a przesłuchanie ma być prowadzone w języku podejrzanego lub jeśli nie ma takiej możliwości, to z uwzględnieniem tłumacza. Co istotne Prokurator ma obowiązek przedstawienia przed przesłuchaniem kilku podstawowych praw jakie przysługują tej osobie, a mianowicie: prawa do bycia poinformowanym przed przesłuchaniem o podstawach zarzutu, prawa do milczenia, prawa do korzystania z obrońcy oraz do bycia przesłuchiwanym w obecności jego (art. 55 ust. 2).

Oprócz Prokuratora funkcjonuje przy nim Biuro. Zadaniem Biura jest zbieranie i badanie dowodów, przesłuchiwanie osób objętych dochodzeniem i innych spraw z zakresu postępowania dowodowego. Biuro ma również za zadanie zwracać się o współpracę z państwami czy organizacjami, a także wysyłania organów śledczych na obszary, w którym mogło dojść do popełnienia zbrodni wojennych.

Jeśli postępowanie dowodowe wskaże, że winna jest konkretna osoba, to Prokurator składa wniosek do Izby Przygotowawczej, by ta wydała nakaz aresztowania. Samo postępowanie przygotowawcze nie jest wiążące. Nakaz jest tym etapem, który wstępnie nasuwa kwalifikacje zbrodni¹⁴. Decyzja o wydaniu nakazu aresztowania przez Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK) stanowi istotny krok w procesie ścigania osób podejrzewanych o popełnienie zbrodni

¹³ W. Grzeszczyk, *Współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym (rozdział 66a k.p.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 1, s. 23 i n.

¹⁴ H. Kuczyńska, *Odpowiedzialność...*, dz. cyt., s. 17.

wobec ludzkości, ludobójstwa, zbrodni wojennych lub agresji. Nakaz ten ma na celu zapewnienie, że podejrzany zostanie doprowadzony przed sąd w celu odpowiedzi za swoje czyny. Procedura wydania nakazu aresztowania przez MTK obejmuje dokładne zbadanie faktów i dowodów dotyczących zarzucanych przestępstw. Jeśli sąd uzna, że istnieją wystarczające dowody na popełnienie przestępstw i że istnieje uzasadnione podejrzenie wobec konkretnej osoby, może wydać nakaz aresztowania. Nakaz aresztowania ma moc prawną od chwili jego wydania i obowiązuje wszystkie państwa członkowskie Międzynarodowego Trybunału Karnego. Osoba objęta nakazem aresztowania może zostać zatrzymana i przekazana MTK w celu dalszego postępowania sądowego¹⁵.

Kluczową kwestią w kontekście procesu badania odpowiedzialności za zbrodnie wojenne jest kwestia ofiar a także ich rodzin. Artykuł 68 Statutu Rzymskiego zezwala w określonych sytuacjach zezwolić na prowadzenia sprawy przy użyciu technik rejestrujących obraz i dźwięk. Może to być przydatne jak wskazuje E. Bienkowska przy sprawach z natury przemocy seksualnej. Artykuł 7 ust. 3 wskazuje na szanowanie interesów ofiar oraz poszanowanie cech osobistych.

W statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) wskazuje się również na konieczność uwzględniania interesów ofiar przez organy sądowe MTK podczas podejmowania istotnych decyzji procesowych. Przewiduje to artykuł 53 ust. 3 lit. c, który nakłada tę odpowiedzialność na Prokuratora, oraz artykuł 65 ustęp 4, który rozszerza ten obowiązek na Izbę Orzekającą. Czasami statut przewiduje również możliwość, aby ofiary miały możliwość złożenia wyjaśnień i uwag w odniesieniu do konkretnych kwestii, co wynika z artykułów 15 ust. 3 zdanie 2 i 19 ust. 3.

Należy jednak zauważyć, że statut wyraźnie podkreśla, że jakiegokolwiek działania na rzecz ofiar nie mogą naruszać praw oskarżonego ani zasad rzetelnego i bezstronnego postępowania, zgodnie z artykułami 68 i 69 ustęp 1. Ponadto, takie działania muszą być zgodne z Regułami Procesowymi i Dowodowymi, jak określa to na przykład artykuł 15 ustęp 3¹⁶.

Artykuł 75 statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego stanowi istotne uprawnienie dotyczące naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Zgodnie z tym przepisem, Trybunał może w swoim orzeczeniu określić zakres naprawienia szkody. Określenie następuje na wniosek pokrzywdzonego, ale także

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ E. Bienkowska, *Ofiary w postępowaniu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VI. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, P. Hofmański, C. Kulesza (red.), Warszawa 2016, s. 158.

z urzędu. Zakres ten obejmuje przywrócenie stanu poprzedniego, odszkodowania oraz zadośćuczynienia. Trybunał może wydać zarządzenie bezpośrednio wobec skazanego, w którym określa sposób wykonania przez niego orzeczenia w tej części. W odpowiednich przypadkach, może również zarządzić przekazanie świadczenia odszkodowawczego za pośrednictwem Funduszu Powierniczego na rzecz ofiar zbrodni podlegających jurysdykcji Trybunału i ich rodzin. Ten fundusz został utworzony decyzją Zgromadzenia Państw-Stron na mocy art. 79 statutu. Jest to fundusz kompensacyjny o charakterze międzynarodowym, który ze swej istoty przypomina instytucję utworzoną przez Narody Zjednoczone znacznie wcześniej - fundusz dla ofiar tortur, powołany 16 grudnia 1981 roku¹⁷. Oprócz powyższych Sekretariat MTK ma utworzone Biuro do Spraw Pokrzywdzonych i Świadków, które współpracuje z Urzędem Prokuratora celem zapewnienia środków bezpieczeństwa, doradztwa, pomocy świadkom czy pokrzywdzonym, czy innym osobom, którym może grozić niebezpieczeństwo¹⁸.

Pomimo tego, że statut MTK zapewnia ofiarom bezpieczeństwo, to pojawia się też krytyka w kontekście tego, że te uprawnienia nie są wystarczające, ponieważ sam proces orzekania winy jest bardziej rozbudowany pod kątem prawa oskarżonego, a nie uwzględniania potrzeb ofiar¹⁹.

PODSUMOWANIE

W świetle omawianych aspektów prawnych Międzynarodowego Trybunału Karnego, wyłania się wyraźny obraz potrzeby globalnej odpowiedzialności za zbrodnie wojenne. Jest to nie tylko kwestia zapewnienia sprawiedliwości dla ofiar i ukarania sprawców, lecz także fundamentalny element budowania pokoju i stabilności na arenie międzynarodowej.

Wskazuje to na konieczność dalszych działań na rzecz wzmocnienia międzynarodowego systemu sprawiedliwości oraz propagowania poszanowania praw człowieka na całym świecie. Jednakże, osiągnięcie pełnej sprawiedliwości wymaga zaangażowania wszystkich państw, instytucji międzynarodowych oraz społeczności międzynarodowej.

Wzmocnienie międzynarodowego systemu sprawiedliwości i propagowanie poszanowania praw człowieka wymaga zaangażowania wszystkich państw,

¹⁷ Resolution A/RES/36/151 United Nations Voluntary Found for Victims of Torture, tekst: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/407/77/pdf/nr040777.pdf?token=SasjOKKE-o1FGeLR9Zl&fe=true> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

¹⁸ E. Bienkowska, *Ofiary...*, dz. cyt., s. 159.

¹⁹ *Ibidem*.

instytucji międzynarodowych oraz społeczności międzynarodowej. Tylko poprzez wspólne działanie i konsekwentne egzekwowanie norm międzynarodowych można osiągnąć pełną sprawiedliwość dla ofiar zbrodni wojennych i zapobiec przyszłym naruszeniom praw człowieka.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Bieńkowska E., *Ofiary w postępowaniu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VI. Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, P. Hofmański, C. Kulesza (red.), Warszawa 2016.

Cyprian T., Sawicki J., *Orzeczenie Międzynarodowego Trybunał Wojskowego w Norymberdze w polskim tłumaczeniu*, [w:] *Materiały norymberskie. Umowa – Statut – Akt oskarżenia – Wyrok – Radzieckie votum*, T. Cyprian, J. Sawicki (red.), Warszawa 1948.

Dróżdż D., *Międzynarodowe trybunały karne (geneza, skład, jurysdykcja, postępowanie, działalność)*, Łódź 2020.

Grzeszczyk W., *Współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym (rozdział 66a k.p.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 1.

Kuczyńska H., *Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie*, „Palestra” 2022, nr 4.

Ostropolski T., *Zasada jurysdykcji uniwersalnej w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2008.

Szych A., *Wpływ Międzynarodowego Trybunału dla Dalekiego Wschodu na rozwój Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych w aspekcie przemocy seksualnej*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, Kraków 2023.

Akty prawa międzynarodowego:

Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 z późn. zm.).

Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz. U. z 1947 r. Nr 63, poz. 367).

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 (XXIX) z 14 grudnia 1974 r. w sprawie definicji agresji, tekst: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en> [dostęp na dzień: 12.06.2024 r.].

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 z późn. zm.).

Umowa międzynarodowa Wielostronna z dnia 28 czerwca 1919 r. w sprawie Traktatu pokoju między mocarstwami Sprzymierzonymi i Skojarzonymi i Niemcami. Wersal. 28.06.1919 r. (Dz. U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200 z późn. zm.).

Netografia:

<https://muzeum1939.pl/19-stycznia-1946-roku-zostal-powolany-miedzynarodowy-trybunal-wojskowy-dla-spraw-dalekiego-wschodu/timeline/3041.html>.

<https://muzeum1939.pl/czywieszze-miedzynarodowy-trybunal-wojskowy-w-norymberdze/aktualnosci/3934.html>.

Wielki Słownik Języka Polskiego, *Zbrodnia wojenna*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/15097/zbrodnia-wojenna>>.

RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES – LEGAL ASPECTS

Abstract: *Liability for war crimes is an inherent element of international law, aimed at preventing the most serious violations of human rights and ensuring justice for the victims of armed conflicts. This article looks at the definition of war crimes, the legal framework and the important role of the International Criminal Court in enforcing justice at the international level. It also examines the importance of accountability for war crimes in maintaining legal order and promoting respect for human rights around the world.*

Key words: *responsibility, International Criminal Court, war crimes.*

Tytuł słusznie sugeruje szerokie spectrum przedmiotowe, co znajduje odbicie w bogactwie treści opublikowanych prac. Wspólnym mianownikiem są prawa człowieka i ich ochrona, niemniej poszczególne rozdziały są istotnie zróżnicowane. Zarówno treść książki, jak i jej systematyka wydają się przy tym potwierdzać tezę, że zagadnienia praw człowieka coraz bardziej przenikają różne gałęzie i instytucje. Również dyplomacja, stosunki międzynarodowe i prawa człowieka wzajemnie się przenikają, a nadanie publikacji geopolitycznego tła sprzyja przedstawieniu praw człowieka w ujęciu interdyscyplinarnym.

Prawa człowieka cechuje dynamika przejawiająca się we wkraczaniu przez nie na obszary, na których ich wcześniej nie stwierdzano – postępują bowiem za rozwojem stosunków społecznych, rozwojem techniki czy technologii. A jako, że wymagają ochrony, to za ich rozwojem postępuje rozwój instytucji, procedur i całych mechanizmów ochrony prawnej, często wysoce wyspecjalizowanych, zarówno w wymiarze prawa międzynarodowego, jak i w wymiarze prawa wewnętrznego.

dr hab. Anna Kalisz

ISBN: 978-83-67959-97-1